

Музика води
Том Корагессан Бойл

1795 рік. Опинившись у полоні маврів, Мунго Парк гадав, що це кінець. Але мандрівникові вдається втекти – і далі поневірятись незнайомим континентом. Поки поряд крокує його вірний провідник Джонсон, Мунго має надію. Із ними – ще й джарранський чаклун Ебо (чи то Або). Цікаво, чи зміг би він побачити, як там кохана Мунго, Ейлі? Перебуваючи за сотні миль, вона чекає на його повернення. Та зараз рано думати про дім. Бо Мунго ще не знає, що доведеться вдруге збирати експедицію. Що трапиться врятувати від смерті авантюриста та шибайголову Неда Райза і разом знову вирушити в шалені мандри. Крізь лондонські нетрі та мальовничі шотландські простори – до самого серця таємничої, далекої Африки. Туди, де черпає свої сили та бере свій початок древня й невідома ріка Нігер. І куди вона тече – не знає ніхто. Проте Мунго зовсім скоро дізнається.

Том Бойл

Музика води

Ця книга з любов'ю присвячується членам Клубу оповідачів: Алану Аркаві, Гордону Батісту, Нілу Фрідмену, Скотту Фрідмену, Робу Джордану, Расселу Тімоті Міллеру й Девіду Ніделмену.

А також тобі, К. К.

Слухайте аборигени посушливого краю

як із-під пальців арфістки

дощить

В. С. Мервін, «Стара похвальба»

Глибока подяка висловлюється часописам

The Paris Review – за першу публікацію дещо видозміненого тексту розділів «Біле м'яке підчерев'я», «Хоча ще й половина днів моїх...», «Також знаний як Катунга Ойо», «Фатіма», «Сахель», «Танталові муки», «Говорячи навропростець, або Ставки зроблено», «Плантаційна пісня» та «Нові материки, прадавні ріки» під спільною назвою «Мунго серед маврів»;

Antaeus – за першу публікацію розділів «Наяда», «Заглегав!», «Убутна віддача, або Знов за своє», «Відступництво» та «Коли здають нерви» під спільною назвою «Терпіння»;

The Hawaii Review – за першу публікацію розділів «Повстань!», «Закваска» та «Настрій, що тягне на дно» під спільною назвою «Падіння Неда Райза»;

The Iowa Review – за першу публікацію розділу «Ні Твіст, ні Копперфілд, ані сам Фейгін»;

The North American Review – за першу публікацію розділу «Гіджра»;

The Agni Review – за першу публікацію розділів «Ходу!», «Історія Дессауда» та «Ходу! (продовж.)» під спільною назвою «Втеча від маврів».

Автор хотів би висловити подяку Національному фонду мистецтв за фінансову підтримку, яка уможливила завершення цієї книжки.

Апологія

Оскільки поштовх до написання «Музики води» був суто естетичний, а не науковий, я

скористався цим захопливим історичним тлом для власного задоволення, не ставлячи собі за мету ретельно відтворити в художній формі описувані події. Я свідомо вдавався до анахронізмів, вигадував мовні й термінологічні одиниці, а також відступав від першоджерел, самочинно доповнюючи їх. І там, де історичні факти ставали на заваді інтересам творчості, я цілком свідомо й без найменших докорів сумління спотворював їх на догоду власним цілям.

Т. К. Б.

I. Нігер

Смерть оминаючи свою, —

Це ж тре' добитися! —

Залізе ген на тулію

Чіпця дівиці.

Роберт Бернс, «До воші»

Біле м'яке підчерев'я

У віці, коли більшість молодих шотландців задирали жіночі спідниці, орючи й засіваючи вже нарізані борозни, Мунго Парк демонстрував голу дупу аль-хадж' Алі ібн Фатауді, емірові Людамара. Йшов 1795 рік. Георг III пускав слину й розмазував її по стінах Віндзорського палацу, нотаблі вкладали в копи Францію, Гойя оглух, де Квінсі пішки під стіл ходив, але вже встиг розпаскудитись, Джордж Браян «Красунчик» Браммел поправляв свій перший крохмальний комірець, двадцятичотирирічний набурмосений Бетховен викликав захоплення віденської публіки фортепіанним концертом № 2, а Нед Райз кружав «пропийся-догола» з Плоскодонкою-Нен та Масною Саллі в таверні «Свиня й сифілітичка» на Мейден-лейн.

Алі був мавр. Він сидів на камчатній, візерунчастій подушці, підібгавши по-турецькому ноги, та роздивлявся бліді зморшкуваті сідниці з виглядом епікурейця, що вивчає муху в своєму крем-супі. Його голос шарудів, мовби пісок. «Повернись», – наказав емір. Мунго був шотландець. Стоячи раком на циновці з приспущеними до колін кальсонами, той зиркнув на Алі через плече. Він шукав ріку Нігер. «Повернись», – повторив емір.

Мандрівник був людиною люб'язною та навіть запопадливою, але його арабська дещо накульгувала. Тож коли він не зреагував удруге, Дессауд – поплічник Алі та суций шакал у людській подобі – виступив уперед, стискаючи гарапник, сплетений із хвостових відростків півдюжини диких тварюк. Хвости з китицями на кінцях розсікли повітря, затріпотівши у вишині, неначе крила янголів. Надворі – сто двадцять сім градусів за Фаренгейтом[1 - ~ 53 °C. (Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.)]. А в наметі Алі, де вони перебували, – примітивному укритті, зітканому з козячої шерсті, – сто дванадцять[2 - ~ 44 °C.]. Бич уперіщив. Мунго повернувся.

З іншого боку він теж виявився білим – як-от сніг або полотно. Алі та його почет знову отетеріли. «Мати викупала його в молоці», – сказав один із них. «Порахуйте, скільки в нього пальців на руках та ногах!» – закричав інший. Біля входу в намет юрбилися жінки та діти, мекали кози, ревли верблюда, покриваючи верблюдаць, хтось галасливо торгував інжиром. Десятки голосів злилися, мовби плетиво стежок, алейок, доріг, що ведуть ввєрх і вниз (на яку ж звернути?), й усе це арабською – таємничою, жвавою та різкою мовою Пророка.

«Ла-ла-ла-ла-ла!» – заверещала якась жінка. Решта підхопила пронизливим фальцетом: «Ла-ла-ла-ла-ла!» І член Мунго, також білий, втягнувся в тіло.

За глухою стіною намету лежав табір у Бінауні – зимовій резиденції Алі. А за три сотні випалених, обпечених миль від нього простягся північний берег Нігеру – ріки, яка ще не відкривалася погляду жодного європейця. Не те щоби вона не цікавила їх. Геродот переймався питанням, де ж саме вона протікає, ще за п'ять століть до нашої ери. «Велика, – дійшов висновку він. – Але впадає в Ніл». Аль-Ідрісі заселив її береги дивними міфічними істотами – червоподібними гімантоподами, які повзали, а не ходили, та розмовляли по-зміїному; сфінксом і гарпією; мантикорою з її тулубом лева, хвостом скорпіона й огидною пристрастю ласувати людською плоттю. Пліній Старший зобразив Нігер золотим і нарік його чорним[3 - Niger – чорний (лат.)], Александрів ж розвідники схвилювали того розповідями про ріку рік, де пани та пані сидять у заростях лотоса, потягуючи нектар із кованих золотих чаш. І от тепер, під кінець епохи Просвітництва й на початку епохи Гаманонабивацтва Нігеру заманулося Франції, закортіло Британії, Голландії, Португалії й Данії. За найсвіжішими й найдостовірнішими даними – «Географією» Птолемея, – він протікав між Нігрітією, краєм чорношкірих, та Великою пустелею. Як зрештою з'ясувалося, Птолемей улучив просто в ціль. От тільки нікому ще не вдавалося

пережити засушливий подих Сахари та пояс тропічної лихоманки, яка лютувала в Гамбії, щоб підтвердити це.

І от тоді, в 1788 році, група видатних географів, ботаніків, розпусників та інших правдошукачів зібралася в таверні «Св. Альбан» на Пел-Мел і заснувала Африканську асоціацію. Її мета полягала в тому, щоби відкрити континент для досліджень. Північна Африка була ласим шматочком. Тож до 1790-го її розмітили, нанесли на мапи, обклеїли ярликами, розчленували й розділили. А от Західна Африка залишалася таємницею, розгадка якої крилася в Нігері. У рік свого заснування Асоціація спорядила експедицію на чолі з Джоном Ледьярдом. Стартувавши з Єгипту, той мав перетнути Сахару й з'ясувати, звідки й куди тече Нігер. Ледьярд уродився американцем. Він був косоокий і грав на скрипці. Перетнув Тихий океан із Куком, побував у Андах і мало не пішки дістався через увесь Сибір до Якутська. «Я стоптав своїми ногами цілий світ, – казав він, беручи на глузи страх і висміюючи небезпеку. – Крізь орди дикунів, палючі пустелі, крижану північ, вічну мерзлоту й розбурхані моря пройшов я неушкодженим. Он як благоволить до мене Господь!» І за два тижні після висадки в Каїрі сконав від дизентерії. Його наступником став Саймон Лукас, драгоман при Сент-Джеймському дворі. Зійшовши на берег у Тріполі, він на сотню миль заглибився в пустелю, де вкрився пухирями, зазнав зневоднення та панічних атак, і повернувся, не досягши нічого, а тільки марно витративши 1250 фунтів. Потому ж надійшла черга майора Деніела Гоутона. То був п'ятдесятидворічний розорений ірландець. Він нічогісінько не знав про Африку, зате й недорого просив. «Три сотні хвунтів – і діло буде зроблене, – запевнив кандидат. – Ну й ящик шотландського віскі поставите». Гоутон відправився вгору по Гамбії в каное-довбанці, пив зі смердючих калюж і їв мавпяче м'ясо та завдяки самим лише силі характеру й проспиртованості організму здолав тиф, малярію, лоаоз, проказу й жовту гарячку. На жаль, людамарські маври обдерли його до нитки й полишили зв'язаного на гребені дюни. Там йому й жаба цицьки дала.

Мунго підвівся, щоб підтягнути кальсони. Дессауд звалив його з ніг. Завивання жінок доводили натовп до сказу. «Жери свиню, християнине! – кричали вони. – Жери свиню!» Шотландцю не подобалося їхнє ставлення. Не до душі було й показувати гепу в змішаному товаристві. Та він не міг нічого вдіяти: в разі найменшого спротиву йому би перерізали горлянку та викинули кості вибілюватися.

Раптом у руці Дессауда з'явився кинджал – вузький, мов ніж для коління льоду, і темний, неначе кров. «Невірний пес!» – заверещав він, від чого на шиї проступила мозаїка жил. Алі дивився з-за складок бурнуса – чорний та незворушний. Температура всередині намету піднялася до 120°[4 - ~ 49 °C.]. Юрба затамувала подих. Дессауд спрямував лезо на мандрівника, весь час щось бурмочучи, мов навіжений анатом, який читає лекцію про примхливість будови людського тіла. Вістря кинджала наближалось, Алі сплюнув у пісок, Дессауд під'южував натовп, Мунго застиг. А тоді лезо злегесенька кольнуло його в низ живота – туди, де той був найм'якший і найбільший. Дессауд засміявся – зажебонів, мов

пересохлий струмок. У натовпі засвистіли й заулюлюкали. А відтак крізь нього протиснувся битий сивиною бушрін із порожньою очницею та соломою в бороді й відштовхнув Дессауда вбік. «Очі! – заволав він. – Погляньте, які очі в цього диявола!»

Дессауд поглянув. І зловтіха садиста змінилася виразом жаху й обурення. «Котячі, – прошипів він. – Треба їх повиймати!»

Повстань!

Нед Райз прокидається з перепою. Голова тріщить. Напередодні він добряче хильнув джину (також знаного як «зелений змій», «пропийся-догола» та «прокляте зілля»), цього джерела звиродніння й деградації нижчих класів, – чистого, мов сеча п'яниці, та ідкого, мов сік ялівця. Так от, хильнув добряче й тепер не зовсім розуміє, де він є. Хоча при цьому майже певен, що впізнає полуботки без підошов, кукси волохатих пальців і червонясто-коричневу накидку, які найперше впадають у око. Так, ця накидка, ці кукси й полуботки, он та діромаха на штанях – усе це здається знайомим. І навіть рідним. Тож він доходить висновку, що належить воно Неду Райзу, а отже, й голова, що розколюється, й запалі очі, які, хай і нечітко, але сприймають усі ці об'єкти, мають бути якимось із ними пов'язані.

Він сідає на ложі й після довгого перепочинку підводиться. Схоже на те, що він лежав на купі прілої соломи. Та ще й на власному капелюсі. Тож нагинається, щоби підняти його, заледве не рие носом, але, життєствердно відригнувши, випростується. Капелюх зазнав непоправної шкоди. Нед на мить завмирає, прибравши задумливої пози, а в надрах голови тим часом щось пульсує. Тоді з-під напівприкритих повік він окидає поглядом кімнату, почуваячись першопрохідцем, нога якого ступає на незвіданий континент.

Він у якомусь погребі – це поза всяким сумнівом. Он вони – земляна підлога, швабра у відрі та стіни з нетесаного каменю. А вздовж задньої – ще й два ряди зачопованих барил: у них мадера, портвейн, лісабонське, кларет та білий рейнвейн. У кутку лопати зо дві вугілля. Хм, може, це надра «Свині й сифілітики»? І тут Нед зауважує, що він не сам. Інші тіла – є надія, що навіть людські, – валяються на оберемках соломи, розкиданих по підлозі. Чути хропіння, стогін та булькання – як-от коли дощ стікає в канаву. У повітрі, перебиваючи один одного, висять важкі запахи сцяк і блювотиння.

«Значця, вже прокинувся?» – це якась рідковолоса карга з обличчям, що скидається на смертний гріх, звертається до нього з-за покладеної на дві великих бочки поперечини. Із її спідньої губи звиса тоненьке золоте кільце, мов булька слини. «Ну шо ж, доброго ранку, сер, – шамкає бабисько. – Ха-ха-а-а! Як спалось – сухо всталось? Мо', остограмишся,

щоби як слід почати день?» На шинквасі натюрмортом застигли дві олов'яні мірки, кожна завбільшки з підставку для вареного яйця, та глиняний кухоль. Біля імпровізованої стійки простяглася на боці свиня, а вигин її щелепи застуге перевернута нічна посудина. Гогарт уподобав би таку картину. А Нед не знає, що й думати про події минулого вечора.

Як раптом відьма здійснює вереск, неначе її штрикнули кинджалом, – протяжний скрип удихуваного повітря: «І-і-і-і-і-і-і-і!» Пульсація в Недових мізках стає барабанным дробом, розкатами грому, гуркотом литаврів. Але стривай-но. Стару каргу не трафив шляк – то вона так сміється. Ось сміх переходить у кашель, і вона відхаркується, гамселячи по дошці, аж доки в кутку рота не з'являється тягуча жовта стрічка мокротиння, яка повільно опускається на шинквас.

«Шо, языка... – починає вона, але знову закашлюється, – языка проковтнув, га, солоденький?»

На стіні позаду неї пишається оголошення, нашкрябане тремтливою рукою якогось хроніка:

НАБРАТИ РИЛО – ПЕННІ

ЩОБ І НА НОГАХ НЕ СТОЯТИ – ДВА

СВІЖА СОЛОМА – БЕЗКОШТОВНО

Нед показує їй непристойний жест. «Пішла ти, і твоя мати, й весь твій коростявий відьомський виводок, золотушна хвойдо з болячками на цицьках!» – кричить він, і йому трохи краще.

«І-і-і-і-і-і-і-і! – верещить та. – Не хоч скуштувати 'ліксиру матусі Джиневи[5 - Гра слів: Geneva (англ.) – (місто) Женева, проте geneva – голландський джин.]? Видко, вчора ввечері вдосталь напребувавсь. Ну й нехай! То покажи їй, що там у тебе в штанцях, – а вона вже підбере, чим тобі зарадить», – і хтиво зиркає на нього, задерши спідниці, з-під яких розв'язкою готичного роману визирають ноги-сірники та пожухлі хащі.

Ліворуч, віддалік, проліт напіврозвалених східців веде нагору до вхідних дверей, крізь щілини яких Неду вдається розгледіти холодне світанкове світло. Тож він кляне себе за те,

що змарнував порох на цю схиблену каргу – сьогодні йому й без неї є чим клопотатись! – і починає підніматися хисткими щаблями наверх.

«І-і-і-і! – верещить йому вслід стара шкапа. – Пильнуй костюма, дженджику!»

Нед їй показує той самий непристойний жест, щільніше загортається в накидку кольору кориці та відчиняє двері, що ведуть на Мейден-лейн і світло дня. А позад нього, з глибин льоху, розстроєною віолою лунає хрипкий вереск: «Стережись, стережись, стережись краватки ка-а-та!»

«Хоча ще й половина днів моїх...»[6 - Цитата з відомого сонета Джона Мільтона («Sonnet 19»), у якому поет розмірковує про свою сліпоту.]

Пристрій для позбавлення зору складається з двох мідних смужок і дещо нагадує перевернутий догори дригом пояс вірності. Одна зі смужок обхоплює голову на рівні очниць, а інша щільно прилягає до черепа подовж. Крім них задіяно ще й два гвинти, і до гострого кінця кожного з них кріпиться опуклий диск. Таке приладдя було вперше створено в де в'ятому столітті для аль-каїда Гассана ібн Мохаммеда, сліпо го башава Тріполі. Почуваючись уразливим через свою фізичну ваду, той повелів, щоб очі кожного охочого отримати аудієнцію спочатку підлягали видаленню. Треба сказати, що він прожив свій вік дуже самотньою людиною.

Механізм працює за тим самим принципом, що й лещата. Гвинти закручують, підганяючи до очного яблука, а далі затискають, оберт за оберт, доки не лусне рогівка. Прос то, невблаганно, надійно.

У натовпі запала тиша. За мить до того він був на межі істерики – галасував та улюлюкав, мов та чернь на цькуванні биків чи шоу виродків. А тепер усі наче води в рот понабирали. Розпечене, недвижне повітря розсікають мухи, а цівка сечі цапа чи верблюда, що збігає на пісок, здається гуркотом водоспаду. Шаркають сандалії, якийсь чоловік чухмарить бороду. Багато хто прикрив лице шматками тканини, немов для того, щоб не осквернитися поглядом мандрівника.

Дессауд та одноокій непроханий втручальник витріщаються на гяура зверху вниз – обличчя серйозні, руки вперті в боки.

Мунго не вповні збагнув суть того, що відбувається. Він майже певен, ніби вловив принаймні одне слово – унья, тобто «око», – яке пригадує з «Арабської граматики» Узеля («Здіймемо ж наші уньї в небо, де живе Аллах»). Але чого б це ім, заради всього святого,

базікати про очі? А ще ця раптова тиша – вона також дивує його. Та йому млосно, так збіса млосно, що він заледве здатен думати хоча би про що-небудь. Власне, до того жарко, що жоден із його досвідів не витримує порівняння – за винятком хіба що шведської лазні неподалік Гросвенор-сквер. Сер Джозеф Бенкс, скарбник і голова правління Африканської асоціації, якось одного дня зводив туди Мунго, щоб уточнити деякі деталі експедиції на Нігер. Їх обробляли випарами розжареного каміння, що пашіло, наче розплавлена лава, – чи так йому принаймні здалося. Лазник шмагав обох березовими різками, а ще гамселив по хребтах і нирках жорсткими ребрами своїх долонь. Сера Джозефа та процедура, схоже, бадьорила. А от майбутній першопроходець мало не знепритомнів.

Власне, в цю мить на нього насувалося знайоме запаморочення. Воно й не дивно, беручи до уваги, що йому доводиться протистояти не лише сонцю, піщаним блохам, дизентерії й гарячці, але й виснаженню чи, коли завгодно, порожнечі. Маври ж бо конфіскували його припаси, привласнили коня й перекладача, і взагалі, вочевидь, вирішили посадити на сувору діету. Аж надто сувору, як на його смак: за два дні він і ріски в роті не мав.

Тож попри критичність ситуації та кільце чужих недоброзичливих облич у Мунго світ перед очима крутиться – немов хильнув забагато кларету чи елю. Він обводить поглядом злодійкуваті очі й насуплені брови, бороди та бурнуси, вбрання пророків і сандалії паломників, – як раптом усі ці різкі, загрозливі обличчя починають зливатися, втрачати обриси й безформно опливати, наче воскові фігури. Усе перетворюється на цирк – не більше й не менше. Дессауд та Одноокий – акробати або пожирателі вогню, а старий Алі всього лише Грімальді – Грімальді-клоун. Але тепер вони, здається, прилаштовують йому на голову якусь штуkenцію... Шолом? Сподіваються, що він піде за них у бій? А чи нарешті спам'яталися та вирішили зняти мірку для корони?

Дослідник дурнувато всміхається з-під свого мідного головного убору. У нього сірі очі – достоту того ж самого відтінку, що й недовговічний льодок, яким схоплюються морозного ранку заводі Ярроу. Ейлі якось порівняла їх із джерелами закоханих у Гелешілзі, а тоді витрусила з гаманця кілька пенсів та обважнила ними його повіки – він тоді лежав, розтягнувшись на вересі. Й очі Глостера, подекуять, теж були сірими. В Едіпа ж – чорними, наче оливи. А в Мільтона – немов блакитні сойки, які порпаються у снігу. Дессауд нічого не знає про Шекспіра, Софокла чи Мільтона. Його грубі пальці крутять гвинти.

Дослідник широко всміхається. Він поринає в забуття. Нажахані його нелюдським спокоєм, глядачі кидаються врозтіч. Той чує, як вони розбігаються, шльопаючи сандаліями по зашкарублій від спеки землі... але що це? Здається, йому в око потрапила порошокина...

Корегувальна хірургія

– Припиніть!

Мунго нічогісінько не видно (в шолома, схоже, є забрало, але щойно спробуєш підняти його, чиясь рука щоразу перехоплює зап'ясток), однак він миттю впізнає цей голос. Це Джонсон. Старий добрий Джонсон, його товмач і провідник.

– Припиніть! – повторює голос Джонсона, перш ніж із головою поринути у вир гортанних та емфатичних приголосних арабської мови. Дессауд щось відповідає йому, а Одноокий – на підвищених тонах – розцвічує розмову каскадом підсилювальних часток і нечленороздільних вигуків. Джонсон заперечує. І тоді з кутка долинає голос Алі – різкий та абразивний. Чути звук удару, і Джонсон валиться на килимок поряд першопрхідця.

– Містере Парк, – шепоче він. – За що вам надягли на голову цю штуку? Чи ж ви не розумієте, що вони з вами роблять?

– Джонсоне, старий добрий Джонсоне... Як приємно знову чути твій голос!

– Вам виколують очі, містере Парк.

– Як це?

– Ватажок цих шакалів каже, що вони у вас, мов у kota – а тут такого, вочевидь, не люблять, тож наразі зайняті їх видовбуванням. І якби не мое вчасне заступництво, ставлю сто до одного, що досі ви були би сліпий, наче кріт.

У голові Мунго прояснюється, немов туманний ранок поступається місцем полудню. У ході цього він тривожиться все більше й більше, доки нарешті стрибком не спурхує на ноги, рвучи з себе свій мідний капелюх і ревучи, немов теля, що загубилось. Дессауд збиває його з ніг. Раз чи два ляскає гарапником із хвостів диких тварюк, а тоді кричить арабською, щоби принесли ще якесь катівське знаряддя. Лунає глухий звук кроків, чути шарудіння полога, яким завішений вхід до намету, а тоді, зовсім поряд, – крик людини у передсмертній агонії. Останній, схоже, видає не хто інший, як Джонсон. Це тривожить мандрівника, і той із новою силою смикає за дивний головний убір, відчуваючись достоту мов десятирічна дитина, голова якої застрягла між ґратами металевих перил.

– Джонсоне, – ледь видобуває він, – що вони з тобою зробили?

– Поки нічого. Але щойно послали по двогострий стилет.

Хватка обруча нарешті слабне, і той злітає з голови мандрівника, наче корок із пляшки італійського ігристого. Мунго кліпає очима й роззирається довкола. Алі, Дессауд та Одноокий сидять навпочіпки у дальньому кутку, белькочучи й жестикулюючи. Юрба

розійшлася, а полог намету опущений. Вхід загороджує якийсь чорний велетень у чалмі та смугастім бурнусі, що стоїть, склавши руки на грудях.

– Двогострий стилет? – шепоче Мунго. – Що це означає?

– Що ми з вами станемо мов ті дві мавпи – одна не бачить зла, а інша не говорить про нього. У мене, мовляв, язик сорокопуда, містере Парк. Який вони збираються відрізати.

Також знаний як Катунга Ойо

Щодо Джонсона. Він із народності мандінго, яка населяє верхів'я річок Гамбія та Сенегал і більшість долини Нігеру аж по легендарне місто Тімбукту. Мати нарекла його не Джонсоном. Вона дала йому ім'я Катунга – Катунга Ойо – на честь діда з батькового боку. У тринадцятирічному віці хлопця викрали скотарі народу фула, коли він брав участь у врочистостях на честь стрункої молододі сильфіди, яка досягла шлюбного віку. Святкували на кукурудзяному полі просто перед його рідним селищем Діндіку. Сильфіду звали Ніалі. Але фула про таке не розпитували. Їхній вождь, якому впали в око риси обличчя Ніалі й татуювання на ньому, залишив її собі за персональну наложницю. А Джонсона продали слейті, мандрівному купцю, що гендлював рабами, – там його закували в ножні кайдани та погнали, разом із шістдесятьма двома іншими, до узбережжя. Дійшло їх сорок дев'ять. Потому його збули американському торговцю живим товаром, а той посадив на ланцюг у трюмі шхуни, що прямувала до Південної Кароліни. Коли корабель кинув якір у Чарльстоні, хлопчина, який плив разом із ним, такий собі Бобо із Дженне, вже сьомий день валявся мертвий.

Дванадцять років ішачив Джонсон на плантації сера Реджінальда Дерфіза, баронета. А тоді отримав підвищення і став хатнім слугою. Ще через три роки сер Реджінальд особисто відвідав обидві Кароліни, вподобав Джонсона й забрав із собою в Лондон за камердинера. Йшов 1771 рік.

Колонії ще не здобули незалежності, рабство в Англії вважалося законним, у тілі Георга III вже завелися зрадники-порфірини, які коштуватимуть йому психічного здоров'я, а Наполеон брав штурмом борті свого дитячого манежу.

Джонсон, як охрестив його сер Реджінальд, узявся займатися самоосвітою в бібліотеці заміського маєтку родини Дерфіз. Вчив грецьку й латину. Читав древніх класиків. Читав новочасних авторів. Читав Смоллетта, Бена Джонсона, Мольєра та Свіфта. Говорив про Поупа з таким знанням справи, наче колись особисто водив із ним дружбу. Зневажливо відгукувався про блазенство Річардсона й так захоплювався Філдінгом, що навіть

спробував перекласти «Амелію» мовою мандінго.

Дерфіз був просто зачарований ним – не лише його знанням мов і літератури, але й спогадами про Чорний континент. Дійшло до того, що баронет не міг заснути, окрім як випивши на ніч склянку теплого молока з часником і слухаючи Джонсонів заспокійливий бас-профундо, яким той оповідав про солом'яні хижі, гієн і леопардів, вулкани, що вивергають у небо вогонь, стегна й сідниці, які лисніють від поту, – чорні, мов сон утроби. Сер Реджінальд призначив йому щедрі платню, а після скасування рабства в 1772-му запропонував непогану пенсію – аби той залишився при ньому слугою. Джонсон обмірковував цю пропозицію за келихом хересу в кабінеті сера Реджінальда. А тоді широко всміхнувся й попросив баронета набавити.

Коли парламент скликався на сесію, сер Реджінальд перебирався до міста, завжди прихоплюючи Джонсона та пару ліврейних лакеїв. Лондон був достиглим томатом, а Джонсон – тарілкою макаронів. Він неспішно прогулювався серед добірного товариства Бонд-стрит, вичепурившись у шовкові рейтузи, сюртук із осиною талією та циліндр. Незабаром став вчашати й у кав'ярні, де залюбки обмінювався дотепними зауваженнями, а також навчився складати ущипливі епіграми. Якось один червонопикий джентльмен із бачками назвав його «клятим чорномазним готтентотом» і звелів захищатися. Тож наступного дня, на світанку та в присутності секундантив, Джонсон всадив йому кулю в праве око. Джентльмен загинув на місці, а вбивцю запроторили за ґрати і зрештою засудили до страти через повішання. Сер Реджінальд застосував свій вплив. Вирок було пом'якшено до висилки.

І от, у січні 1790-го, ноги Джонсона знов закули в кайдани, чим зіпсували стрілки на панчохах, доправили на борт корабля Його Величності «Недолугий» і висадили на Горі – острові неподалік західного узбережжя Африки, де той мав нести службу рядовим. Та щойно він ступив на берег, як його пройняв якийсь прадавній трепет. То був його дім. Два тижні по тому, стоячи на чатах пізно ввечері, Джонсон привласнив каное, догріб до берега та розчинився в чорній стіні джунглів. Він дістався назад до Діндіку, побрався з молодшою сестрою Ніалі й осів там, узявши собі за мету забезпечити приріст населення.

Йому було сорок сім. Волосся припорошила сивина. Деревя стриміли в небо, а світанок накривав землю квітчастим покривалом. Вночі чулися вереск дамана й рик леопарда, а вдень – сонливе гудіння медоносних бджіл. Його мати стала старою бабцею, і її висхле обличчя вкрилося зморшками, мов лиця тих муміфікованих тіл, що він їх бачив у пустелі – трупів рабів, яким не вистачило сил. Вона притискала сина до своїх мощів і цокала язиком. Ішов дощ. Стиг урожай, кози жиріли. Він жив у хижі, ходив босий, обв'язував груди та стегна смужкою тонкого сукна і йменував її тогою. А ще віддавався чуттєвим насолодам.

Через п'ять років Джонсон годував уже трьох дружин та одинадцятьох дітей – чотирнадцять ротів – а на додачу цілий звіринець собак, мавп, смугастих білок і ящірок. Та все ж не те щоби перепрацьовувався – ні, він натомість користався зі своєї репутації

книжника.

Селяни що не день приносили йому гарбуза-горлянку з пивом чи бочок антилопи, просячи за це нашкрябати їм кілька слів. Кожен із них мав на собі сафі – шкіряний капшук завбільшки як гаманець, – прив'язаний до шиї чи зап'ястя. Такі сафі були вмістищами фетишів – талісманів, що оберігали від біди: засолений безіменний палець, вважалося, захищав від укусу африканської гадюки, моток волосся гарантував від каліцтва в бою, а мускусна залоза цивети відвертала фрамбезію та проказу. Але Логос – то всім амулетам амулет. Писане слово дарує мудрість, потенцію, достаток у часи нужди. Відновлює втрачене волосся, зцілює від раку, приваблює жінок і знищує сарану. Джонсон швидко збагнув ринкову вартість своєї письменності.

І надряпував рядок чи два поганенького віршика в обмін на три фунти[7 - ~ 1,3 кг.] меду або місячний запас зерна. Чи цитував Поупа, щоби купити пару золотих ножних браслетів для своєї наймолодшої нареченої:

Свистульки три – це гідна дяка
Тому, хто терендить, немов Макака,
А Барабан – тому, хто хрипким, бравим басом
Ревіння Віслюка – і те заглушить часом.

Тій було п'ятнадцять, і вона не стримувала себе у виявах вдячності. Джонсон лише розслаблено лежав та насолоджувався. Такої втіхи навмисно не вигадаеть. «Віднайдений рай», – думав він.

А тоді одного дня прибув гонець із Пізанії – британської торгової факторії на річці Гамбія. І приніс листа з Англії, запечатаного сургучем із гербом роду Дерфізів (козлищем жуйним). Англія – клуби, театр, Ковент-Гарден, Пел-Мел, вигин Темзи, м'якість передвечірнього світла в бібліотеці Пілтдауна – все це нахлинуло на нього.

Він відкрив конверт.

Пілтдаун. 21 травня, 1795

Мій любий Джонсоне!

Якщо ти все ж отримаєш цього листа, то, сподіваюсь, він застане тебе в доброму здоров'ї. Мушу зізнатися, що всі ми надзвичайно зраділи звістці про твою втечу з Горе.

Сильно підозрюю, що ти там знову «навернувся до природи» із кількома з тих медоволиких сирен, яким завжди співав дифірамби, – скажеш, не так?

Однак діло насамперед. Цим листом я рекомендую твоїй увазі такого собі Мунго Парка, молодого шотландця, якого ми відрядили проникнути у внутрішні райони вашої країни задля з'ясування, в якому ж напрямку тече ріка Нігер. Якщо ти згоден прислужитись містерові Парку як провідник і товмач, назви свою ціну.

Твій сповнений географічного завзяття,

Сер Реджінальд Дерфіз, баронет
Член-співзасновник Африканської асоціації

Джонсон зажадав повного зібрання творів Шекспіра у томах формату ін-кварто – достоту таких, які стояли на полицях у бібліотеці сера Реджінальда. Він спакував торбу, пішки добувся до Пізанії, розшукав там мандрівника і сам склав проект договору про умови найму. Першопрохідцю було двадцять чотири. Його шовковисте біляве волосся скидалось на повісмо кукурудзи. Він мав шість футів[8 - ~ 1,8 м.] зросту й ходив так, немов йому до спини прив'язали палку. Молодик улесливо схопив руку Джонсона у свою велику долоню:

– Джонсоне, – сказав він. – Я дуже радий нашому знайомству.

Той мав п'ятдесят чотири роки й двісті десять фунтів[9 - ~ 95 кг.] ваги. Його волосся скидалося на віник, яким збирають павутину, ноги були босі, а у правій ніздрі він носив золоту шпильку.

– Навзаєм, – пролунала відповідь.

Спочатку вони вирушили пішки. Вище за течією, у Фрукабу, дослідник зупинився, щоб купити коня, який належав торговцю сіллю з народності мандінго. «Смішна ціна, – запевняв господар, – як за такого баского жеребчика». Вони знайшли тварину припнутою позаду сплетеної з лози хижі в дальньому кінці села. Вона стояла там в оточенні курчат, жувала, шамкаючи, будяки та кліпала на них очима. «Ви гляньте, які зуби», – зауважив продавець. Кінь був не більший за шетлендського поні, сліпий на одне око і такий змарнілий, як-от бувають лише дуже старі люди.

Вздовж правого боку тягнувся ремінь незагойних виразок, зелений від мух, а з ніздрів капала жовтава рідина, ну достоту як вівсянка-розмазня. Але чи не найгірше було те, що шкапа по-старечому псувала повітря – від потужних вихлопів її кишківника меркло сонце в небі, а білий світ здавався вигрібною ямою. «Росінант!» – саркастично зазначив Джонсон. Та мандрівник не зрозумів його алюзії. Йї оборудка відбулася.

Мунго їхав, Джонсон ішов. Вони без пригод поминули королівства Вулі та Бонду, але,

добувшись до Каарти, з'ясували, що тамтешній правитель Тіггітті Сего воював із сусідньою Бамбаррою. Мандрівник вирішив дати гаку через Людамар, огинаючи гарячу точку з півночі. А через два дні після перетину кордону їх перестріли тридцять маврських верхівців. Вони мали такий вигляд, наче кожен із них щойно зварив та зжер рідну матусю. Зі зброї в них були мушкети, кинджали й криві шаблі – ятагани, холодні й неблаганні, наче серп місяця. Це клинки, якими рубають, а не колють: одним ударом можна відтяти кінцівку, відкремсати плече, розколоти череп. Закутаний у куфію велетень зі зламаним переніссям, який правив ім за ватажка, підскакав ближче й сплюнув у пісок. «Ви поїдете з нами до табору Алі в Бінаун», – тільки й вимовив він. Джонсон смикнув мандрівника за гетру й зашепотів щось йому на вухо. Коні били копитами й фиркали. Мунго звів очі на похмурі обличчя, усміхнувся й заявив по-англійському, що з радістю приймає запрошення.

Фатіма

У намет вривається хлопчик, стискаючи в руці двогострий стилет. Дессауд злостиво коситься, Джонсон здригається. Мунго підводиться й, натягнувши штани, застібає ремня. «Я лише хотів би дізнатися, що поганого ми вам...» – починає шотландець. Дессауд збиває його з ніг. І в ту ж мить до намету вбігає ще один хлопчик зі звісткою для Алі. Дессауд обертається до своїх співвітчизників, і в них зав'язується несамоविта дискусія. Пальці сваряться, руки розмахують, бороди смикаються. Впродовж усієї конференції мандрівнику щастить вловити лиш одне-єдине слово, знову й знову повторюване, немов заклинання: Фатіма, Фатіма, Фатіма. Не зводячи очей з учасників переговорів, він нишком шарпає Джонсона за тогу.

– Джонсоне, – шепоче він, – що відбувається?

У того нажахані очі:

– Тс-с-с!

За мить Алі підводиться. Одноокий піднімає камчатну подушку. Дессауд із виразом огиди відшпурює кинджал, і всі троє простують геть із намету. Дослідник і провідник залишаються сам на сам зі стражем-нубійцем. Ну й піщаними блохами.

– Гей, Джонсоне, – шепоче Мунго. – А що там із тією Фатімою, про яку вони варнякали?

– Біс його знає. Про що би не йшлося, а ви будьте певні, що не варто через те сушити голову.

Закваска

Нед Райз неквапливо виходить із дверей генделика, обтріпуючи одяг і вибиваючи капелюх об стегно, як раптом валиться з ніг від удару по пиці. Він приземляється на тротуар, неначе кулька, що здулася, а страх, біль і спантеличення затьмарюють йому свідомість. Однак щойно опинившись долі, ловить себе на тому, що милується багатим, кольору червоного дерева полиском чобіт для верхової їзди, які на диво ритмічно гупають і знову піднімаються, наносячи серію ударів по його життєво важливих органах. Тоді хрипить. Харкає кров'ю. Блює. У чоботи взуті прудкі ноги Даніеля Мендоза – професійного боксера, єврея, екс-чемпіона Лондона з кулачного бою, друга та спільника Джорджа Браяна «Красунчика» Браммела. Мендоза виряджений, наче на весілля: крохмальний лляний комірць, яскраво-червоний жилет, смугасті штани та сап'янові чоботи. Незнайомий жовторотий джигун літ тринадцяти стоїть біля нього, дбайливо тримаючи перекинутий через руку сюртук із синього оксамиту, немовби гарсон – серветку. Обличчя Мендоза пашіє. «То, кажеш, китайський шовк?!» – кричить він.

Лежачи на бруківці, Нед ледве мимрить якусь суміш вибачень, заперечень і благань про пощаду.

– Голландський сатин, дванадцять пенсів за ярд![10 - ~ 0,9 м.] – лементує Мендоза. – А ти, падло, здер із Красунчика шість фунтів за «оригінальну китайську краватку з чистого шовку без жодних домішок прямисінько з ткацьких верстатів Східного Пекіна»! Так ти казав? Га? Нічого не плутаю?

Нед ціпеніє, чекаючи удару. Й отримує його просто під ліву пахву.

Мендоза нахилиється над ним, стискаючи ножа. Його імпровізований денщик здається янголом, який прислужує самому Господу. Сипле сніг. «Дай-но позбавлю тебе від ось цього непотребу, – рече інквізитор, зрізуючи гаманця у Неда з пояса, – шоби частково компенсувати своєму другові сердечний біль, якого він зазнав». Носак чобота знаходить Недову селезінку – орган, про наявність якого той і не здогадувався, – та ще й цілих три рази поспіль. «І не смій утнути таке знову, гівнюче. Бо покалічу, мов того Турка Насміфа на Варфоломіївському ярмарку в другому раунді. Чув?»

Лунає шерхит батисту об оксамит, а далі – барабанний дріб кроків, які віддаляються. Дві пари ніг. Сніг сіє кістковим порошком, а повітря гостре, неначе ланцет, яким пускає кров цирульник.

Нед підводиться із землі та витирає рота тильною стороною долоні. Він широко

всміхається. Йому недобре після вчорашнього, пекучий біль проймає пику, нирки, селезінку й пахву, на нього напали, побили, пограбували – а він усміхається. Шкірить зуби від думки про вираз обличчя Мендози, коли той відкриє гаманця і знайде всередині вісім унцій річкового піску, два мідних гудзики та зуб свині. Тоді мацає себе рукою за промежину та скалиться ще ширше: джекпот на місці. Його статеві органи сповиті смужкою мусліну, яка приліплена сосною смолою до черева й сідниць. А там, зігріті й приголублені пухнастою плоттю ячок, звили собі гніздечко двадцять дві золоті гінеї – плід шахрайства й махінацій за цілий тиждень. Нед планує вигідно вкласти їх і милуватися, як вони множаться.

У «Голові полівки» він замовляє бекон, бараняче сідельце, оладки, варені яйця, язик, шинку, тост, пиріг із голуб'ятиною, мармелад – «і пінту гіркого пива для змазки». Тоді посилає хлопчика на побігеньках метнутися до когось із лихварів через дорогу від грального клубу «Вайт» і принести йому комплект вбрання, «яке носять джентльмени», – від лакованих черевиків до краватки й циліндра. Ноги хлоп'яти обмотані ганчір'ям, з очей, рота й вух тече, а всі зуби забрала цинга. Нед дає йому півкрони за клопіт.

Тримає «Голову полівки» такий собі Нельсон Смерк – коростявий гевал із записинами по боках голови та скаженим пучком наелектризованого волосся по центру, й усе це у своїй сукупності породжує овочевий ефект – він ні на що так не скидається, як на гігантську ріпу.

– А, Смерку! – говорить Нед, схилившись над пирогом. – Підсовуйся, друзяко, ближче – маю для тебе пропозицію.

Той сідає, кладучи свої лаписька на стіл.

– Перейду одразу до справи, – каже Райз. – Хочу винайняти на сьогодні кімнатку – ну, ту, «злягальню». З восьми вечора й до трьох-чотирьох ранку. Даю тобі дві гінеї, й обійдемося без запитань.

– А що таке, вечірку влаштовуєш?

– Вгадав. Вечірку.

– То, значить, знов порозриваєте подушки й надзюрите в чайний сервіз?

– Смерку, Смерку, Смерку, – картає його Нед, цокаючи язиком. – Ти що, мені не довіряєш? Там же зберуться джентльмени!

Стіну за його спиною прикрашає оленьча голова. У каміні поблимають вуглини. Нед відкладає виделку вбік і засовує руку в штани, де провадить розкопки. Глибоко вдихнувши,

він зриває з живота муслін разом із кількома лобковими волосинами та запускає пальці до скарбниці.

— До сраки мені такі джентльмени, — відказує Смерк. — Знаю я тих гицелів, ізгоїв та покидьків, що тільки й можуть називати тебе другом, Неде Райз.

Дві гінеї, дзенькнувши, лягають на стільницю — усолода слуху. Смерк накриває їх товстим кулаком. Нед дивиться йому прямо в очі, а тоді запихає до рота оладку, плямкаючи, наче з голодного краю. Зібгавши скибочку шинки, прилаштовує наверх ще й її, а тоді засовує за щоку варене яйце.

— Додай ще одну, — говорить Смерк, — і ми домовились.

Нед на мить похлинається (щось потрапило йому не в те горло), а тоді жбурляє через стіл і третю монету. Шинкар підводиться і, тицяючи пальцем-сосискою межі очі антрепренеру, сердито бурчить:

— І щоб у мене в закладі ніяких неподобств, бо, присягаюсь Господом, — печінку видеру.

Пів на восьму. Нед стоїть біля дверей злягальні, вичепурений, мов юний лорд. Здалеку та в напівтемряві коридору його неважко сплутати з пристойним громадянином, проте як глянути ближче, ця ілюзія розсіюється. По-перше, все псує його обличчя. Бо як на нього не дивися, під яким кутом не повертай, на світлі чи в затінку, спокійне чи напружене — а в основі своїй це фізія ще того субчика. Нахабна морда юного хамлюги, який ліниво відсиджує, скільки мусить, у школі, задирає ноги на парту, підпалює спідниці літнім леді та п'є чорнило. Мармиза підлітка, що сновигає без діла, тримає в страху торговця фруктами, курить опіум, купається в джині та перетворює весь світ на нужник. Масна пика молодого сутенера, який затіває щось підозріле й навіть непристойне за дверима злягальні в таверні «Голова полівки» на Стренді. По-друге ж, одяг підгуляв. Штани в тонку смужку й візитка сидять мішкувато, мов у кошмарі кравця, а комірець так заплямований хересом, підливою, кетчупом і соєвою приправою, що скидається на шкіру якоїсь дикої екзотичної тварюки. Та ще й устиг обвиснути, мов банний рушник. Золотий ланцюжок на череві? Начищена латунь. Якась опуклість у кишені жилета? Плаский камінчик замість годинника. Гамаші вирізані з пари вовняних шкарпеток, а за бутоньєрку править клаптик кольорового паперу. Але все це ніщо порівняно до накидки — з її білими зірками на коричнюватому тлі, — яка брижиться на плечах імпресаріо, наче циганське шатро.

Та хай там що, а Недові справи йдуть жваво. Джентльмени, вдвох, утрюх або й поодиноці, пробираються вузьким коридором, тицяють йому в руку золоті гінеї або срібні соверени та проходять у двері злягальні. Той відкладає ці гроші в калитку — чи, якщо бути точним, під неї — і шкірить зуби у посмішці бюргера. Зсередини чути звуки гульби: дзвін склянок, скрип

стілців, «ах-ах» і «ох-ох». Входить Смерк. Він з'являється у дальньому кінці коридору, несучи на одному м'ясистому ручиську тацю з напоями, а двійко буфетниць котять перед ним, мов баранці на гребені хвилі. «А тепер, шльондри, тягніть свої копійчані дупи всередину і пильнуйте, шоби пійло лилося рікою, бо, присягаюсь убивцею царя Йоаса, вони нам ще к розтакій матері крівлю розвернуть», – гаркає шинкар. Дівки, хихочучи, прослизують повз Неда в кімнату, де їхня поява викликає шквал оплесків, улюлюкання та скажений свист. Смерк затримується біля дверей: «Мушу віддати тобі належне, Неде, – ти таки зібрав поважну публіку. Ті жентельмени спорожнили вже пів'ящика шотландського віскі й осушили п'ятдесят три пляшки червоного».

Той елеино посміхається: «А що я тобі казав, га, Смерку? Покладися на Недді, і ти збагатишся».

Мовби гуркіт вулкану на межі виверження, зсередини реве громовий голос: «Випивки! Заради Святої Диви, чи то курви – питва!» «Пійло неси, друзяко!» – підхоплює інший. Ці вигуки діють на Смерка, наче дроти динамо-машини, під'єднані до хребта. Він здригається, корчиться, смикається, його м'язи сіпаються в клонічних судамах, а склянки балансують на самому краєчку таці. Тоді розчахує двері, наче солдат, що кидається в атаку, й сироко утвореного ним протягу обдає шинкаря потужним амбре з поту, сперми, розіллятого пива та сцяк. Його зіниці розширюються до розміру горошин:

– Моли Бога, Неде Райз, шоби цей шарварок не наробив мені лиха, бо я... я тобі...

– Печінку видереш?

– І фрикасе зготую! – рикає він та несе свої дари на вітвар содому всередині.

Нед гучно зачиняє двері й прикладається до фляжки. Ну й сучий видався деньок. Спочатку мудохався з теслярами та сценою. Потому з рекламою. Змушений обходитись власними силами, він сам намазюкав щити з оголошеннями:

ЯКЩО КРОВ ГАРЯЧА Й ОФОРОБИЛА ПОВЗДЕРЖЛИВІСТЬ

Пропонується нова розвага

«Голова полівки», сьогодні о 8-й вечора

ПОЛОСКОЧІТЬ СВОЇ ЕНСТИНКТИ

«Гол. полівки», сьогодні ввечері

ЗАВІТАЙТЕ НА ВЕЧІРКУ ВУАЇЄРИСТІВ

«Голова полівки», сьогодні о 8-й

А тоді довелося заплатити Біллі Бойлзу та ще двом покидькам по шилінгу на брата, щоби ті понавішували їх на себе й отиралися поблизу гральних кубел і цирулень. Їм було велено відповідати на питання півголосом, а подробиці повідомляти якнайделікатніше.

Але ж він знав Бойлза як облупленого: той бевзь горлатиме про це по всій вулиці, доки не пронюхає кожен рябий собака та поліцейський суддя в цілому місті. Тривогам не було кінця-краю. А все ж іще тільки починалося. Весь день до вечора, паралельно втихомирюючи Смерка та перегавкуючись із теслярами, він мав тримати Саллі та Нен під належним градусом: достатньо підхмеленими, щоб звеселилися, але й не надто осовілими – бо їм же ще на сцену! Відтак надійшла черга найбільшої мороки – винайняти Джутта Джіма, чорнющого нігера з Конго, в його господаря/роботодавця лорда Твіта. Той зажадав за нього три гінеї та тверду гарантію, що безцінного слугу повернуть до світанку «в цілості та схоронності його живильних соків». От лайно! Уся ця веремія – пересвари, нервові напруження й нескінченні години вимушеної абстиненції – мало не залишили його калікою. У нього на плечах не голова, а гнійний прищ, і тільки джин її тонізує.

Тож він стоїть там, у напівтемряві коридору, раз по раз прикладаючись до фляжки, і мріє, поглажуючи золоту опуклість між ногами (там наразі тридцять дві новенькі гінеї), як раптом... хтось пришпилює його до дерев'яної панелі.

У підборіддя впирається кулак, а горло стискають сталеві пальці. Запах лаванди, рукав сорочки з рюшем. Мендоза.

– Для тебе ж, паразита, буде краще, якщо це шоу подарує нам натхнення, інакше я твої руки та ноги переламаю, наче сірники. Бач, яка справа: я привів із собою Красунчика й збіса розраховую на те, що побачене збагатить хлопчину та наставить на добру путь,

утямив?

Його пальці послаблюють хват, і підборіддя імпресаріо – не без допомоги сили тяжіння – набуває природнішого положення. Нед протирає очі й дивиться повз чемпіона кулачних боїв туди, де, глумливо посміхаючись до нього, стоїть молодий денді літ сімнадцяти-вісімнадцяти. Волосся жевжика завите, мов у золотистого пуделя, а очі того ж кольору, що й мед. Його комірець та манжети аж сяють білизою.

– Дай цьому горопашному засранцю спокій, Денні, – проговорює той у ніс, немов скавувить. Він неспішно видобуває з кишені прикрашену самоцвітами табакерку, кладе на тильну сторону долоні щіпку порошку та із граційним помахом голови втягує його носом. А коли знову зводить очі на Неда, ті проштрикують його, неначе два рожни – ягнячу тушку. – Ти ж не візьмеш грошей із друзів, адже так, Райзе?

Той шкірить зуби, доки не починають боліти ясна:

– Боже борони, – відказує він, – про які гроші мова...

Мендоза рвучко розчахує двері, і Красунчик заходить до кімнати – мовби лебідь, що опускається на гірське озеро. «Педи ки довбані», – бурчить Нед, але так тихо й глибоко в гортані, що він навіть не певен, чи розчув сам себе. Двері з ляскотом зачиняються. Нед витягує з жилетної кишені камінець і кидає на нього погляд. Камінчик плаский, гладкий і має два дюйми[11 - ~ 5 см.] в діаметрі. На його поверхні хтось намалював циферблат. «Хронометр» показує восьму. Час починати.

Масна Саллі та Джутта Джім акторствують на сцені. А Плоскодонка-Нен в ошатній сукні з тонкого сукна стоїть поруч Неда, очікуючи на свій вихід. «Ух-ух-ух-ух-ух, – подає репліку Саллі. – Ух-а-ах! А-а-ах! А-а-а-ах-х-х!» Джім задкує від неї, голосракий чорношкірий самець, і його ебеновий прутень лисніє в світлі масляних ламп. З ніздрів стирчать шипи з вибіленої кістки, у мочки вух затикані гусячі пера, а торсом зміяється звивисті рубці, мовби мапа місячного рельєфу. Зала припинила. Той повільно повертається до «партеру» – мовчазний і методичний – та починає гамселити себе кулаками в барильце грудної клітки. «Мій вихід», – шепоче Нен, вислизаючи з сукні, й легкою, вишуканою ходою ступає на сцену, п'яна як хлющ. Пройшовшись туди-сюди по підмостках і трохи потрусивши цицьками, щоб завести публіку, вона бере Джімів прутень до рота. Глядачі – які за мить до того почали тупати ногами, свистіти та жбурляти в неї шкарпетки, капелюхи, серветки і столове срібло – раптом затихли. А Саллі тим часом віддирає тіло від єдиної декорації – диванчика, оббитого зеленим оксамитом, – і, похитуючись, бреде за куліси. Нед тримає наготові її вбрання. «Ху-х, – пихкає дівуля. – Той чорний людоджер заїздив мене мало не до смерті». Вона стікає потом, макіяж розквецявся, а густі чорні кучері попримлипали до шиї та щік. Її пишні груди, кров з молоком, випинаються під сукнею, наче дині в мішку.

– Але й смердить же в нього з рота! Мов із довбаной помийниці! Однак 'струмент хоч куди – тут цій скотині тра віддати належне...

– Радий, що тобі сподобалося, Сел.

– Сподобалось? – обурено перепитує та, беручи руки в боки. – Гадаєш, мені до вподоби, коли зверху рохкає й пускає слину смердючий чорнопикий дикун? – Як раптом весело підморгує. – Хоча ці чотири хвунти дісталися мені найлегше, аж відколи лорд Делгаузі не стримав свій молочний струмінь і випорожнив калитку на груди моєї сатинової сукні.

Нед сміється:

– Це тільки початок, Сел. На четвер тут заплановане ще одне шоу, а далі таке саме в суботу, в «Свині й сифілітичці». І знаєш що: я накину тобі дві крони зверху, якщо ти зараз повернешся на підмостки й покажеш свій акторський хист.

Та вже зібралася зауважити, що її мамця завше хотіла, «жеби дитина вибила си на сцену», але натомість визирає в залу й хихоче. «Неде, – шепче вона, – ходи глянь сюди». Райз дивиться. Уся публіка – лорди й кавалери ордена Підв'язки, морські офіцери, крамарі, вуличні грабіжники, духовні особи та навіть сам Смерк – застигли в трансі, пороззявлявши роти, з яких на голені й зарослі підборіддя крапає слина. Тепер Джім простягся горілиць на авансцені, а Нен скаче на ньому, мовби справдешній жокей, долаючи рови, загорожі й водні перепони оргазмів, та всю дорогу засапано дихаючи й підвиваючи. З боку цінителів анітелень – жоден не кахикне і не ворухнеться, не загне матюка й не присвисне – вони не відірвали б очей від видовища, навіть якби комета Галлея знесла дах імпровізованого театру. У декого посмикуються обличчя або кінцівки, інші стискають капелюхи й тростини, неначе то жмутки трави, вхопившись за які вони зависли над прірвою. То тут, то там хустинка витирає чоло, цокотливі зуби вгризаються в спинки стільців, притупують ноги й постукують коліна. «Вйо-о-о!» – кричить Нен у розпал стрімкого галопу, і бідолаха Смерк валиться ниць – під акомпанемент дзенькоту й хрусту розбитого скла. Ніхто цього навіть не помічає.

Саллі прикладається до Недової фляжки. А тоді заходиться істеричним сміхом. Регоче так, аж за живіт хапається.

– Що смішного?

– Та бачиш, – ледь видобуває вона між нападами залишкового хихотіння, – або в моду знов повернулися гульфики, або забожуся, що хтось підклав ім усім закваски у штани.

Сахель

Сахель – це смуга напіваридних земель, що пасом оперізує Західну Африку, тягнучись від Атлантичного узбережжя на заході до озера Чад на сході. Над нею пролягає Велика пустеля, а нижче – тропічні джунглі. Її північні околиці переходять у степ – випалений та обпечений, – а відтак поступаються місцем дюнам та ергам самої Сахари. У південному напрямку Сахель перетворюється на савану, яка буває хвилями блакитнувато-зеленою трави з червня до жовтня – у сезон мусонів. Упродовж цих місяців аль-хадж' Алі ібн Фатауді – разом із чередами кіз та корів, підданцями, наметами, дружинами й годованими молоком кобиллицями – перебирається північніше, впритул підступаючи до демаркаційної лінії. А з листопада до червня мігрує на південь: тоді з пустелі задуває лютий, пронизливий гарматан, кігтистий від летючого піску, висотуючи вологу з повітря, чагарнику, а ще очей і горлянок його стад та одноплемінників. Сумна правда полягає в тому, що худоба Алі перетолочує північний Сахель. Корови скошують урожай раніше, ніж трави встигають висіятись, а кози виривають його з корінням. І щороку Алі зміщується все далі на південь – на мило тут, на мило там. За дві сотні років Бінаун перетвориться на пустелю. Величезні ерги, Ігіді та Егеш, заносять його піском, що летить із вітром, і простягають свої язики, пальці та руки, зазиваючи й не даючи проходу.

Треба глянути фактам в обличчя: життя в Сахелі – це вам не пікнік. Складно перебільшити його нужду та нестачу, помножені на примхи природи – як-от роки, коли дощів чомусь не випадає і стада, які мило помекували й помуквали, перетворюються на піраміди кісток, що височіють до сонця. Або засолюється джерело. Або піщані бурі видирають бороду зі щік.

А є ще ж і гієни, які тягнуть у темряву цапів та кіз, а потому, вижерши нутрощі, полишають обісцяні рештки шакалам і грифам. А це вимушене просування на південь: адже що далі ти забрідаєш, то більшає загроза підступного нападу з боку фула або серавулі. Ото буде сміху: твоїх підданців закуто в кайдани, худобу зарізано, кобил покрадено (якщо не гірше[12 - Гра слів: to гаре означає «викрадати (особл. жінку)» лише в поетичному мовленні, а здебільшого використовується в сенсі «гвалтувати»: у такий спосіб автор іронізує над, як вважається, лояльнішим ставленням ісламу до відповідної практики.]), а кускус з'їдено. Життя мимохіть стає вбогим. І пересувним. Весь табір у Бінауні – всі три сотні наметів – може знятися з місця за годину. Був і зник, мов міраж. Шукай вітра в полі.

Живучи під цим дамокловим мечем, Алі вкладає свій капітал у транспортабельне багатство на копитах – верблюдів, коней, кіз, биків та невільників. Якщо скласти опис його матеріальних цінностей – він практично жебрак. Людамарський емір, повелитель тисяч, гегемон території завбільшки з Вельс, муж Корану й нащадок Пророка, насправді має у власності менше речей, аніж покоївка з Челсі. Навет із козячої шерсті, запасну джубу, казанок, пічку, два мушкети, кальян, що протікає, затуплену шаблю, яка належала

колись майору Гоутону, – та на тому й усе. Ха, але ж які у нього кобилиці – місячно білі, поцяцьковані м'язами, із хвостами – червоними, мов розкраяна вена (він їх фарбує)! А жінки! Якщо Алі й можна позаздрити, то це через них! Кожна з його чотирьох дружин самотужки спустила б на воду тисячу суден – якби лише знала, що то таке.

А найперша серед них – і за красою, і за впливовістю – Фатіма із Джафну, дочка Бу Халума, шаріфа племені альму'та. Еротичні чари Фатіми цілковито ґрунтуються на одній-єдиній принаді – її опасистості. Бо який же ще ідеал людської краси може постати в суспільстві кістлявих? Фатіма важить триста вісімдесят два фунти[13 - 173 кг.]. Щоб перемістити її з одного кутка намету в інший, необхідна допомога двох рабів. Шістдесятимильною дорогою до Діни, що на півночі, під нею якось пали два верблюди та віл, і, зрештою, її довелося везти на волокушах, до яких припрягли шестірку биків. Зі сльозавими від піску очима Алі заходить із пустелі в намет та поринає у зволожену родючість її тіла. Вона – джерело, колодязь, оаза. Молоко, що переливається через край дійниці, свято, яке завжди з тобою, зелене пасовисько і яловичий бочок. Вона золото. Дощ.

Фатіма не зразу стала королевою краси. Дівчам вона була худю, мовби тріска – ширококостою та з чималим потенціалом, а все ж таким собі струнким і темнооким гидким каченям. Тож Бу Халум узяв цю справу в свої руки. Якось увечері він зайшов до намету з очеретяною циновкою та подушкою. Шаріф розстелив циновку в кутку, поклав зверху подушку й наказав доньці сідати. Потому звелів принести верблюжого молока та кускусу. Це спантеличило Фатіму, адже сліди вечірньої трапези – дерев'яні миски, чорні від мух, та перевернутий глек – і досі лежали неприбрані. Як раптом вона звернула увагу на тіні, що танцювали на стінах намету, неначе знадвору юрбилися люди. Дівчинка запитала у батька, чи не планує він зустрічі з радниками. Той звелів їй стулити пельку. Зненацька хтось відкинув полог і до намету ввійшов чоловік – шістдесятирічний Мохаммед Белло, найближчий друг та помічник її батька. Він був голий-голісінький. Фатіма змертвіла від жаху. Вона ніколи доти не бачила чоловічих ніг, уже не кажучи про зморшкуваті брижі, що теліпалися, б'ючись об старечі кінцівки, немов якась помилка природи. Їй згадалися ті безхребетні істоти, які вовтузяться в рідкій грязюці на дні пересохлої водойми. Фатімі було одинадцять. І вона розревілася.

Мохаммед Белло виявився не сам. Полог ізнов зашарудів, і ще восьмеро чоловіків, голих, ніби немовлята, мовчки зайшли до намету. Серед них був і Зіб Сагман, її кірва[14 - У автора godfather – «хрещений батько», тобто, вочевидь, мусульманин, який тримає дитину під час обрізання – кірва (пор. аналогічний розвиток значення у мові ідиш: kvater – «сандак» від давньонімецького Gevatter – «хрещений батько»)]. А також Акбар аль-Акбар, найстарший член їхнього племені. Коли всі зібралися, увійшов раб із тарілкою, завбільшки як купіль для новонародженого. У ній було верблюже молоко – щонайменше тижневий запас. За ним з'явився ще один невільник, несучи навіть більшу миску, по вінця наповнену кускусом. Обидві посудини поставили біля неї. Верблюже молоко солодке та багате на поживні речовини. А кускус – така собі каша, яку готують із вареної та товченої пшениці, –

то основний продукт маврського харчування. Вона нітрохи не смачна, але ж усьому покладена своя межа. «Їж», – звелів Бу Халум.

Та спочатку не зрозуміла. Вочевидь уся принесена їжа призначалася для батькових гостей. Чи він хотів, щоб вона прислужувала їм? Але тоді згадала, що всі вони голі, і знову заголосила. А батько кричав на неї: «Їж, я сказав! Арабської не розумієш? Чи зі слухом погано? Їж!»

Фатіма кинула погляд на вісьмох старійшин. Ті сиділи півколом і дивились на неї. Вони так і не одяглися. А потому настало найбільше потрясіння: свою джубу скинув і батько! За все своє життя – під час їжі, сну й переїздів – вона ніколи не бачила інших частин його тіла, крім обличчя, кистей рук та ступнів. І раптом ось він, перед нею – голий! – та ще й із тими ж обвислими брижами, що й у решти. Її охопив жах. «Їж», – повторив той. Дівчинка була напівпритомна. І тоді-то у його руці з'явився канчук. Він двічі шмагонув її по обличчю. Та закричала. Батько стьобнув знову. Тоді ще раз. І повторив: «Їж».

Вона приклала губи до молока й заходилася пити у перервах між схлипами. А відтак взяла жменю кускусу та через силу запхала до рота. Її того аж ніяк не хотілося. Вона ж бо щойно поїла – та ще й надзвичайно ситно. Мати зживала її зі світу, нарікаючи на кістляву кутастість дочки. Який, мовляв, чоловік захоче за дружину цього африканського страуса? Тож Фатіма зробила над собою зусилля і з'їла більше, ніж зазвичай. А тому була напхана: ще крихта – і вона виблює. Каша стала їй поперек горла.

Бу Халум знавіснів. Він шмагав її та верещав до хрипоті і дрожу в руках. «Жодних більше ігор з дівчатами, жодних уроків, жодного прядіння – анічогісінько. Ти сидітимеш тут, на цій ось подушці, і їстимеш, доки я не віддам тебе заміж. Їстимеш і гладшатимеш, доки не станеш красунею. Ти мене чуєш? Красунею!» Мохаммед Белло та решта спостерігали. Час від часу один із них схвально кивав. Фатіма іла. Їла і плакала. «А коли вийдеш заміж, продовжиш їсти – вдень і вночі. Такий твій обов'язок. Перед батьком і чоловіком. Той матиме канчук! – кричав її тато. – Такий, як ось цей. І шмагатиме тебе ним, як-от зараз шмагаю я – і як шмагатиму завтра, й позавтра, і наступного дня!» Раптом старійшини звелися на ноги, неначе ці слова були певним сигналом. З роздутими від кускусу щоками Фатіма звела очі й охнула: з тими сталася якась огидна, неприродна зміна. Те, що раніше в'яло висіло, тепер стирчало. Висхлі старі індіки з налитими кров'ю придатками, вони підступали до неї. «Шмагатиме тебе!» – пронизливо верескнув батько, і ті заходилися смикати свої жезли, доячи їх із цмоканням та похлюпуванням, а на обличчях проступили напруга та вираз певного відсторонення, навіть блаженства. Фатіма зробилась неначе воскова. Закрутилася голова. Провалившись, вона летіла у вічність, крізь розколини та безодні землі. І саме в ту мить відчула, як там-сям упали кілька перших крапель, неначе дощ.

Після стресу та психологічних травм тієї ночі вона іла. Їла нестримно, іла нестямно, іла й ніяк не могла наїстися. Зацукровані фініки, баранину, йогурт, грудки солі, кускус із сушеною

рибою, кускус із горіхами, кускус із кускусом. На півдні траплялися і плоди – тамаринд, касава, кавун – а ще пласкі перепічки, слоїки дикого меду, ямс, рис, маїс, масло та молоко, молоко, неодмінно молоко. Козине, коров'яче, верблюже – вона навіть ссала його, немов немовля, із грудей раби-годувальниці. Бо стала невиситимою. Їла від страху. Їла для помсти. Їла заради краси.

Танталові муки

Він стрімко відходить у вічність, долаючи довгий тунель, що веде до змарнілості й смерті, – несеться назустріч своєму скону і праху поколінь, які пішли в небуття. Гине нехитро, від спраги. Від голоду теж – але потреба напитись нагальніша. Увечері, коли не забувають, маври дають йому жменю кускусу та півсклянки жовтавої рідини. Сьогодні, наприклад, забули. Порожній шлунок зсудомлюється, його клітини чахнуть і відмирають, мовби медузи, яких змило на берег. Потому температура падає, і він лежить, скулений під сюртуком, хапаючи дрижаки й обливаючись потом: лихоманка б'є його, наче внутрішня переміна погоди – то вхопить, то відпустить, то сонце, то сльота. Знадвору, з-за кільця наметів, ножем у серце долинає скигнення шакалів, а зборисько гієн залякує місяць. «Буде плач, і виття, і скрегіт зубовний», – думає він. А відтак заплющує очі.

І зразу ж поринає у яскравий сон. Він опиняється у Великій пустелі в розпал полудневої спеки: сонце палає смолоскипом, а в роті повно піску. Позаду нього якісь чужі люди – бородані з обсмаленими обличчями, вбрані в лахміття. Вони вервечкою тягнуться за обрій, неначе мурахи. А поруч себе він бачить Зандера – старого доброго Зандера – єдиного брата Ейлі. Колись вони разом рибалили. «І де ж вона, коли без неї не обійтись?» – питає Мунго. «Вдома, – відказує Зандер. – Чекає». Один із незнайомців, кавкнувши, валиться долілиць. Мандрівник перевертає його та відсахується: у того порожні очниці, ясна відступили від зубів, а шкіра взялася кіркою, наче глазурований окіст. І тут над головою з'являється олов'яний ківш, зі споду обліп лений краплями конденсату, – за ним іще один, ще – цілий караван повних води черпаків, які пропливають у вишині, мовби чайки на висхідному потоці повітря. З вуст людей зринає кволе «ура!». Вони простирають руки та плямкають запеченими губами, але ковші висять, де й висіли, – якраз поза межами досяжності. У нестямі ті деруться одне одному на плечі, шуруючи пальцями в небі. Але манірні емності заграють із простягнутими долонями, плавно й ухильно звиваючись, – а води не дають і краплинки. Люди в розпачі б'ються головою об камені, чагарники та уламки піщанику. «Зроби що-небудь! – молять вони. – Допоможи!» Як раптом рогуля[15 - Знаряддя для лозоходіння.] починає посмикуватись. Мунго нашорошує вуха. Вітер доносить якісь звуки – ледь чутні й далекі, ласкаві й ліричні. Дзюрчання рідини, наче трелі арфи чи флейти. Невже це правда? Він діє швидко, твердо, рішуче. «За мною!» – кричить мандрівник і кидається бігти на звук, що гучнішає, – той рев, те шипіння, ті солодкі синкопи

води, яка струмує по кам'янистому ложу. Ошелешені люди, похитуючись, підводяться і шкутильгають услід за ним. Перетинають рівнину, піднімаються на пагорок – й осьде, ось де він є! Нігер, чистий і прохолодний, наче жовтневий ранок; уздовж його русла прищиплені ошатні галявинки, збрижену поверхню розтинають ялики, лиски й великі поважні лебеді, вистрибує з води лосось, а береги затіняють лапата папороть та густолисті в'язи. Мунго кидається у воду, а люди з криками торжества наседають йому на п'яти – вони в екстазі, їх урятовано, життя триває. Проте, озирнувшись, він бачить, що ті кудись зникли. Плещуться хвилі, вигинають шию лебеді – він залишений сам на сам зі своїм тріумфом. Але нічого, адже йому так хороше – спілювати течію, пускати бульки та жадібно жлуктити, хлебтати, всмоктувати прохолодну гладінь, від якої аж зуби зводять, доки більше просто не випити.

Він прокидається з клубком у горлі. Язик пересох. Піднебіння сухе. Як і увула. Йому конче треба щось випити. Води. Льоду. Крові. Чашку чаю. Склянку молока. Кухоль пива. Він навшпиньки крадеться до виходу й визирає назовні. Усі трое вартових поснули, і тепер пожевують бороди та хрюпають, немов п'яні лорди[16 - Гра слів: drunk as a lord – п'яний як чіп (англ.)]. Але є одна заковика: вони розтяглися, загородивши вхід, – один коло одного, плече до плеча – так, що крайній лежить упритул до полого. Щоб вибратися, доведеться перестрибнути всіх трьох – і навіть якщо це вдасться, як бути зі звуком від його приземлення? Ті ж бо посхоплюються, наче голодні вовки, від найменшого шурхоту, стискаючи кинджали та лаючись. Тож він вагається.

Як раптом – чудо із чудес – чоловік у центрі повертається на інший бік, звільняючи кілька дюймів відкритого простору. Тепер або ніколи. Мандрівник скидає черевики, робить глибокий вдих і переступає через першого караульного. У повітрі ані вітерцю. Десь кричить пташка. Але вартові сплять, хрипко дихаючи, їхні губи плямкають, а повіки посмикуються. Мунго переміщує вагу на праву ногу й уже починає заносити ліву, як раптом відчуває легке запаморочення, не знати чого пригадавши виступ канатохідця на Варфоломіївському ярмарку. Це було хтозна-коли. Стискаючи під пахвою ляльку-пупсика, ще зовсім юний мандрівник стояв у натовпі й дивився, як акробат простує дротом, натягнутим на висоті у двісті футів[17 - ~ 61 м.] над землею. Одна його рука балансувала жердиною, якою відштовхують баржі, а інша жонглювала півдюжиною яблук – аж тут на кінчик тички опустився голуб. І чоловік упав.

Мунго кліпає очима й несподівано виявляє, що сидить на грудях першого вартового. Той мимрить щось арабською – тягуче, мовби сироп – і раптом починає терти рукою першопрохідця об свою зарослу щоку. З огляду на всі обставини, відчуття виходить не таке вже й неприємне. «Юмма, – зітхає сторож із пристрасстю коханця, – Їбга!» Відтак випускає його руку, й любовний стогін одразу ж переходить у сонне хрюпіння, а Мунго тим часом скрадається в ніч.

Уже понад місяць провів мандрівник у маврському полоні. Його тримають в одиночному ув'язненні. Коня й майно конфіскували. Ніяких звинувачень не висунули. Питання про його осліплення, хвала Аллаху, відклали на потім. Схоже, що Фатіма, улюблена дружина Алі, прислала звістку з Діни, забажавши оглянути виродка неушкодженим – з його лихими, наврочливими очима та всім причандаллям. (У Лондоні народ валом валить, щоби повитріщатись на людину-гусеницю чи чоловіка із трьома носами, у Людамарі ж за них правлять альбіноси-мутанти.) Та все ж життя першопрохідця було далеко не ідилічним. Його утримували проти власної волі, піддавали тиску й залякуванню як невірному, погрожували смертю й каліцтвом, морили голодом, знущалися, катували, примушували нудитись, позбавляли спілкування, поживи для розуму та води. І він уже тиждень не бачив свого товмача. Під час їхньої останньої зустрічі язик Джонсона – ввічливий чи не дуже – все ще перебував у нього в роті. Алі ж бо виявив, що той орган із м'язів і жирової тканини незамінний для допитування чужоземця про загадки його багажу та костюма: черевиків і панчіх, гудзиків на сюртуку та панталонах, компаса, годинника й бритви. «Як цим користуватися? А цим?» – вимагав відповідей Алі, звертаючи свої запитання до Джонсона, а його темні, припухлі очі тим часом невідривно вдивлялися в обличчя мандрівника. Кінець кінцем він примусив того вдягти та скинути вбрання тридцять сім разів поспіль, щоб усе нові й нові групи роззяв могли подивуватися з хитромудрості цього процесу. Після тридцять сьомої демонстрації Алі поцікавився, навіщо Мунго взагалі прибув у Сахель: бо якщо він не купець, то, виходить, шпигун.

– Я шукаю ріку Нігер, – сказав шотландець.

Алі якусь мить роздивлявся великий палець своєї ноги, а потому звів очі:

– У тебе в країні немає річок?

Униз по некрутому схилу від табору – не більше ніж за три сотні ярдів – стоять колодязі. Мунго чути мукання худоби, яка купчиться довкіл напувалок, чекаючи на вечірній водопій. Підійшовши ближче, він спробує розгледіти округлі холки та неприборкані шпильасті роги, які стовбурчаться в небо, наче рухомий ліс. Корови – більше схожі на пере рослих газелей, ніж на ще живу яловичину – б'ють копитами, штовхаються та ревуть, вимагаючи води. Він і сам ладен заревти не гірше від них. Так закричати, заверещати й завити, що всім чортам у пеклі зробиться зле, – до того хочеться пити. Але що це? У гайку акацій попереду хтось ворухиться. Він боком підкрадається ближче, щоб роздивитися.

Шість чи сім рабів, закутаних у бурнуси, розвалилися, байдикуючи, довкола багаття, пускаючи по колу люльку й сміючись. Час від часу один із них занурює відро в колодязь і виплескує його вміст у напувалку, а худоба хропе та протискується, силкуючись дотягтися до неї. Мунго виступає з тіні й падає перед ними навколішки. «Води, – благає він. – Дайте води». А тоді додає англійською: «Краплинку, чайну ложечку, ковточок».

Ті спершу лякаються. Але потому, зверху вниз поглядаючи на змарнілого доходягу, що плазує в коров'ячому лайні, починають сміятися. Їхні очі блищать, а білки покривають червоні прожилки. Вони похитуються, гигають, хапаються за боки, а їхній сміх луною розлягається в нічній тиші – «Ї-ї-ї-ха-ха-ха-ха!» – мов переливчасті крики пташок. Тоді один із них ступає крок уперед, стискаючи в руці люльку. У нього крихітні поросячі очки, а лоб випинається над обличчям, наче розмитий берег ріки. «Води!» – гукає до нього Мунго. Той нахиляється, зтягується люлькою, а тоді випускає дим із легенів в обличчя мандрівнику. Його запах міцний, духмяний, тягучий. Вони що, ладан курять? Мунго закашлюється. Відтак невільник відхиляється від нього та гукає до своїх товаришів: «Назаріні хоче пити?» Ті регочуть. «Дай йому водички, Сіді!»

Останній обертається до мандрівника та сичить: «Ля іллаг ель аллах, Магомет расуль Аллахі». Мунго розпізнає цю фразу: «Є лише один Бог, і Магомет пророк Його». Шотландця примушують повторювати її по сто разів на день. «Гаразд, – говорить він. – Гаразд», – і швидко бурмоче «Отче наш», молячи Того врахувати пом'якшувальні обставини. Сіді лупцює його. «Ля іллаг ель аллах, Магомет расуль Аллахі», – проговорює Мунго. «Води!» – верещать решта. «Дай назаріні напитися, Сіді. Напої його святою водицею!»

Суглоби коров'ячих кінцівок згинаються й розгинаються. Пил осипає мандрівника, наче засушений сніг. Забивається в горло та ніс. Той чує, як дурні товаряки в бездумній удоволеності пускають слину над напувалками, і дорогоцінні краплинки, стікаючи з шовковистих морд, діамантами затримуються на кінцях ворсин біля ніздрів. «Хочеш води?» – питає Сіді. Мунго киває. І тоді раптом, без жодного попередження, раб задирає джубу й мочиться на нього – швидка та солона, його гаряча сеча затікає тому за комір, збігає між пальців і глибоко просочується у тканину жилета. Мандрівник шалено підстрибує, доведений до розпачу й ладний убити, але Сіді вже позадукував, сміючись, а решта якраз нагнулася, шукаючи каміння та уламки деревини. Тож Мунго стоїть на місці, знесилений і смердючий, а пастухи шпурляють у нього тим, що назбирали. «Пий сцяки, кяфіре!» – кепкують вони. Той розвертається й біжить у ніч.

Тихо. Зірки розкинулись по всьому небу, мовби розіллєте молоко; у кронах дерев дзижчать москити. Його щоразу женуть і від трьох найближчих колодязів, лупцюючи кулаками та палками. Біля останнього з них, осторонь решти, – хтозна-коли викопаної ями, вода в якій давно засолилася, – немолодий невільник та його син, хлопчик літ восьми-дев'яти, напувають хазяйську худобу при світлі факелів. Мандрівник молить їх дати напитися. Старий якусь мить підозріливо поглядає на нього, а відтак витягує із криниці відро води. «Салаам, салаам, салаам», – проговорює Мунго, як раптом хлопчик смикає батька за рукав. «Назаріні», – повідомляє він. Літній чоловік вагається, дивлячись спочатку на відро, а тоді на колодязь. Його непокоїть можливість осквернення, злих чар, від яких криниця пересохне ще до ранку. «Будь ласка, – благає дослідник, – молю». Старий човгає до корита, виливає туди відро й тисне спрацьованим пальцем. Мунго не треба просити двічі.

Він кидається вперед, вклинаючи свою голову між великими рогатими черепами пари телиць.

Напувалка скидається на стічну канаву, вода має смак нечистот, а на її поверхні, кружляючи у вирі, плавають солома, гілочки та сміття. Мандрівник занурює в неї обличчя та п'є, але конкуренція нещадна, струмок уже перетворився на калюжку, яку худоба розбавляє слиною, вимочуючи останні краплини своїми довгими рожевими язиками, мов губками. Він обертається до старого. «Ще! – кричить. – Іще!» Ряба корова з очима завбільшки як кишенькові годинники збиває його з ніг. А тоді раптом розлягається звук пострілу – гучний, як гуркіт грому. За ним ще один. Худоба спантеличено сахається, зіштовхуючись лопатками, мордами та боками, і в паніці тікає, не розбираючи дороги. «Ба-бах, ба-бах, ба-бах», – гупає під її ногами темрява.

Коли пил осідає, Мунго з'ясовує, що дивиться на трьох верхівців. Один із них Дессауд, і в світлі смолоскипів лисніє шрам на його перенісці. У руці той стискає пістоля. Осадивши свого скакуна, він націлює дуло першопрохідцеві в голову, а відтак спускає курок. Нічого не відбувається. Із заціпенілим серцем і вкрай розладнаними нервами, шотландець сидить серед пилу й коров'яку, розмірковуючи, як би це втихомирити цього навіженого з вогнепальною зброєю. «Ля іллаг ель аллах, Магомет расуль Аллахі», – говорить він, роблячи хід конем. Дессауд сипле на полицю свіжий заряд порошу, супроводжуючи процес невпинним гарчанням, наче пес, що вчепився в холошу злодія. Коні іржуть і б'ють копитами, старий та його син зіщулюються. Дессауд здійснює пістоля вдруге, кричить щось по-арабському і тисне на гачок. Результат – спалах світла та пшик, із яким розжарена вуглина падає в діжку з водою. Осічка. «Що я зробив?» – допитується дослідник, а сам боком, боком. Дессауд лається, жбурляє пістоля додолу та кричить через плече, щоби подали іншого. «Тримай!» – відгукується чоловік за його спиною, кидаючи запасного. Той ловить його на льоту, зводить курок і прицілюється у розсип веснянок просто зліва від носа першопрохідця.

– Містере Парк! – кричить розхристаний Джонсон, вриваючись у кружальце світла, мов персонаж комедії дель арте. Його грудина ходить ходором, а по щоках струмує піт. – Містере Парк, чи ви здуріли? Хапайте ноги в руки та щодуху мчіть назад до намету, доки вас не пристрелили на місці. Ви цілий табір на вуха поставили. Вони гадають, що ви намагаєтеся втекти.

Мандрівник зводить очі. На вершині пагорба палають багаття. Вершники зі смолоскипами скачуть у ніч. Чути крики, лайку та безладну стрілянину. Мунго підводиться. Дессауд опускає пістоля.

Наяда

Знадвору, за мереживними фіранками й освинцьованими вікнами, на дерева й сади Селкерка сипле лінивий лапатий сніг, згладжуючи гострі кути, затушовуючи відмінності й завалюючи милеві стовпи вздовж дороги на Единбург. Не стало ні стежин, ні клумб, ні газонів; азалії похнюпили голови, а на краю поля похитуються вічнозелені. Наразі сніг іде два дні. Замети затемнюють нижчі шибки та підпирають двері, верховим коням ніде розім'ятися, а вози з головою вгрузають у його м'який мармур. Вода в криниці взялася кіркою льоду. А скреготливий флюгер на даху покручується навколо своєї осі.

Але тут, у кухні, – зовсім інший світ. Густе й спекотне повітря просякнуте парою, немов це якийсь острівець у Тихому океані. Вікна запотіли та пливуть, люстерко заволоклося імлою, а банні рушники обважніли від вологи. У каміні по-святковому палає вогонь: кургани осяйного вугілля, вкриті штрихуванням із нарубаних дубових полін, і низьке, з посмоктуванням, гудіння полум'я. Над ним причеплені два казани, чорні від сажі й підвішені на гаках, вмурованих у камінь іще століття тому. З обох клубочиться пара – густа, немов туман над вересовими пустищами. На столі поблискує відсиріла, темна й лапата папороть, а кілька мересниць і плотвичок хапають хлібні крихти за всипаним бісеринками склом акваріума.

Сьогодні друге лютого, річниця її заручин із Мунго Парком. І Ейлі Андерсон врочисто відзначає цю подію прийомом ванни – рідкісної розкоші в ці нелегкі часи. Вона плавно кружляє по кімнаті, мугикаючи й час від часу роздмухуючи полум'я за допомогою ковальських міхів. Поряд зі щіткою для волосся та черепаховим гребенем на столі застигло наготові зелене мило д-ра Філбі, а з пальців Ейлі скрапує ароматична олія. Розкіш там уже чи дві, а сьогодні вона прийме ванну. Лежатиме в ній, відкинувшись, у заповненій парою кухні, в оточенні свого звіринця та ще запахів і звуків природи, і мріятиме про Мунго, який прокладає собі шлях крізь тропічні джунглі Чорного континенту. Батько дозволяє приймати ванну не частіше як раз на місяць. «На тебе вугілля та дров не настатишся», – бурчить старий. Ну й нехай. Вона прийме її сьогодні, а тоді ходитиме смердюча до березня. Зрештою, йдеться ж не про звичайне ковзання мачулкою – це ритуал омовіння й очищення.

Ейлі двадцять два, і вона терпляча, як Пенелопа. Дівчина познайомилася з Мунго, коли їй було чотирнадцять. Той оселився в них, ставши батьковим учнем. Вісім років тому. А як іхав в університет на навчання, то просив, щоб вона дочекалась його. Дерева міняли листя. Ейлі плакала від радості й зніяковіння. А за два роки, повернувшись із Единбурга, Мунго чмокнув її в чоло й найнявся лікарем на судно, що відпливало в Джакарту. Та чекала. Повернувся він похмурий і дратівливий. Діло йшло до весілля. Аж тут, як грім серед ясного неба, прийшов лист із Лондона від його швагера. Чи не бажає той прийняти доручення від Африканської асоціації, пов'язане з дослідженням Західної Африки на предмет відкриття ріки Нігер? Вона прочитала відповідь у його очах. А за два тижні, спакувавши валізи, він стояв біля дверцят лондонського диліжанса. «Ейлі, я зібрався

залишити слід у цьому світі, – сказав він. – Дочекаєшся мене?»

Ось відтоді вона і чекає.

Так, звісно, жоден інший хлопець на всьому шотландському Прикордонні й у слід йому ступити не годен. Вони ж бо просто зграйка селяків та жевжиків, які не більше схильні до пригод, аніж старий кімнатний песик. Узяти хоча б Глега – нинішнього батькового помічника – та він же просто пуголовок, як порівняти з Мунго! Де вже йому розгледіти шанс пережити пригоду, навіть коли той сам учепиться в його слонячі вуха. Ейлі зітхає, кладе олію для ванн поруч гребеня та кричить, звертаючись до брата: «Зандере! Ти не допоможеш мені принести балію?»

Александр Андерсон сидить у вітальні, почергово вдивляючись то в поему Сауті «Жанна д'Арк», яка лежить розгорнута у нього на колінах, то в непоспішливі пухнасті пластівці, що пролітають за вікном. Він насолоджується снігопадом і спокоєм, радіє тимчасовому перепочинку від нескінченних лікарських прийомів та візитів. А ще тому, що в їхньому домі з'явився Глег. Із самої весни, відколи він закінчив університет, батько тягав його з собою на всі виклики до пацієнтів, тицяв під ніс лубки-ланцети і погрозами, лестощами та вмовляннями спонукав ставати не гіршим за інших сільських лікарів. «Та що з тобою, хлопче? – гнівався старий. – Ти довіку зібрався сновигати без діла, трясучи курдюком, наче баран на пасовиську, – а чи все ж підшукаєш своїм бездіяльним рукам заняття, як заповідав Господь і як личить чоловіку та ще й на прізвище Андерсон? Га? Кажі голосніше, бо я нічо' не чую – до того шумить у голові від сум'яття та люті».

Але Зандер не має охоти подаватись у сільські ескулапи. Йому огидні запахи кімнати хворого, запечені губи та нечистий подих. Тут чоловіка привалило возом, і ребра рожевими палями ввігналися в груди; там уночі дитина заходиться сухим кашлем, і її підборіддя перемазане кров'ю; кості ламаються, судини рвуться, із серцями стаються напади. Він не хоче мати з цим нічого спільного. Смертність людини – це рак, незагойна виразка. То нащо заглядати їй в очі по десять разів на день? П'яні чоловіки, вагітні жінки та замурзані діти разом із їхніми грижами й чиряками, висипами та бубонами викликають у нього жах, а не співчуття. Він не бажає зондувати рани, пускати кров чи ставити припарки на пухлини та лезії – бо хочеться виблювати, кортить утекти.

Хвала Богові за Глега. Нехай він незграбний і двоєдушний, довготелесий та непоказний, чужа й безцеремонна людина в господі, але він живе та дише, ходить на двох ногах і править за першочергове русло, у яке спрямовується кипуча активність старого. Відколи з'явився Глег, натиск послабшав. Якщо треба запрягати коней, вправляти кості, збирати й товкти в ступці лікарські трави, клич завжди кидають Глегу. Якщо треба вислухати нотацію, нарікання на ціни, погоду, напудрені перуки чи «Його Кислокапустяну Величність»[18 - Гра слів, що натякає на Георга III – етнічного німця на британському троні: kraut (англ.) – кисла капуста, але Kraut – німчик, фріц (презирл.)], саме Глег має схилити голову та вдавати уважність. Не те щоби наш славний лікар занедбав свого єдиного сина – Боже борони,

зовсім ні! Він так само картає та вичитує його, лає за мрійливість і брак честолобства, шпетить за одяг, зачіску, погляди та все ще час від часу тягне під пронизливий вітер, щоб зробити візит пацієнту. Ні, так триватиме завжди – допоки Зандер житиме під батьковим дахом. Але Глег принаймні на якийсь час відвернув увагу старого. І Зандер може перевести подих. Може розвалитися в кріслі й потягувати херес біля каміна. Розкласти пасьянс, почитати поезію. Або ж, обкутавши шию шарфом, блукати цими клятими горбами та думати, чим би, заради всього святого, йому зайнятися в цьому житті.

– Зандере! – Ейлі стоїть у дверях, тримаючи в руці рушника. – Допоможеш мені принести балію?

Той піднімає очі від книжки. Снігопад за вікном подалу перетворюється на сльоту.

– Прийматимеш ванну? – питає він. – У таку погоду?

Та балія – сімейна реліквія. Почорніла й важка, вона розливає запах моря, смердючого мила, мокрої вовни, плісняви та поважного віку. Юен Андерсон, дідусь Ейлі, відмивався в ній після битви при Каллодені. Її прабабця, Емма Оронсей, збивала в ній пишну піну з мильних бульбашок, доки Гендель сплавлявся вниз по Темзі на баржі. А Годфрі Андерсона, її двоюрідного дідуся по батьку, знайшли в ній мертвого – у почервонілій воді та з розкряченими до кісток зап'ястями. Привиди та відгомони. Останній спогад Ейлі про матір також пов'язаний із тактильним відчуттям та запахом цієї посудини. М'яке світло свічок, співає чайник, вона та Зандер хвицаються й бризкаються, а та жінка з сумними, страдницькими очима й волоссям, неначе поле в цвіту, – та жінка, її матір, простягає до них свої ніжні долоні, щоб потерти спинки, відмити вушка й місцини межі їхніх сідничок і стегон. Одного дня вона зникла. Поїхала на вихідний у Глазго й мов у воду канула.

Евфемія Андерсон, уроджена Сент-Онж, була ревнителькою астрології. Вона складала космограми, розводилась про вплив небесних тіл і сходження планет. «Спекулюй на зерновому ринку, Джеймсе, – казала вона чоловіку. – Бо час приспів». Або ж: «Кобила ожеребиться сьогодні, пізно ввечері. І приведе гнідого лошачка, кульгавого на задню ногу». Її знаком були Близнюки. «Моя астрологічна близнючка – аравійська принцеса, – любила повторювати вона. – Живе аж на іншому кінці світу. Так я й не познайомлюся з нею».

Її донька народилася в червні, на дев'ять із половиною хвилин раніше за сина. Еліс та Александр. Близнята. Вона вдягала їх однаково – то в короткі штанці, то в спіднички. Сьогодні зупиняла людей на вулиці, щоби представити своїх маленьких ясочок-донечок, а назавтра – своїх маленьких бешкетників-синочків. Зациклена на парності близнюків як поняття – тілець, голівок, ручок і ніжок, вушок та очок, що наявні у двох примірниках, – вона органічно не могла прийняти тієї важливої, принципової нетотожності, яка виявляла себе в таких дрібничках, як щілинка чи зморщений відросток, не більші за ніготь її великого

пальця. Ті ображали її відчуття симетрії. Коли ж вона не повернулася з Глазго, д-р Андерсон прибрав близнюків до рук. Зандера відправили до школи-пансіону, а Ейлі дісталася гувернанткам.

Їй було шість, коли з'явилась місіс Елловей. І пояснила Ейлі, що жінки народжені для п'яльців і туалетів, вправлення в музиці, поезії й решті мистецтв, покликаних дарувати розраду, адже жінки – це перш за все жінки, принада та окраса товариства. На знак протесту та обстригла волосся по плечі. І тільки таку зачіску відтоді й носила.

Але тепер її мати – далекий спогад, нечіткий та розпливчастий по краях, а місіс Елловей – стара баба, чиї чари зійшли нанівець, а пишні форми відстають від кісток; вона отримує вдовину пенсію та доживає віку в котедржі з дірявим дахом. Ця історична балія заслужила на вічну шану завдяки пам'яті, закарбованій у її запахах і шорсткій на дотик деревині. Проте сьогодні свято життя, тож вона міцно заплющує очі й викликає образ Мунго, чие обличчя являється їй у тисячі подоб: воно всміхається, підморгує, копилих верхню губу, починаючи анекдот, або набуває спантеличеного виразу, коли той наступає у відро чи валиться з коня. Вода гаряча, заспокійлива й чуттєва. Від неї рожевіє шкіра. Ейлі десь в Ісландії, в Норвегії. Купається в гейзері, на поверхні якого тануть сніжинки, а крізь імлу видніється постать, оголена та атлетична, із її ім'ям на вустах – от дідько, мачулку не прихопила. Та примостилась на столі, за межами досяжності.

Вона підводиться, і рівень води падає. Її груди тугі й по-хлоп'ячому невеличкі, тіло блищить від вологи, а темний кущик скидається на прорізаний отвір. Як тут відчиняються двері, і до кімнати заходить батько, а назирці за ним Джорджі Глег, його помічник. Ейлі на мить застигає, а відтак каменем падає у воду, побічно здіймаючи хвилі, що вихлюпуються через край балії та розтікаються по дошках долівки.

– Пологи! – кричить її тато, лютуючи, щоб приховати збентеження.

– Пологи! Пологи! Пологи! І якого біса лізти з лона в таку заметіль?! – Він уже підійшов до шафи та втискується в чоботи й дощовик. – Третій виклик! Третій! Два місяці сплигло, відколи я востаннє приймав дитину, й от тепер, коли сам Вельзевул порядкує погодою, ім припекло розроджуватися по всьому графству!

Вона по шию занурюється в гарячу воду. Її вуха червоні. А Глег, довготелесий і підлесливий, на два роки молодший від неї та із зубами достоту як у коня, стоїть, замріяно вдивляючись у щось над балією, неначе тільки-но краечком ока зрів неопалиму купину або драбину, спущену з небес. Його щелепа відвисає, а ніздрі тремтять.

– Глегу! – реве її батько. – Годі вищирятися, мов та гієна! Давай, одягайся, хлопче! Нам іще до породіллі пертися!

Той кидається до шафи, немов у прірву зі стрімчака, натягує своє довге пальто, а відтак

загайно возиться із клямкою на дверях. Д-р Андерсон нетерпляче розчахує їх і штовхає учня перед собою. Двері ляскають. Чути звуки човгання на задньому ганку, з астматичним присвистом зачиняються двері на вулицю, і вони нарешті пішли.

В акваріумі ворухать плавцями риби. Чистять пір'ячко горлиці. Шипить вогонь. А розпашіла Ейлі, збадьорена теплом ванни, заходиться терти свої ноги мачулкою. Вона ні про що не думає, просто відмивається й відшкрібається, працюючи над процесом очищення.

Ні Твіст, ні Копперфілд, ані сам Фейгін

Ні Твіст, ні Копперфілд, ані сам Фейгін і близько не переживали дитинства, що випало Недові Райзу. Його не мили, не виховували, не голубили, він зазнав побоїв, знущань, переслідувань, злиднів, голоду, каліцтва й сирітства, був жертвою бідності, невігластва, безталанності, класових упереджень, браку можливостей, лихої долі та джину. Його дитинство було до того просякнуте аморальністю, що навіть і Золя здригнувся би від думки про таке.

Малюк з'явився цей на світ на задвірках двохпенсової нічліжки-блощичника, у стайні, яку жартівники йменували «Святою землею» – через майже біблійні ясла із соломою, за право перемучитися на яких усе одно дерли по пенні за ніч. Був лютий місяць 1771-го. Мати не мала чим сплатити за ліжко, тож прямо поповзла на задній двір: перейми зводили її живіт ударами молота, а в кулаку вона стискала пляшку чистого, немов слюза, «звали-мене-з-ніг». Солома була бруднюща. Голуби гидили на неї, повсідавшись на кроквах. Стояв такий дубак, що навіть воші принишкли. Вона наглянула собі містечко в глибині заради його близькості до коней (а значить, і сякого-такого тепла) та там і влаштувалась зі своєю пляшкою.

Вона ж бо заглядала в неї, Недова мати. Належала до славного сестринства страстотерпниць в ім'я джинове. А тоді в британській історії якраз приспів такий час, коли це сестринство – як і відповідне братство – воістину благоденствовало. Щойно наприкінці сімнадцятого століття джин уперше з'явився в Англії (одні балакають, що його начебто привіз за собою з Голландії Вільгельм III Оранський, а інші твердять, ніби його вигнав із маслаків та кісткового мозку сам Люцифер), як буквально за одну ніч викликав фурор серед нижчих класів. Він був дешевий, як сеча, і міцний, як удар у голову. Прочувши про його появу, чернь просто зшаленіла: адже навіщо цілу ніч кружати пиво, коли можна й за півгодинки набратися до нестями – а коштує це задоволення всього лише пенні? До 1710-го п'яних по вулицях валялося як бруду, – одні лежали голі, наче немовлята, другі холодні, мовби могильні камені. Коли ж сер Джозеф Джекілл, голова Державного архіву,

впровадив законодавство, покликане приборкати згубний вплив джину за допомогою патентів і податків, розлючена юрба повибивала шибки в його домі та ледь не зубами відгризла колеса карети. Процес став незворотним. Джин правив за знеболювальне в нелегкі часи, замінив сон, красу, як, власне, і саме життя. Aqua vitae[19 - Вода життя (лат.).] – влучніше й не скажеш. Недова мати була джинозалежною у другому поколінні. Її батько працював чинбарем. Він випивав дві пінти в день і дер із неї шкуру. У дев'ять продав її в наймички, у тринадцять та опинилась на вулиці, а в чотирнадцять і матір'ю стала. Вона померла від цирозу, запалення мозку, сухот та блідої немочі, не доживши й до двадцяти.

Того похмурого зимового вечора у «Святій землі» знайшли притулок іще трое пожильців. Першим був патріарх не знати якого племені, і він бухикав так, немов раз по раз викидав гральні кості. Сконав іще вдосвіта. Хазяїн нічліжки знайшов труп наступного ранку: згустки крові попримерзали до губів та шиї і глибоко в'їлись у безживне біле кубло його бороди. Другим був каменотес – «Гранітні надгробні плити й меморіальні дошки», – який саме завершував триденний запій. Він виблював на соломі й там же таки вклався спати. А останньою була літня жінка, закутана в не меншу кількість дрантя, ніж манекен кравця; вона пробралася всередину уже за північ і сторч головою пірнула в ясла по сусідству з вагітною юнкою. Стара лежала в них, дихаючи зі скреготом заіржавілого механізму, і слухала, як стогне мати Неда. Тю, стогін. От так диво! Вона вже й очі закрила, як раптом почувся крик, а за ним і ще один. Стара підвелася на ложі. У сусідніх яслах лежало дівча років чотирнадцяти-п'ятнадцяти. Лоб укривала випотина. З блузи виглядала шийка пляшки. Дівча мучилося пологами.

Карга підкралася ближче, вихопила пляшку та приклалась до неї.

– Агов! – верескнула вона. – Шо з тобою, красунечко? Дитинку народжуєш, ге ж?

Та звела на неї очі, не тямлячись від страху.

– І-і-і-і! – заскрипіла стара, розлякуючи голубів із-під крівлі. – Мені й самій доводилось бувати на твоєму місці – та й не раз! Колись малятка сипались із моєї карнавки, наче пепінки з яблуні. – Її обличчя не виражало віку, мовби скинута шкіра змії. Хто міг сказати, скільки людських тілець сформувалося в ній? Або порахувати роки, впродовж яких вона хиріла у турецькому сералі чи берберській халупі? Хто міг хоч би приблизно здогадатися, якими звивистими стежками, а чи темними завулками пролягла її доля? Або що та собі думала, коли в її губі з'явилося золоте кільце?

– Допоможіть мені, – прошепотіла породілля.

Пологи були важкі – передлежання плода. Спочатку з'явилися зморщені ніжки й сіднички, потому плічки та підборіддя, а відтак і гладкий та прилизаний купол голівки. Вовче сонечко

пройшло чималий шлях по небу, і стара нарешті висмикнула Неда з материнського лона. Її пальці були шорсткі та покручені. Вона перев'язала пуповину й ляснула дитя. Те закричало. І тут карга обтерла його тільки від крові та слизу краєм своєї спідниці й заховала собі під куцину. Підступно й хижо озирнулася довкола, а відтак попрямувала до виходу. Викрадача дітей!

Недова мати зіп'ялася на один лікоть і мацала довкола себе, шукаючи спершу дитину, а потім і пляшку. Та не знайшла ні одної, ні другої. Вона з горем-бідою сфокусувала погляд на змарнілих плечах старої, яка саме пірнула в темряву в дальньому кінці стайні, і заволатала – заревла, наче самум у Сахарі, – немов настав кінець світу. Карга чимчикувала до дверей, іззаду долинали крики породіллі, а коні – не розчовпавши, що коїться, – хвицалися у стійлах. Бородатий патріарх не прокинувся. А от каменотес таки заворушився. Йому було літ двадцять п'ять. Він день при дні жбурляв гранітні плити, неначе то були підшивки газет. «Зупини її! – лементувала юнка. – Вона поцупила мое дитя!»

Той вистрибнув із ясел і промчав уздовж всієї стайні раніше, ніж бабисько встигло протиснутись у двері. Крадійка розвернулася до нього, стискаючи в руці іржаві ножиці. «Відчепись!» – прошипіла вона. Удар був, наче прояв падучої, – підступний та безжальний. Той схопив її за плече, і стара повалилася, неначе в'язка хмизу. З-під неї почувся дзенькіт розбитого скла. І плач немовляти.

Каменотеса звали Едвард Пін – скорочено Нед. Він привів дівча та дитину у свою найману кімнатку у Вепінгу. І всю дорогу в його очах лютувало шалене похмілля. Юнка омила його слізьми, і той відчув себе героєм, нехай там як розколювалась голова після вчорашнього. Розбита пляшка, схоже, розпанахала дитині груди. Пін затопив кількома трісками і жменькою вугілля, щоб створити хоч ілюзію тепла. Волосся молоді матері розсипалося по плечах, коли та нахилилася над малюком, щоби перев'язати рану. Її звали Сара Колхаун, і вона все ще не протверезіла.

– Назву його Нед, – ледь вимовила ньенька неслухняним язиком. – На честь спасителя.

Той засяяв. Як раптом вираз його обличчя змінився, і він схопив її за патли:

– Тільки спробуй дати йому прізвище Пін, нечупарна ти хвойдо! Не я тобі його склепав!

– Він буде Райзом, – завищала та у відповідь. – Недом Райзом, сучий ти сину! – У цьому чулася метафора надії[20 - Rise – підйом, сходження (англ.)]. – Знаєш чому? Бо колись він стане на ноги й вивищиться над усім цим лайном, якого вдосталь наїлася його мати, відколи навчилася вимовляти власне ім'я!

– Авжеж! – глузливо посміхнувся той. – Охрещений кров'ю, джином і блювотинням

матусі-шльондри. Збіса сумніваюся.

Спогади Неда про матір уривчасті. Змарніле обличчя – самі вилиці та чоло – туго обтягнуте шкірою, немов шевська колодка. Безупинний кашель уночі. Сухотна блідість. Виражена хирявість. Вона померла, коли йому не було ще й шести. Ну а Пін, звісна річ, виявився гірким п'яницею, що за шаленістю натури не поступався кішці, на якій загорілася шерсть. Коли працював, то приходив додому білий від кам'яного пилу та із заллятими пійлом очима. Тоді він улаштовувався мучити Неда – просто заради розваги – як-от десятилітній шибеник знущається із жаби чи щура. Скажімо, зв'язу вав тому ступні й вивішував його з вікна третього поверху, неначе пару мокрих штанів. Тісно насаджував йому на голову нічну посудину – так, щоби прищемити вуха; правив на спині бритву або занурював під набрану в ночви воду на шістдесят секунд за раз. «Втоплю, як пацюка!» – ричав пияк.

Коли хлоп'яті сповнилося сім, каменотес вирішив, що час йому покривати видатки на свій пансіон. Тож одного вечора постав у дверях із мотком мотузки, схопив Неда за горло, притис до підлоги та туго зв'язав до купи стегно та гомілку його зігнутої в коліні ноги. Потому вкоротив йому холоші вище щиколоток, змайстрував милицю з мітли та послав на вулицю жебрати. Дув пронизливий вітер, мотузка врізалася в плоть. Але кому яке було до того діло? І от, семирічним хлопчиком із прилиплим до хребта животом і бруднящим обличчям, Нед шкутильгав, неначе п'яний бусол, і благов подати пенні на Рассел-сквер, Друрі-лейн та в Ковент-Гардені. Але жебрацтво в ті часи зробилось популярною професією, і конкуренція у ній була нещадна. На вулицях, плече до плеча, старцювала ціла армія калік, прокажених, мікроцефалів, причинних, біснுவатих, похлібців та скигліїв. Безногий чоловік, що стирчав із нічної посудини, стрибав довкола на руках, неначе мавпа, жінка з чотирма куксами замість кінцівок чистила взуття язиком, людина-собака махала всохлим хвостом і шкірила пожовклі гострі зуби. Нед не мав і найменшого шансу.

Фунт налічує двадцять шилінгів, у шилінгу дванадцять пенсів, а щоби вийшов пенс, треба чотири фартинги. У перший день Нед повернувся додому тільки з двома. Пін відшмагав його. Назавтра ж, після шістнадцяти годин моління, заклинання та благання, він не приніс нічого, крім уривка шворки, трьох каштанів і мідного гудзика. Пін знов відлупцював малого, спрямувавши особливу увагу на його вилиці, ніс та рот. У результаті Недове обличчя набуло кольору та консистенції підгнилої сливи. Такий перебіг подій дещо покращив збір, проте породив потребу в щоденній реставрації ушкоджень. Так протривало місяць, а потому катівська рука Піна мовби притомилася. «Повинен існувати кращий спосіб», – думав пияк. І раптом змикитив який. «Неде, – гукнув він, – а ходи-но сюди!»

Пін сидів за столом над склянкою джину. Долівку по щиколотку всівали клапті паперу й ганчір'я, баранячі та курячі кісточки, осколки скла та глиняного посуду, уламки дерева й пір'їни. Нед причаївся в кутку, вдаючи, що невидимий. Каменотес рвучко повернувся до нього.

«Ходи сюди, я сказав!» Той підійшов. Поряд зі склянкою лежав сікач для м'яса, тьмянний і холодний. Забачивши його, Нед розревівся. «Стули пельку!» – гарикнув Пін і силоміць поклав праву руку хлоп'яти на стіл. Його брудний кулак притис її, покривши, наче каптур. Тремтливі та беззахисні, пальці Неда лежали на пласі, бліді, наче жертвні ягнята. Під нігтями виднілись траурні півкола. Сікач рубонув.

Взявши руку на перев'яз, щоб помітніше було його каліцтво (Пін бо відтяв крайню фалангу кожного пальця, разом із великим), Нед потроху покращував збори. За місяць-другий він почав приносити по сім чи вісім шилінгів щодня – по суті, невеличкий статок. Пін полишив професію каменяра та просиджував довгі години в тавернах чи кав'ярнях, наминаючи качку під апельсиновим соусом, жлуктячи вино та мацаючи мозолястими долонями зади та бюсти неперебірливих дам. А Нед відморожував дупу на вулицях, давився черствими скоринками та капустяним супом і прокидався в холодному поту від жаху, навіяного втратою пальців, який не відпускав його і вдень. Він хотів утекти. Хотів померти. Але Пін тримав його в покорі ударами в потилицю та погрозами подальшого скалічення. «Кортить і решти пазурів позбутися? А мо', й усього п'ястка? Або навіть і цілої руки?» І реготав.

Одного похмурого дня колишній каменотес, п'яно хитаючись, переходив вулицю перед «Сорокою та пеньком»[21 - Гра слів: перший та другий компоненти назви, крім більш-менш спільних для обох мов переносних значень (пор. сорока [magpie] – «любителька блискучого непотребу» та «базіка», а пеньок [stump] – «залишок зіпсованого зуба»), в оригіналі означають іще й, відповідно, «англіканський єпископ» та «півпенсова монета», а також «кукса» та «дерев'яна нога».], щоб обнищпорити кишені свого підопічного, як раптом запряжений четвіркою красенів-гнідих екіпаж відшпурнув його на тротуар. Падаючи, той зачепився за ресору, і його протягло по вулиці ярдів із сотню. Заверещала якась жінка. Пін відкинув копита.

Упродовж кількох наступних років Нед жив на вулиці: він жебрав, крав і харчувався з помийних ям, час від часу знаходячи притулок у якого-небудь ідіота, педофіла чи маніяка-вбивці. Виживати так було непросто. Ані руки, яка погладить по голівці, ані голосу, який похвалить. Він ріс, неначе дикун.

Нарешті йому стукнуло дванадцять, і тут, як то кажуть, поперло. Одного дня у Воксголл-Гарденс, коли він «щипав» по кишенях та обдирав кору з дерев, його увагу привернули якісь звуки, що тріпотіли в теплому та нерухомому повітрі, – неземна мелодія, яку почуєш хіба в солодкому сні. Скидалося на те, що долинали вони з-за фонтана – звідкись від клумб. Коли він дістався туди, то побачив, як різномаста публіка – кавалери й розпусники, поважні пані та повії, няньки й немовлята, дженджики, кишенькові злодії та вуличні торговці – півколом оточили чоловіка, який дув у дерев'яну дудку. Музикант був голомозий, мав червоне, наче буряк, обличчя і такого ж кольору лисину. Він надимав щоки, і чималі складки шкіри нависали над його комірцем та тряслися, немов співчутливо

відгукуючись на пронизливе вібрато інструмента. Одягнений той був як джентльмен.

Нед споглядав, як пещені та чисті вправні пальці вилизують клавіатуру за та проти шерсті, пробігаючи тут, зупиняючись там, підстрибуючи, кидаючись, насакаючи, наче дитинчата тварин, коли граються. Цвіли братки та нарциси. Незабудки й півонії. Він сидів у траві та слухав, а тембр музики був тонкий і солодкий, немов медове тьохкання солов'їв. Граючи, дивак притупував ногою. Дехто зі слухачів узяв із нього приклад, і бальні черевики з пряжками, пантофлі й дерев'яні довбанки синхронно піднімалися та опускалися, немов хтось смикав їх за невидимі ниточки. Одна жінка погойдувала в такт головою, описуючи плавну й ледь помітну дугу, а сонце золотило корону кучерів довкола її обличчя. Нога Неда сама собою затупала. Він не пригадував щасливішої миті.

Нарешті музикант зробив перерву, і натовп розпорошився. А підліток затримався, щоб повитріщатися на нього. Чоловік відгвинтив мундштук інструмента, від'єднав від нього тростину та поклав її на кінчик язика, наче гостію. Зі шкіряного футляра він дістав щіточку, якою обмахнув спочатку мундштук, а відтак і порожнисте тіло інструмента. Клавіші поблискували на сонці.

– Тебе це бадьорить, еге ж? – проговорив віртуоз. Він звертався до Неда.

Той сидів, жуячи стеблинку трави, – облізлий, наче перецвіле поле. Він проживав життя у вуличному бруді, ходив до вітру в Темзу, а одяг шакалив зі сміттевих баків, коматозних п'яниць і похололих трупів, які штабелями лежали під мостами, мовби нарубані дрова. Нед не був би бруднішим або здичавілішим, навіть якби його виростили вовки.

– То й що? – цвіркнув слиною він.

Чоловік витяг із рота тростину, уважно оглянув, а відтак засунув назад. По вулицях тинялось тисяч десять закаляних безбатченків на подобу цього шмаровоза. Куди би він не поткнувся, ті завжди плуталися під ногами, підлещуючись, пропонуючи всі отвори свого тіла, циганячи мідяки, пиво чи хліб. Та саме в цьому босякові щось упало йому в око – він і сам не міг сказати що. Але вирішив спробувати.

– Не знаю... Просто мені здалося, що тобі сподобався мій невеличкий концерт... ну, в сенсі музика.

Нед полагіднішав:

– Так і є, – зізнався він.

Чоловік здійняв свій інструмент.

– Тобі відомо, що це?

– Дудка?

– Кларнет, – пояснив музикант.

Нед захотів дізнатись, як утворюється звук. Чоловік показав.

– А в мене вийшло би навчитись? – запитав Нед.

Незнайомець опустил очі на скалічену руку хлопчини та поцікавився, чи не хоче той їсти.

Прентісу Берренбойну належав квартал будинків у Мейфері. Йому було добряче за п'ятдесят. Дружини він зроду не мав. А мати – сварлива, гостра на язик і приземлена жінка, із якою той прожив усе життя, – померла місяць тому. Тож увечері він привів хлопця додому та дозволив переночувати в кімнаті для вугілля. А на ранок звелів економці відмивати й годувати його. Це був шанс зачепитися. І до кінця тижня Нед Райз став звичною даністю.

Формально він значився хатнім слугою, але Берренбойн, підкуплений щирим і всепоглинальним інтересом хлопця до гри на кларнеті, став поступово сприймати його радше як члена сім'ї. Купував одяг, частував молоком, відбивними котлетами й вишкварками, навчав читати та не ронити чайну чашку з коліна. Були походи на концерти й вистави, на корабельню та в зоопарк. Хлопцю найняли репетитора. Нед опанував ази орфографії, геометрії, іхтіології, зазубрив півтори фрази французькою та люто зненавидів древню історію. Елайзи Дулітл із нього не вийшло. Його успіхи – якщо так можна назвати двічі на місяць розв'язану задачку або втовкмачену в голову дату – були неспішними, як дрейф континентальних плит. Учителю нестямився від люті та розпачу. Він дивився Неду в обличчя і бачив перед собою всезнайку. Тож звинувачував його в питті чорнила і згодовував дупі березову кашу не рідше, ніж мозку – поживу для розуму. Нед зносив це покірливо й терпляче. Жодних істерик, спалахів гніву чи нападів мерехлюндії. Він робив, що веліли, співав осанну своєму спасителю і плекав плани на майбутнє. Бо не шукав кращого, добувши добра.

Спливли сім років. У Франції розсилали запрошення на гільйотину, по той бік Атлантики вирубували ліси й винищували індіанців, в Іст-Енді спіймали «Монстра», який цілих два роки штрикав жінок у сідниці серед білого дня, а в Мейфері Нед Райз ів тричі на день, спав у ліжку, мився принаймні два рази на місяць і кожнісінького ранку надягав свіжу білизну. Сім років. Спогади про життя на вулиці починали тьмяніти. Він у рот не брав потрухів, не ставав свідком збочень, крадіжок, підпалів або й дечого гіршого та й разочку не щулився над попільником із покритими памороззю повіками, притискаючи до грудей задубілого кулачка – тільки не він, Нед Райз, краса та гордість сімейства Берренбойн.

Упродовж цього часу Нед та його опікун стали близькі, наче губи й тростина – зійшлися на ґрунті любові до музики. Перші уроки гри на кларнеті почалися на другому тижні його перебування в старого. З налитими кров'ю обличчям та лисиною й настовбурченими сивими бачками, широко усміхнений Берренбойн зайшов одного вечора до кімнати, стискаючи в руці дерев'яний футляр. Усередині виявився старий кларнет строю «до», на якому він грав іще хлопчиком. Опікун простягнув його Неду. За рік той – каліка! – грав уже нічогенько, до наступного літа міг що завгодно прочитати з листа, а за п'ять років здобув достатню майстерність, щоб піти з наставником у парк, де й відбувся його дебют перед публікою. Вони сиділи на тій самій лаві, на якій Нед колись уперше побачив старого (сам він із кларнетом строю «до», а Берренбойн – «сі-бемоль»), і виконували мелодії з нотного альбому Етьєна Роже. Довкола зібралися слухачі, притупуючи ногами й похитуючись у такт музиці, а Моцарт, який помирав у Відні, писав свій величний «Реквієм». Задля такої нагоди Нед піднявся над собою.

Якось уранці, ще вдосвіта, Берренбойн зайшов до кімнати Неда і струснув того за плече. «Вставай, Неде, – прошепотів опікун, – ти потрібен мені». Його голос дрижав. А щоки та все обличчя були навіть червоніші, ніж той коли-небудь бачив, – мов помідори, хрест британського прапора чи мундири королівських драгунів. Недові було дев'ятнадцять. «У чому справа?» – поцікавився він. Але відповіді не отримав. Знадвору залунав пташиний спів. Старий сопів, наче двигун-паровик. «Одягайся, зустрінемося біля виходу», – тільки й видобув він.

Берренбойн чекав коло воріт. На ньому був парадний костюм, куплений на материн похорон, касторовий циліндр та шовковий сюртук. Під пахвою він тримав футляр, обтягнутий зморшкуватою шкірою якоїсь екзотичної рептилії. «Новий кларнет?» – подумалося Неду. Юнак ніколи доти не бачив його. Вони попростували жвавим кроком – через Гросвенор-сквер, далі вниз по Брук-стрит, перетнули Парк-лейн та заглибились у м'яку зелень паркових володінь як таких. Довкола не було ні душі. Туман, немов молоко із розпилювача, низько стелився по мокрій траві. З гілки знущально каркала ворона.

– Ти знаєш, хто такий секундант? – запитав Берренбойн.

Це прозвучало, наче ляпас по обличчю.

– Секундант? Ви ж не...

Старий стримав його за рукав.

– Заспокойся, Неде Райз. Ти доросла людина. От і доведи це!

Двое якихось чоловіків, чиї постаті саме прозирнули з імли, чекали на них на краю Серпантину. Один із них виявився темношкірим – чорним і товстим, наче кнур. На ньому були переливчастий жилет, бриджі з оленячої шкіри, фільдекосові панчохи, а голову вінчав циліндр із пером. Справжній чепурун. Берренбойн підійшов до них, кивнув та простягнув футляр. Було щонайменше градусів сімдесят[22 - ~ 21 °C.], але негр хапав дрижаки. Інший секундент, який раз по раз нюхав тютюн з емальованої табакерки та чхав у хустину, взяв його і – у перервах між своїми «пчих» та «апчих» – якось-таки відкрив для чорнопикого. Той обрав собі пістоля. Від його подиху несло спиртним. Відтак чхун підніс футляр Берренбойну. Старий узяв зброю з гнізда обережно, наче розпаковував кларнет, готуючись до концерту на свіжому повітрі. З неба посіяла мжичка.

Чхун безупинно нюхав тютюн у якомусь пароксизмі нервової енергії – клацав табакеркою, затискав ніздрю, втягував понюх та бруднив слизом хустину, весь час посмикуючись і здригаючись, немов епілептик. Негр зронив пістоля. Мжичка змінилась дощем. Підгорля Берренбойна погойдувалось, як-от коли той брав найвищі ноти на своєму кларнеті, і Нед мимоволі відчув, що й сам співчутливо тремтить. Врешті чхун спромігся відміряти двадцять кроків і розставив учасників на позиції. «Готуйсь!» – загорлав він. Два різких металевих «клац!» розляглися над галявиною, немов одне відбило луною інше. «Цілься!» Берренбойн та негр повільно здійняли руки, немов салютували один одному або починали першу фігуру якогось новомодного граційного танцю. Нед навіть встиг уявити, як ті виписують на газоні майже балетні па та жете, підпірнаючи під руку партнера. «Во-о... пчих!» – пролунала абортівна команда, обірвана чханням, здатним непоправно деформувати перегородку носа. Зблиснуло світло, і почувся хлопок. У дальньому кінці галявини закричали птахи. Пістоль негра димився, і той усе ще затуляв очі зігнутим ліктем. Берренбойн лежав на землі. Мертвий, наче мумія фараона.

Говорячи навпростець, або Ставки зроблено

Світає. Сонце розбитим яйцем заливає Сахель і здіймається вгору звідти, де зупинилось напередодні, – обпікаючи, спопеляючи та висмалюючи життя з усього, до чого здатне дотягтися. Некрофаги та нічні рептилії ховаються по норах, а здоровенні вухаті грифи облітають рівнину, перевіряючи, що саме ті не доіли. Камені розжарюються, збільшуючись в об'ємі, хирляві чагарники глибше закопуються в пісок, а мімізи розкривають своє листя, мовби парасольки. До восьмої ранку омлет готовий.

Мунго Парк нерухомо лежить горілиць, спостерігаючи, як незнана багатоніга комаха наосліп нарізає кола по стелі його намету. З тієї ночі, коли він «здійснив спробу втекти», його справи погіршилися. Тепер на вході до шатра щоночі куняють шестеро вартових, а пайку води та їжі обрізали наполовину. Йому починає спадати на думку, що, може,

зрештою, нічого й не вийде і він просто лежатиме тут, повільно конаючи, – безстрашний першовідкривач нутра маврського намету. Складе конкуренцію Ледьярду, Лукасу й Гоутону в боротьбі за право стати синонімом хвалька та невдахи. І ніколи більше не побачить ні Ейлі, ні матері, ні любих серцю берегів Ярроу.

Як раптом полог відхиляється, і до намету заходить Джонсон. У руці він тримає бурдюк із водою – такі роблять із козячої шкіри і в цих краях називають гвербами. Мандрівник лежить, де й лежав: мучиться лихоманкою, кишить філяріями, шлунок зсохся, сфінктер зяє, а очі заледве виходить підняти. Він змарнілий, виснажений, смердючий і, як ніколи, далекий від будь-якої надії. Джонсон опускається навколішки біля нього та встромляє тому до рота шкіряний сосок бурдюка. Губи Мунго присмоктуються до струменя, а пульс прискорюється. Це вода, прохолодна та чиста, зачерпнута з пливунних, пористих глибин землі. Вона живить цибулинки волосся, робить твердішими нігті та спонукає його крихкі кістки нестямитися від радості. «Я врятований!» – хекає він, а потому блює.

– Усе гаразд, містере Парк. Не треба поспіху – це все для вас...

– Що? – Його очі пожовкли та взялися кіркою, щоки позападали, а борода перетворилася на ігровий майданчик для кліщів, бліх, вошей і гнид.

– Ви все правильно розчули. Їхній верховний шакал звелів принести вам ось цей бурдюк, а потому ще й молока із кускусом.

– Молока? Із кускусом? – Джонсон міг із тим же успіхом оголосити, що подано хагіс, копчену пікшу та суп із баранячої голови. Мунго переживає перистальтичний шок, а відтак судомно підводиться, не відпускаючи гверби, та обнишпорює очима намет. – Де ж вони? – пихкає він, задихаючись, та з останніх сил спинається на ноги. – Де? Заради Бога, скажи!

Аж тут з'являється хлопчик із дерев'яною мискою. У ній молоко та кускус. Він хоче поставити свою ношу перед мандрівником, але той вириває її в нього з рук та занурює обличчя у густе, в'язке місиво з усією розпукою людини, яка сорок днів та ночей бідувала в пустелі. Позаяк у цьому немає жодного перебільшення.

А потому ляскає себе по животу:

– Ох, Джонсоне, – примовляє він. – Ох-ох-ох, Джонсоне, Джонсоне, Джонсоне, як же мені цього бракувало... – Але стривай-но! Що ж він накоїв?! Миску вискоблено начисто, хоча ось стоїть його вірний провідник і товмач, марніючи на очах! – Джонсоне... – затинається той, потупивши очі, – чи ти коли-небудь, коли-небудь пробачиш мені?.. Боюся, я дещо зшаленів... І якось... зовсім про тебе забув.

Джонсон здійсмає долоню:

– О, не хвилюйтеся, мене вони весь час годують добре. Бо куди дінуться? А як би я інакше на них горбатився? Подай це, розберися з тим. Вишкреби казанок, подої кіз, змасти олією Акбарові сандалії. Назнімай вершків для кобил. От лайно! Неначе знову опинився на плантації. Інколи так і хочеться лежати ось тут, хиріючи разом із вами.

Мунго погладжує бороду, вичісуючи просякнуті молоком зерна, та методично злизує їх із пальців, а тоді добряче прикладається до бурдюка з водою. На його щоках знову повільно проступає колір.

– А що ся стало? – цікавиться він. – Чого б це ці погоничі верблюдів та раптом виявили таку милість?

– Фатіма.

«Фатіма». Ці три склади течуть, неначе брижі на воді. Вона спочатку врятувала його очі, а тепер і решту грішної плоті. З'являється проблеск надії.

– Вона хоче мене бачити?

Джонсон киває:

– Алі каже, що вас треба нагодувати, віддраїти і взагалі зробити презентабельним. Він-бо не хоче, щоби його дружина – і роздивлялася немитого християнина. А ще він передав для вас ось це. – І Джонсон простягнув мандрівникові якусь світлу одежину.

– Що це?

– Джуба. Алі каже, вам треба прикрити ноги. Бо вважає ваші панталони неподобством – будь вони хоч десять разів із найдорожчої нанки. – Товмач сміється. – Якщо ви коли-небудь повернетесь в Лондон, то втрете носа всім тим денді й іншим навіженим: мовляв, останній писк моди – спідниці для джентльменів.

Мунго сміється разом із ним, сп'янілий від їжі й води. Обое хихочуть, аж заливаються, витираючи сльози з очей. А відтак Джонсон зводить на нього погляд і зненацька серйознішає:

– Вона буде тут завтра ввечері. Глядіть же, не змарнуйте свого шансу.

Плантаційна пісня

Цього субсахарського вечора, залитого блідим світлом і всіяного конічними тінями, Мунго Парк уперше за майже три місяці опиняється ззовні намету та знову в сідлі. Йому повернули коня (такого ж виснаженого, яким і брали, – схожого на одну з тих випотрошених шкап, яких друїди нахромлювали на палі для прикраси), його борода, кучері й чресла омиті та умащені благовонними маслами, а замість лахміття на ньому шикарна біла джуба. На голові пом'ятий циліндр, а на плечах – синій оксамитовий сюртук, у якому він виступав перед правлінням Африканської асоціації у таверні «Св. Альбан» на Пел-Мел. Алі та Дессауд ескортують його верхи на арабських скакунах – емір на білому, а його візир на такому непроглядно чорному, що той здається діркою в обрії (щоб підсилити цю ілюзію, Дессауд чорнить йому копита, зуби й анальний отвір). А Джонсон замикає кавалькаду на абіссінському віслюку.

Вони прямують до шатра Фатіми, що в дальньому кінці табору – на відстані десь так із шість чи сім сотень футів[23 - ~ 183 і 213 м.]. Алі та Дессауд мовчать, а Мунго, стишивши голос, повторює фрази з «Арабської граматики»: «Маю за честь насолоджуватися теплом Вашої присутності». «Дозвольте скласти шанобливий уклін підшвам Ваших ніг». «Спекотно, чи не так?» Коли вони проїжджають серединою табору, зчиняється розгاردіаш: пси збігаються обгавкати стремена кяфіра, діти гуртуються, щоби закидати його камінням і верблужим лайном, а дорослі виходять із наметів, щоб скося поглянути на гяура, попутно обмовляючи його расу, віру та колір шкіри. «Сцям я твоїй матері в рот!» – кричить якийсь чоловік. Але тут Алі здіймає руку, і голосам заціплює, діти мчать до матерів, а собаки щезають.

«Дякую», – каже Мунго. Емірове обличчя непроникне. Його жест не мав нічого спільного зі співчуттям чи товариським ставленням – просто він не хоче, щоб дружина роздивлялася чистенького християнина в обгидженій джубі, от і все.

Намет Фатіми вдвічі, а то й утричі більший за будь-який інший у таборі й вирізняється широкими барвистими смугами – сірою, бежевою та кольору індиго. Мунго впізнає здоровенного нубійця біля входу. Той стоїть на чатах, граючи чорними опуклостями між ліктями та плечима. Остеронь, праворуч, якась жінка присіла навпочіпки і квапливо доїть чотирьох чи п'ятьох кіз. Мандрівник зауважує білі підшви її ступнів та жовті соски козиного вимені, що скидаються на торпеди. На ніс йому опускається муха. Сонце торкається обрію.

«Спішитися!» – кричить Алі, і вони з Дессаудом зістрибують із сідел, неначе два івани-покивани. Джонсон, який саме під'їхав на віслюкові-інохідцеві, трансляє цю команду своєму роботодавцю, а нубієць тим часом ступає крок уперед, щоб зайнятись тваринами.

Треба сказати, що на цьому етапі розум Мунго працює з натугою Сізіфа: він увесь на

нервах, не знаходить собі місця та тремтить від невпевненості й недоброго передчуття. Адже успіх його місії (та що вже там – саме його життя!) можуть залежати від враження, яке той справить на тутешню володарку в ході співбесіди, що от-от має початися.

Шлунок судомить те ж нудотне відчуття – схоже на удар по нирці, – яке колись охоплювало його школярем перед річними іспитами. Тоді воно називалося «метеликами в животі». Це страх сцени. Глософобія. Мандраж. Панічна атака.

І от, обливаючись потом, немов марафонець, він зістрибує із сідла, застрягає лівою ногою в стремені та гепається додолу, здійнявши хмару пилу й козячого гівна. Якусь мить лежить непорушно, думаючи: «Господня сила! Що знов не так?», доки Алі та Дессауд обмінюються поглядами, а Джонсон кидається на допомогу. Заспокоївши коня, ослабивши стремено та зрештою здогадавшись витягти звідти його черевик, товмач досягає успіху у звільненні першопрохідця. Але падіння – це ще півбіди. Оскільки земля в тому місці здається Меккою всіх мешканців Сахелю, які потерпають від закрепів, – заповідним нужником самої Матінки-Природи та всіх її пернатих, хутрових та лускатих творінь. Козячий горошок по-сусідському тулиться до екскрементів гієни, шорсткі брикети верблужого посліду, собачого калу, коров'яку та овечих кізків лежать в оточенні висхлих ниткуватих випорожнень гадюк та сцинків – і навіть заблуканий гірський козел наклав купу чи дві. Мунго підводиться з цієї драговини, обтріпуючи джубу та щиглями збиваючи пилинки з циліндра. «Вибачайте», – кидає він. Алі стенає плечима. А тоді жестом велить іти за собою та зникає між двох м'яких і важких пологів намету, занурюючись у таємницю за ними. І мандрівник, штиняючи, мов цілий зоопарк, та з лілуватого-вохристо-рудим абстрактним колажем на спині – емісар Його Королівської Величності Георга III та всієї Британії – слідує за правителем Людамара у будуар емірші.

Всередині темно. Спазматично поблимує пара масляних ламп. Інтер'єр прикрашають гобелени, циновки, вази та жердина, на якій двоє хижих птахів – соколів-балабанів – спокійно патрають тушканчика. Мандрівник здіймає очі якраз у ту мить, коли один із них хапає довгий кишковий відросток та починає смикати його, наче вільшанка черв'яка. «Салаам алейкем», – говорить Алі... й осьде вона – сидить на подушці, завбільшки як двоспальне ліжко. Першопроходець ошелешений. Він очікував побачити дебелу жіночку – але це... це щось неможливе! Вона гаргантюаподібна, слономорфна, величезний клумак тюрбана та яскрава джуба скидаються на два циркових шатра, а її тінь стрибає і здіймається в непевному світлі, доки не поглинає всього простору. Почет повелительки – дві дівчини в брижatih шароварах і стара сивоволоса жінка – сидить біля її ніг, наче оливки по боках мускусної дині на якомусь сюрреалістичному натюрморті.

Мунго не може роздивитися обличчя, прихованого за яшмаком – подвійною вуаллю з кінського волоса, яку носять мусульманки на людях, – але його одразу ж вражають її кисті та ступні. Невеличкі й тендітні, вони тримаються на поверхні роздутих кінцівок, немовби

качечки, що плавають по ставку. Мандрівник зачарований. Кожен пальчик ніжок прикрашає обручка, а стопи та п'ястки з неznаної причини – певне, щоби привернути увагу до її чар – пофарбовані в шафранний колір. Ефект виходить просто сліпучий. Коли вона нарешті повертає до нього голову, то лякливо хапає повітря і тихо звискує. Алі кидається до неї, белькочучи щось арабською. Коли ж та відповідає йому, її голос виявляється м'яким та чуттєвим, наче сонячна ванна.

Мунго штурхає ліктем свого товмача.

– Вона каже, що боїться, – шепоче Джонсон.

– Боїться? Це ж мої тельбухи на карту поставлені!

– Ви християнин. А для неї це щось на подобу перевертня або людожера.

– Ну а ти ж хто?

– От тільки не треба так на мене дивитися... Я анімiст. Тсс... Тепер вона нарікає на запах. Каже, «вони що – усі так смердять»?

Раптом Алі гарикає якийсь наказ. «Вона хоче, щоб ми стали навколiшки», – пояснює Джонсон, опускаючись долі та зариваючи обличчя в пісок. Мандрівник бере з нього приклад. Вони надовго застигають у цій позі («Я вже почуваюся неначе той страус», – пускає шпильку перекладач), аж доки високий гугнявий голос із переливами не починає виводити вечірні молитви. Це муедзин, який розташувався десь знадвору. Алі й Дессауд так само простираються долі, а Фатіма спускається з трону, наче грозова хмара по схилу гори. Коли ж та схиляє голову до землі, мандрівник відчуває на собі погляд її бездонних чорних очей.

Щойно з молитвами нарешті покінчено, Фатіма перевальцем повертається на подушку, всiдається там, напускаючи на себе поважність, і м'яким помахом руки відпускає чоловіка та Дессауда. А потому повертається до Мунго й товмача, запрошуючи тих сісти. За їхніми спинами в намет прослизає нубієць із ятаганом у руці. Западає довга мовчанка: Фатіма та її фрейліни візуально насолоджуються блiдолицькою світловолосою почварою у синьому оксамитовому сюртуку. Нарешті емірша звертається до нього – звучить одне-єдине речення, – а її інтонація повзе вгору, свiдчачи про запитання.

Мандрівник кидає погляд на Джонсона.

– Вона хоче, щоб ви підвелися та скинули сюртука.

Той виконує її бажання, а одна з дівчат прослизає до Мунго, щоби забрати в нього одєжину й передати її емірші. Фатіма мовчки роздивляється сюртук, проводячи рукою по тканині

проти ворсу, і затискає між зубів один із мідних гудзиків. Першопроходець стоїть у джубі, наче дитина в нічній сорочці. «Подаруйте його їй», – шепоче Джонсон.

Мунго прокашлюється і якнайвишуканішою арабською пропонує їй прийняти сюртук. Та зводить на нього погляд і ввічливо відмовляється, але привласнює два мідних гудзики. «На сережки підуть», – пояснює вона, підносячи їх до куточків яшмака. З темряви озивається сокіл: ка-ха! ка-ха! Фатіма змочує губи. «Він свинини не хоче?» – питає вона.

– Кажіть, що ні, – інструктує Джонсон.

У цю мить з'являється Одноокий, тягнучи на шнурку чагарникову свиню. У неї видовжене рило, безладно вкрите гулями та складками, з рота стирчать кілька поживклих іклів, а погляд не віщує нічого доброго. Одноокий, збиткуючись, пропонує її Мунго. «Снак-снак», – рохкає по-африканському свиня.

– Удайте огиду, – наставляє товмач.

Мандрівник щосили намагається зобразити на обличчі відразу та жах: йому ж бо добре відомо, як сильно маври гидують свининою. А тому він задкує, примушує свої пальці тремтіти, ляскає себе долонею по лобі й кривить губи, а чагарникова свиня тим часом, повискуючи, наче гармоніка, гребе ногами, посмикується та рветься з повідка. Цей спектакль, схоже, заспокоює Фатіму, тож Мунго звивається навіть несамопитіше – уже вочевидь переграючи – аж доки випадково не натикається на жердку соколів. І відразу ж усвідомлює, що дав маху. Від доторку його ліктя птахи шаленіють і пронизливо кричать щось в обличчя заброді – їхні дзьоби та кігті гострі, мов ножиці, а крила боляче луплять по вухах. Потому більший із них перестрибує йому на плече. Мунго жахається. І, гарячково силкуючись струснути з себе сокола, опиняється просто на дорозі в чагарникової свині, яка тільки на те й чекала. Вона блискавкою кидається вперед і люто кусає мандрівника шість або й сім разів поспіль. У ході гармидеру, який здійснюється внаслідок цього, першопрохідцю якимось дивом вдається завалити половину намету, а під кінець розпластатися, розкинувши руки та ноги, на пишних королівських колінах. Тут утручається евнух-нубієць і стинає свині голову одним помахом ятагана, а Одноокий та обидві шароварні дівулі тим часом силкуються стягнути закаляного та скривавленого мандрівника з монаршої особи. І впродовж усього цього розгاردіашу Мунго чути здавлений голос Джонсона, що затуляє якийсь мотив. Скидається на те, що він виводить таку собі відхідну – одну з тих давніх, повних зневіри та смутку плантаційних пісень, які колишній раб називає «блюзами»:

– Ну все, гаплик, – лунає Джонсонів бас. – Ні-ні, гаплик, гаплик. Господи Боже мій! Тепер точно гаплик.

Настрій, що тягне на дно

Лютий 1796. Вордсворт побував у Франції та Аннет Валлон і щасливо повернувся з обох, Бонапарт приструнчив Бабефа і бадьоро грюкає у ворота Жозефіни, Гете живе у гріху з Крістіаною Вульпіус, а Бернс помирає. В Единбурзі Вальтер Скотт веде програвшу битву за руку Вільяміни Белшес, а тим часом у Манчестері шмаркач де Квінсі вештається вулицями, дошукуючись, що таке «хвойда». У Москві сніжить.

У Парижі обклеюють асигнатами стіни через брак кращого для них застосування. А в Сохо, у таверні «Голова полівки», строчать мінет і злягаються. Причому на сцені.

Недові справи йдуть краще нікуди. Джутта Джім тримається вже годину (якщо не рахувати двох коротеньких антрактів, під час яких той наспівував пісні свого племені та вижлуктив пінту курячої крові, щоб збадьоритися). Нен та Саллі геніально доповнили свої ролі, тож публіка надто зайнята, щоби крутити веремію чи ходити до вітру на килим. Більше за те, Недовим горлу, кінцівкам, печінці та банькам уже з-понад годину ніщо не загрожує (Смерк зі стояком у штанях весь вечір бігає, розносячи випивку, та гребе не меншу грошву, ніж власник оази в Аравії, а Мендоза й разочку не свиснув, відколи на сцену вийшов Джутта Джім.) Ну а касовий збір імпресарію перевершив його найрожевіші мрії (майже тридцять шість фунтів за видатків у двадцять три фунти й два шилінги – і це включно з новим комплектом вбрання, чайовими, а також наїдками й напінками для нього та трупи). Який, звичайно ж, у повному обсязі затишно розташувався в його «підкалітці».

То звідки ж увесь цей мандраж? Він уже спорожнив півтори фляжки джину, викупив три люльки й двадцять два рази зміряв кроками кімнату, але при цьому й досі тремтить, наче жертва содоку[24 - Хвороба, яку спричинюють укуси пацюків.]. І ніяк не може збагнути чому. У нього навіть починає зудіти фантомна фаланга мізинця. Звісно, у глибині душі Нед уже знає відповідь – бо все йде аж надто гладенько. А це означає, що йому саме час зробити фінт вухами, залягти на дно, ухилитися з-під удару, бо коли справи починають іти занадто гладенько, це означає, що на тебе, мов дюжина ураганів, от-от налетять сильні світу цього і погребуть під півтонною уламків та мотлоху.

Це нагадує Неду про той випадок на Варфоломіївському ярмарку, коли він та Біллі Бойлз плідно (бо ж як могло бути інакше?) посиділи за картярським столом, віддрючили на дурняк двійко курв, а відтак ще й натрапили на чемпіона півнячих боїв, вартого ніяк не менше п'ятдесяти фунтів. Ну а потому, коли вже вшивалися з торжища, прихопивши трофей, дивляться, на тобі – висить для просушки смугасто-зоряна накидка Зеппо-Елевсинця, наче дар богів. На зворотному шляху Бойлз повів його якимось неосвітленим провулком, і, як і варто було очікувати, їх перестріла пара гоп-стопників. «Гроші на бочку!» – гарикнув чийсь голос, і Нед відчув, що у вухо йому засунули дуло пістоля. «Я просто позбавлю тебе зайвого мотлоху, – проскрипів той же голос, – а мій

напарник тим часом обчистить твого приятеля».

Той, про кого йшлося, виявився не вищим за три фути[25 - ~ 0,9 м.]карликом із кучмою волосся морквяного кольору, яке полум'я ніло, облямовуючи щоки й увінчуючи череп, немовби пожежа в підліску. Нед віддав гаманець і дивився, як курдуплик вишкандибав із тіні, наказав Бойлзу сісти на землю та заходився зондувати його лахміття кінчиком кинджала. «Тю! – вигукнув коротун. – А це що за хрін?» Ішлося про бійцівського півня зі зв'язаними блакитною стрічкою дзьобом та лапами, пригрітого в Бойлза за пазухою. Карлик висмикнув птаха зі схованки, скрутив йому шию своїми вузлуватими пальцями, а тоді здійняв у руці, щоб і власник пістоля помилювався.

– Для каструлі кращого й не треба – га, Вілле?

– Молодчина, Рудьку, – проричав озброєний бандюга. – А зараз роздягни його до нитки та поглянь, чи нема там ще й дзвінкої монети.

«Скидай штани! Знімай сорочку!» – і за якихось десять секунд Біллі Бойлза обідрали як липку. «А тепер ти, красунчику», – звелів грабіжник із пістолем.

Нед спробував розжалобити покидька, зігравши на його джентльменстві, нехай і удачі:

– Але ж я вже віддав вам свого гаманця, – пустив він сльозу. – Ну майте ж Бога в пузі...

– Ха-ха! – засміявся нападник. – Гадаеш, я не здатен розпізнати річковий пісок на дотик? За кого ти мене маєш – за обдристаного бабуїна? Скидай кальсони, молокососе!

Крити було нічим. Нед спустив штани, і під ними в місячному світлі люмінесцентним підгузком засяяла смужка мусліну, напхом напхана тогоденним виграшем. Курдуплик відірвав її від живота, й монети дощем пролилися на землю. «Ху-ху, – протягнув він. – Схоже, цього разу ми таки зірвали довбаний джекпот – га, Вілле?»

Недомірок якраз дозбирував останні монети, як раптом із-за рогу з'явилася гуркотлива карета, запряжена четвіркою коней, і грабіжники зникли. Бойлз у костюмі Адама пригнувся коло стіни, а Нед обв'язав свої голі ноги накидкою фокусника та замахав колимазі рукою. «Тпру!» – проревів візник. Карета загриміла й заскреготіла, але зупинилася. «Нас пограбували!» – заволав Нед. Відчинились дверцята. Всередині виявився сер Юстон Філігрі, поліцейський суддя та аматор півнячих боїв. А поруч нього сидів правоохоронець зі зведеним пістолем. «Це ж треба, – сказав сер Юстон. – Мене також».

«Залазь!» – звелів страж порядку.

«Три місяці каторги!» – постановив слуга Феміди.

Так буває завжди. Щойно справи починають іти вгору, а мрії викристалізуються в можливості, як утручається рука долі та дає ляпаса, щоб повернути тебе до реальності. Це страшить. І то досить сильно, щоби перетворити на параноїка. Нед знову прикладається до фляжки, а відтак озирається довкола, немов ягня на вселенському соборі вовків. На авансцені Джім, Саллі та Нен близьяться до кульмінації, а там і фіналу, демонструючи чудеса та подвиги до неможливого командної і пластичної сексуальної акробатики, – голови, язика та стегна ритмічно рухаються, все пришвидшуючи темп, який переходить у *allegro di molto*[26 - Дуже швидко (італ.).] – а публіка валиться зі стільців, перевертає столи та сапно дихає, немов учасники виставки собак у середині липня. Інтрига зависає в повітрі – ідеально узгоджена з функціями організму та силою земного тяжіння, – а маятник відлічує останні миті до розв'язки (чи, скоріше, розрядки), як раптом двері вилітають і чийсь владний голос гримить: «НЕГАЙНО ПРИПИНИТИ ПРОТИПРАВНІ ДІЇ В ІМ'Я ГОСПОДА ВСЕМОГУТНЬОГО ТА ПРИСТОЙНОСТІ!»

Першою отямлюється золота молодь: «Твою душу матінку! Лягаві!»

«Облава!» – волає чийсь голос, і в кімнаті зчиняється розгاردіяш.

Полкові командири перечіплюються об шаблі, баронети й крамарі налітають один на одного, духовні особи валяться долі, а крутії, розпусники, мажори, чепуруни, денді та жевжики кидаються до заднього виходу, й на чолі їх усіх – і то далеко попереду – не хто інший, як сам Нед Райз. На сцені Джім звільняє Саллі, яка віддирає себе від Нен, яка, в свою чергу, відпускає Джіма та тягнеться до джину й води. «ХАПАЙТЕ ВЛАСНИКА ЗАКЛАДУ», – реве поліцейський офіцер, тож Нед, уже біля самих дверей, озирається і бачить бідолаху Смерка в обіймах двох здоровенних «чарлі». «Он хто вам треба!» – ричить шинкар, тицяючи товстим пальцем в імпресарію, який саме протискається крізь двері. «Той блазень у накидці!»

«ЗА НИМ, ХЛОПЦІ!» – гримить голос офіцера.

Але Нед уже в провулку знадвору – чкурнув, мов лис, при перших звуках гавкоту мисливських собак – та обганяє чепу рунів і жевжиків із такою легкістю, немов ті стоять непорушно. Випитий джин дається взнаки, ноги мчать, а накидка розвівається за плечима, мов крила фурії. Неспроможні втекти в бальних туфлях на високих підборах, модники стають легкою здобиччю переслідувачів – жахітних детективів поліцейського суду – і вигукують прокляття в Недову спину, яка віддаляється. «Ти за це заплатиш, Райзе, слизька ти гнидо!»

«Я ще побачу тебе на шибениці!»

«Тобі тільки клізмами торгувати!»

Нед не зважає на них. Його охоплює шалений екстаз чистого бігу, що трансформується у

неймовірно злагоджену роботу серця, легенів, суглобів та ніг, – грізний імпульс, підживлюваний алкоголем та підхльостуваний панікою. Наліво, вниз по вулиці, через бруківку, що зливається перед очима, а там у темний сліпий провулок в її дальньому кінці. Крики та прокльони стихають, він майже в безпеці. Але що це? Чиїсь кроки позаду, ритмічні, мов барабанний дріб. Він озиряється через плече, й під ребра впивається крижаний кинджал: провулком простують двоє похмурих та атлетичних «гінців Боу-стрит» – фараонів. Вони практично не засапалися і впевнено переходять на легкий напівбіг марафонців. Гінці Боу-стрит не знають жалю та втоми. Балакають, ніби ті, бувало, заганяли до знемоги навіть вершників.

Він збирається з останніми силами й кидається до річки. Його груди шалено здіймаються, легені пече вогнем, а заничка вгризається у промежину. «ІМЕНЕМ ЗАКОНУ, СТОЯ ТИ!» Нізащо. Закон – це всього лише жарт, а в руки лягавим даються тільки невдахи. Його ноги виляскують тротуаром. Він завертає за ріг, на Вілльєрз-стрит, – й осьде вона, ріка! Якби лише йому прослизнути в доки чи застрибнути на один із човнів... але ті насідають на п'яти (аматори своєї справи, трясця їхній матері!), а тут ще й раптом – дзень-дзень – із підкалитки випадають дві перші монети. Нед зціплює зуби. Ще запекліше перебирає ногами. Зненацька із-під них лунає грукіт дошок Чарінг-Кросського причалу: далі бігти нікуди, а за спиною гупають кроки гінців – і рука вже хапає його за комір, – як раптом він знову вільний і каменем летить крізь вологе вечірне повітря. Проламується кірка льоду, заничка якорем тягне на дно, а довбня крижаної води забиває памороки. ШУБОВСТЬ! Був і погуб.

Гінці Боу-стрит стоять на краю причалу, вдивляючись у темряву. Лід здається аспідним, а вода – чорнющою. Жодного поруху.

– Що ж, Ніку, гадаю, на цьому й усе, – каже той, що похмуріший.

– Твоя правда, Діку, – звучить у відповідь. – Справу закрито.

Нові материки, прадавні ріки

Нічого він не заповор. І до гаплика далеко. Власне, висновуючи з подальшого перебігу подій, емірша була зовсім не від того, щоб цей невірний свиноід-альбінос полежав у неї на колінах – тож скоріше навіть, як не дивно, поставилася до такої практики з прихильністю. І мандрівник майже одразу це збагнув. Бо доки валявся там, приголомшений і скривавлений, погойдуючись на хвилях її плінних стегон, неначе судно в гавані, то виразно відчув у глибині певні порухи. Такі собі брижі чи бганки. Якісь м'які та непереборні хвилі, немов ті кола, що пробігають ставком, щойно камінчик порушує гладкість його

поверхні. Чи не сміялася вона? Не хихотіла десь у надрах тієї величної фабрики плоті? І чи, зрештою, не догодив він їй у такий несподіваний спосіб? На жаль, у нього не було змоги це з'ясувати, бо Дессауд, в очах якого читався смертний вирок, уже прорубував собі шлях крізь деформовану стінку намету. Тож Мунго зістрибнув зі святого святих повелительки та, беручи приклад із Джонсона, занурив чоло у пісок. «Ля іллаг ель аллах, Магомет расуль Аллахі», – монотонно повторював він, щоби загладити свою провину.

Почувся пронизливий звук козячої шерсті, що рвалася, – зіт! зет! зут! – і Дессауд заскочив до шатра, зшаленілий від думки, що правительці загрожує небезпека, та палаючи жагою швидко й жорстоко помсти. «А-а-ар-р-р-р!» – заричав він, розмахуючи своїм страхітливим клинком, – як раптом спинився на півдорозі. Що тут відбувається? Прислужниці б'ються в істериці, опорні стійки намету потрощені, долівка з кінця в кінець забризкана кров'ю та всипана пір'ям... але Фатіма сидить собі любесенько, наче нічого й не сталося, нажахані назаріні та його раб валяються на землі, а Одноокий і нубієць стоять над ними, наче два кати. «Що тут, в ім'я Аллаха, коїться?» – зажадав відповіді візир.

Нубієць, який за все життя і словом не обмовився, промовчав.

Біля його ніг лежала голова свині. Тіло якої розтяглося в кутку, і досі посмикуючись та стікаючи крізь розсічене горло згустками крові.

«Господи, змилуйся над нами!» – скімлив Джонсон, звертаючись до піску.

Нарешті лемент прислужниць ушух, стихившись до легкого переривчастого повискування, а Одноокий скоромовкою затараторив рапорт про події, що сталися, щосили применшуючи власну роль у їхньому перебігу та всіляко підкреслюючи необережність і безвідповідальність поведінки назаріні та його невільника.

Дессауд нетерпляче слухав, похитуючись на підборах і помахуючи шаблюкою, доки нарешті не перебив доповідача на півслові, запропонувавши негайно вивести порушників спокою в дюни й випустити ім кишки. Але тут прокашлялася Фатіма. Дессауду немов заціпило. Її тон був твердим, а манера висловлюватися – стриманою. Змісту сказаного мандрівник не вловив, але закінчилося все тим, що його та Джонсона провели назад до старого намету, а на підмогу шістьом перевіреним і загартованим караульним, які куняли біля входу, був терміново викликаний сьомий апатичний вартовий.

А за годину в повітрі розлився незвичний аромат. Стійкий і пікантний, він наводив на думку про вугілля, соуси та гострі приправи. Так пахне м'ясо. Першопроходець два рази поспіль ковтнув слину.

– Джонсоне, твій ніс чує те ж, що і мій?

– Яловича на грилі. Я впізнаю її запах де завгодно.

Саме в ту мить полог відсунувся і шатро заповнив густий апетитний дух. Увійшла одна з шароварних дівуль. У руці вона тримала стегно антилопи, яке все ще шипіло, тільки-но зняте з рожна. Та простягла його мандрівникові: «Це тобі. Від Фатіми». А відтак підморгнула і зникла в темряві.

Мунго відірвав зубами, скільки влізло в рот, а потому передав делікатес товмачеві. Він радісно сміявся.

– Тепер ми, старина, вважай, вільні і вдома – гадаю, я зрештою хоч би щось зробив правильно.

– Може, вона велика прихильниця буфонади? – припустив Джонсон.

– Хто його знає. Але одне можна сказати напевно: вона янгол. Спочатку гверба, тоді молоко з кускусом – а тепер ще й це!

– Угу, – погодився товмач, працюючи щелепами. – У неї велике серце.

Уранці та прислала йому миску йогурту й гірко-солодких ягід хуни, а ввечері – рису зі збитими мізками. Він був просто вражений. Після двох місяців на кашці та воді його зубам з'явилася робота. Але все тільки починалося. Адже впродовж наступних днів прислужниці Фатіми приносили йому баранячу печінку, тушкований горб верблюда, рагу з підшлункової залози з нутом, маслянковий пудинг, потрухи дрохви та ціле запечене козеня. «Душевна їжа від її щирої душі, – назвав це Джонсон. – Не інакше як ваше внутрішнє “Я” таки достукалося до неї – попри всю паскудність і спалпуженість зовнішнього». Внутрішнє, зовнішнє – кому це цікаво? Зате обое харчувалися добірним м'ясивом. А що – адже від часу відплиття з Плімута він скинув добрих чотири стоуни[27 - ~ 25 кг.]. Мунго опустив очі на свої жовклі пальці ніг і висхлі щиколотки, а відтак на сірники передпліч: наразі в ньому лишалося навряд чи більше десяти[28 - ~ 63 кг.]. Але одразу ж широко всміхнувся і пробубонів коротеньку молитву. Якщо така лафа триватиме й далі, він хутко надолужить утрачене. А там – хтозна – може, у нього й з'являться сили, щоб наважитися на втечу.

Сталися й інші зміни. Йому дозволили гуляти табором коли заманеться (звісна річ, у незмінному супроводі сімох охоронців), проводити скільки завгодно часу в товаристві Джонсона і навіть дізнатися з перших рук про деякі звичаї та традиції маврів. Останнє чи не найбільше збадьорило його. Адже він, зрештою, дослідник – й ось, будь ласка, досліджує. Він став свідком двох церемоній обрізання, одного похорону та смерті пса, що необачно задер лапу на шатро Алі. Спостерігав, як невільники товчуть просо, вичиняють шкіри та збивають масло у гвербі, підвішеній між двох палиць; дивився, як вони читають молитви, справляють велику нужду, б'ють глеки, жують коріння й татуюють немовлят і

собак. Усе це було дуже пізнавально. Однак ефемерно. Бо вже наступного дня він заледве пригадував, що бачив учора.

А потому якось уранці – коли той сидів, придивляючись, як раб перетягує шворкою вим'я верблюдиці, щоб верблюденя не ссало серед дня, у саме пекло, – йому в голову сечею стукнула думка. Він напише книгу та прославиться, як Марко Поло, Гуллівер або Річард Джобсон. А чом би й ні? Адже осьдечки він – бачить, нюхає та пробує на смак те, про що жоден білий зроду-віку не мріяв, і було би злочином не скористатися з нагоди задокументувати цей досвід. Мунго почимчикував до намету, нарвав сторінок із кишенькової Біблії та заходився писати, вкриваючи аркуш за аркушем своїми враженнями про клімат, флору, фауну, геологічні утворення, а також зовнішність і вдачу маврів, мандінго, серавулі та фула. Він змалював бороду Алі, похмурий погляд Дессауда, полудневу спеку, самотність баобаба. Згадав про милостивість Фатіми, гострий смак хунових ягід, димок у вечірньому повітрі. Першого ж дня дослідник уцент заповнив тридцять сторінок і заховав їх у тулії свого капелюха.

Одного вечора мандрівник побував на весіллі. Яке разюче нагадувало похорон, що його він уже відвідав раніше: причитання плакальниць, виття собак і врочиста процесія. Наречена скидалася на ходячий саван – така завішена від голови до п'ят, що навіть і очей було не видно. Той усе дивувався, як же вона, горенько мені, бачить, куди його йти. За нею пленталися голосільниці, розмірено крокуючи під бій барабану-табала. Наречений нарядився в пантофлі із загнутими носами. Його супроводжував почет мусульман у розшитих бурнусах та ескорт рабів, що вели кіз і бичків, а також тарабанили намет. У наміченому місці його розбили, кіз і бичків зарізали, а у заглибині в землі розклали вогнище. Настала черга бенкету. Яловичини й баранини, співочої птиці, смажених личинок та інших делікатесів. Танцювали, горлали пісень і розповідали історії. А відтак подали родзинку вечора – верблюда, запеченого цілим.

ЗАПЕЧЕНИЙ ФАРШИРОВАНИЙ ВЕРБЛЮД

На 400 персон

500 фініків

200 яець сивки

20 коропів по два фунти[29 - ~ 1 кг.]кожен

4 патрані та обскубані дровхи

2 барани

1 великий верблюд

приправи

Викопати яму. Дати пекельному вогнищу перетворитися на шар вугілля завтовшки у три фути. Окремо круто зварити яйця. Почистити коропів і нафарширувати облупленими яйцями та фініками. Приправити дрохв і нафарширувати фаршированими коропами. Нафарширувати фаршированими дрохвами баранів, а фаршированими баранами – верблюда. Останнього обсмалити. Тоді загорнути в листя пальми дум і закопати в ямі. Запикати два дні. Подавати з рисом.

Прикметною рисою цього затяжного періоду стали регулярні зустрічі першопрохідця з еміршею. Кожного дня у пообідню пору – одразу ж по завершенні дугур, цебто полуденної молитви, – його викликали на килим у намет Фатіми для співбесіди. Та ставила питання, він відповідав. Невситима за натурою, вона ніколи не стомлювалася розпитувати. Була й антрополог, і соціолог, і анатом-компаративіст. Бажала препарувати й синтезувати його звичаї, погляди та вірування. Скуштувати їжу, прим?ряти одяг, посидіти в театральній ложі. Англія, Європа, широкі й незвідані океани – вона воліла, щоби ті постали перед нею зі слів, податливих і разом із тим влучних, які тужавіли б уже в її уяві. Їй кортіло видінь. Хотілось інтеріоризації його спогадів. Жадалось перетравити його. Навіщо той прибув у Людамар? А як же батько дає раду стадам, доки його немає? Чого він носить на голові такий «ослячий» (джаляб) убір? Чи в усіх християн котячі очі? На що схоже море? Його коли-небудь розпинали? А мандрівник, шкірячись, наче мавпа, і недолуго намагаючись демонструвати дотепність та випромінювати харизму, відповідав на її запитання так вичерпно й терпляче, як тільки міг.

Одного дня вона запитала, чи практикують у християн обрізання. «Звісно», – відказав дослідник. Та забажала пересвідчитись. Мандрівник звів очі на Джонсона:

– Як бути? – прошепотів він.

– Скажіть, що із превеликою радістю продемонструєте – але таке робиться сам на сам. А зати́м кілька разів підморгнуть.

Мунго послухався. І підморгнув. На мить у наметі стало тихо, немов на зворотному боці місяця. Чорні очі правительки спалахнули над завісою яшмака. А відтак та ляснула себе по стегнах і захихотіла.

Того вечора йому подали ягняче стегенце.

Цього ранку, через три з половиною тижні після першої зустрічі з Фатімою, мандрівник сидить у тіні акації й пише. «Маврські жінки, – видряпує перо, – заплітають своє волосся у дев'ять кіс, які носять таким чином: дві по боках обличчя, шість тонших від чола до тімені та одну товсту на потилиці при самій шиї. Голову миють і змащують маслами раз на місяць, а розчісуються й заплітаються – щотижня. З гігієнічних міркувань, а також тому, що це трішки висвітлює волосся, жінки зазвичай користуються для цього верблюжою сечею, яку для них спеціально збирають із такою метою. (У таборі завжди можна побачити одного-двох невільників, які з чашами в руці мчать до верблюда, що мочиться.) Вона є потужним закріплювальним засобом, а також слугує для виведення бліх та інших паразитів. Власне, потерпаючи від вошей і пустельних кліщів, яких кишило в мене на лобку, під пахвами, у бороді та волоссі, я мав нагоду особисто оцінити її дієвість і виявив, що, попри специфічний запах, вона добре допомагає».

Дослідникові щоки палають рум'янцем, а погляд прояснився. Гельмінти, грип, короста, лихоманка, задушливий кашель – усе це в минулому. Неприємні спогади та й годі. Він тепер м'ясоїд, кров з молоком, як і личить шотландцю, і що не день, то міцнішає. Так, звісно, спека й досі дошкуляє йому, свідомість теж вряди-годи потьмарюється – та все ж у цілому належне харчування й свіже повітря воістину його воскресили. Відіграло свою роль і те, що наразі все тихо та мирно. Сидіти ось так іще місяць тому було би для нього неможливою річчю: мусульмани скаженіли, тільки-но забачивши гяура. За лічені секунди його оточив і заплював би смердючий натовп правовірних фанатиків. Тепер усе інакше. Він під захистом Фатіми, і за винятком окремих інцидентів (не більш як двадцять хвилин тому певний невидимий противник уперіщив його по пиці кнурячим пицюринною) йому дали спокій.

«Натомість маври-чоловіки ніколи не миються. Щоправда, двічі на рік вони проводять церемонію, звану як ас?ла ма, у процесі якої перед заходом сонця хвилин на сорок п'ять або й годину зариваються в гарячий пісок. Потому їх відкопують, натирають потом кобилиці, яка саме в охоті, та шмагають нижнім віттям куща серіф. Мені пояснювали, ніби ця процедура підвищує потенцію та сприяє довголіттю».

Дослідник піднімає очі, щоб умочити перо, і, здригнувшись, зауважує, що він не сам. Перед ним стоїть тілистіша з шароварних дівуль, і її шоколадні очі уважно стежать за його рухами.

– Чого тобі? – запитує Мунго.

– Фатіма кличе. Велить, щоб ти прийшов.

Вона хоче бачити його? О десятій ранку? Хм, що ж їй може бути треба від нього о цій порі?

– Гаразд, – відповідає той, підводячись. – Я тільки прихоплю Джонсона.

– Не треба, – заперечує дівуля. – Фатіма каже, що товмач не знадобиться.

Першопроходець стинає плечима.

– Веди, – тільки й говорить він.

Щойно Мунго пірнає під полог до намету, як його миттю поглинає темрява. Перед очима пульсують блакитні кола, а жовті коліщата котяться кудись у простір. Він нічогосінько не бачить. Ніс вловлює знайомі запахи ладану й верблюжої сечі, а з кутка долинає скреготіння соколів, які чистять пір'я. Але чому вона не засвітила лампу? І куди поділася триклята дівуля? А, біс із нею. Де наша не пропадала. Кудись крива та виведе.

– Салаам алейкем, – говорить він, звертаючись до мороку.

– Алейкем ас салаам, – лунає відповідь – тиха, мов лопотіння крил кажана.

Той підстрибує. Вона сидить просто поруч нього. Ще трохи, і він би перечепився об неї. Господи Ісусе, але ж і темінь. Краще не рухатись, доки чогось не перекинув.

«Бре-е-е-е-ек!» – озивається один із балабанів. Може, варто попросити, щоб та засвітила який недогарочок – але як же, заради всього святого, сказати по-іхньому «недогарочок»? Доводиться удовольнитись «кайф галкум» – «як ся маєте»?

«Бішара», – лунає відповідь, і той це розуміє так, що на життя вона не скаржиться.

Він човгає ногами, копирсається у вусі та похрускує пальцями, розмірковуючи, чи не варто ризикнути й спробувати сісти. Западає незручна мовчанка. Тож після десяти чи двадцяти секунд видовбування сірки Мунго пробує зав'язати розмову, силкуючись висловити, як приємно йому знов її бачити – хоча насправді він заледве здатен роздивитися обриси.

На жаль, дослівно виходить фраза: «Мій зір – скажена насолода».

Фатіма хихоче.

Збадьорившись, той веде далі, звертаючись до непроглядних сутінків перед собою. Долаючи запеклий опір відмінкових закінчень, синтаксичних конструкцій, часових форм і свого куцого лексику, мандрівник робиться красномовним, наче Антоній, Демосфен та

спікер Палати лордів разом узяті, й виголошує цілу промову про те, як він цінує її увагу до своєї скромної персони, не кажучи вже про холодець із телячих ніжок та пюре з бобів мунг. Однак у ту мить до намету заходить престаріла служниця зі свічкою, і першопроходець виявляє, що увесь цей час звертався до ручного ткацького верстата. Правителька ж насправді воссїдає в дальньому кінці шатра, височіючи на своїй гігантській подушці, немов гірська вершина серед пагорбів. Дослідник бентежиться. «Ходи сюди», – говорить вона.

Зачувши звук її голосу, стара здригається, а відтак хутко починає ворухитись. Вставляє свічку в здійсняту догори долоню статуетки зі слонової кістки, підбирає свої спідниці й із хтивою посмішкою проскакує повз мандрівника. Мунго ступає крок уперед, проте зненацька зупиняється, вагаючись. Щось тут не так – але що? Як раптом його осяє: у Фатіми непокрита голова, і товсті коси звиваються по плечах, наче пагони якоїсь рослини. Раніше йому не випадало побачити навіть одної-єдиної волосини. «Ходи сюди», – повторює вона.

Дослідник підступає ближче та складає уклін, гарячково метикуючи, що б це дотепного сказати в такій ситуації. Правителька ляскає долонею по подушці. «Сюди», – жестом манить вона. Мунго стинає плечима. А тоді залазить на подушку й занурюється в її широчінь. Старої ніде не видно. Шароварних дівуль теж і сліду нема. Йому спадає на думку, що він іще ніколи не залишався з еміршею на самоті. Аж тут на подушці зчиняється землетрус і її поверхня розбурхується, неначе море у шторм. Той піднімає очі. Правителька стягує через голову джубу й вишукано порохкує, возячись із неозорими складками блискотливої тканини. Під нею – гола плоть. А, он воно що...

«Допоможи», – стогне вона, бо одіяння далі не лізе, вкриваючи наразі її голову й верхню частину торсу. Мунго нахилиється до неї та хапає пелену цього приголомшливого вбрання, і йому пригадуються простирадла, прапори й циркові шатра. Він смикає – та похрокує. Її плечі звиваються під тканиною, неначе тварини в мішку, вона хапає повітря, а відтак спіднизу раптом вистрибують могутні груди, здригаючись та погойдуючись від струсу, – колосальні сфери-близнючки, справжні небесні тіла. Нарешті вони застигають, нависаючи над численними складками живота, немов два супутники Марса. Дослідника раптом охоплює нетерплячка. Він смикає непіддатливу тканину з усім завзяттям м'ясоїда, на яке лише здатний, аж доки джуба раптом не подається, неначе папір. Той падає від несподіванки, й осьде вона – королева маврів і краси, – нага й невідворотна, немов неокрає, безбережне та бездонне море: «Юдкуль, – шепоче, – юдкуль алаїга».

Він хвицається, скидаючи черевики, смикає за гудзики, рве з себе джубу. Волога й велична, та чекає на нього – її очі палають, вуаль опущена, а плоть пашить, наче Везувій. Той задихається від поспіху й передсмаку. Це марення, це напад лихоманки: жоден смертний не годен наблизитись до такої пишноти! Він дереться на неї, мацаючи, куди поставити ногу, – тут непочатий край роботи для дослідника! – гори, долини й розколини, нові материки, прадавні ріки.

Заглегав!

Вона фортеця в облозі – от хто вона. Весь гарнізон на мурах, у казанах кипить напоготові смола, а брама гримить під ударами тарана, немов барабан. Від того дня, коли він застав її за прийомом ванни, вона не мала і хвилини спокою. Глег праворуч. Глег ліворуч. Глег біля вікна. Глег коло дверей. Глег у шафі, коли вона дістає пелерину, Глег у саду, коли вона виходить на прогулянку. Глег усюдисущий і невмолимий. Зранку він приносить їй букети – здоровенні оберемки ксилярій, знаних як «чортові роги» або «пальці мерця», впереміш із хрінницею, – а потому чекає на сходах, доки та одягнеться. За сніданком вона знаходить любовні вірші, затикані між вівсяними коржиками або загорнуті в серветку:

То як, скажи, кохати маю ще,
Коли любов моя сягла аж того злету,
Що є лиш ти, і най все кане в Лету —
До світу йму лиш осоруги щем?..
Хоч як же не любити цей фіал,
Раз тільки в нім Краси знаходжу ідеал
І вмістище?

Їй зась і яйце розбити без того, щоби не почути про «зашарілі світанки» своїх щік або «піністі вали» грудей. Закохані зітхання розділовими знаками супроводжують кожнісінький ковток чаю, а хрумкіт її тоста, клянеться й божиться він, лунає, наче скрегіт терпуга об вигини його серця. Коли стільці зі скрипом відсовуються і батько та Зандер човгають із кімнати, Глег нахиляється до неї та шепоче: «Коли б ми Світу й Часу мали донесхочу – ну, / Тоді у скромності Панянки не було би складу злочину». А відтак додає, підморгнувши: «Але їх дешиця. І він там є».

Глег, Глег, вона заглегалась уже по саму шию. Він незборимий і всюдисущий, мов та блоха під нашийником чи ложка дьогтю в бочці меду. Вечорами ця напасть сидить у неї під вікном, почергово шкрябаючи в записнику та здіймаючи крик на верхів'я дерев, наче котяра у березні. А в перервах між «серенадами» строчить віршики або жбурляє камінцями в шибку. Одного ранку вона вийшла з кімнати й побачила, що Глег замріяно схилювся над нічною посудиною, яку та виставила в коридор. А іншим разом застукала його за набиванням кишень шматочками сала й хрящиками в надії втертися в довіру до Душки Дейві, її бордер-тер'єра. Вона залишилася непохитною. А от песик виявився зговірливим.

Сьогодні, щоправда, можна опустити підйомний міст і дати бійницям провітритись – вона ж бо здихалась його аж до вечері. Одразу ж після сніданку вони із Зандером та її батьком

подалися мандрувати селами, розтинаючи пустаки, пускаючи кров і ставлячи п'явки на гулі, зоби та синці. Вона дивилася, як ті рисять вуличкою на своїх конях. Зандер – вмілий та елегантний наїзник, а Глег – незграбний, наче богомол, що осідлав гнойовика. У кінці провулка він обернувся і помахав їй хустинкою. От недоумок. Їй хотілося скрутити йому дулю[30 - В оригіналі йдеться про biting one's thumb або ж thumbing one's teeth at somebody, тобто «закушування на чийсь адресу великого пальця» – архаїчний образливий жест, що візуально скидався на той, яким сьогодні супроводжується вислів «зуб даю!»], але той виглядав так невимовно по-дурному, що натомість вона мимоволі широко всміхнулася. І це ще більше надихнуло його. Хустинка затріпотіла, наче клівер за поперечного вітру. Він – блискучий кавалер, а вона – соромлива красуня. Не випадало сумніватися, що до вечері той розродиться безсмертними рядками: «Червона виразка мого серця, / Не припечена, усе гноїться / Але під солодким ланцетом любові – загоїться» – однак це помірна ціна за можливість не бачити його цілий день.

Найперше, що вона робить, це відкриває вікно. Знадвору пожовкла трава знову стала зеленою, між вітами дерев мелькає пір'ячко, а в повітрі висить густий запах вологої землі. «Цвірінь-цвірінь», – перегукуються дрозди, зяблики та трав'янки, анафемствуючи одне одного із кривель і живоплотів. Вітерець надимає фіранки, а сонце відкидає на долівку ромбоїди. За спиною ворухатся в акваріумі риби. Її охоплює неспокій.

Вона годує горлиць і плотвичок, поливає вазони. Гортає книжку, вигулює песика, витягає етюдник. Готує сандвіч із язиком, пече ячмінні коржики. Сідає за спінет і в прискореному темпі проривається крізь партитуру «Едома О'Гордона». Пильно поглядає на стінний годинник. Зрештою підходить до свого письмового столу, відмикає шухляду, дістає листа та ховає собі в сукню. А відтак крадькома вислизає з кімнати. У передню, вниз по східцях, перед вхідними дверима, через драговину провулка, а далі в ліс, що за ним.

Кушки папороті, немов вартові, облямовують стежку, збираючи під собою згустки мороку. У повітрі струменіють звуки. З боку ставка линуць фальцетні трелі жаб, яким кортить покумцятися ближче. Вона їх бачила – банькатих і бородавчастих. Ті волочать за собою кільця слизу й залізають одна на одну – пузиряться, корчаться, роздуваються. Під ногами паруються дощові черв'яки, проростає насіння, а оторочка її сукні куйовдить дику герань і ломикамінь, льнянку й рутвицю, запилюючи їх. Це лист від Мунго. Останній із отриманих. Вона перечитала його дюжину разів і прочитає знову – там, на крутому березі Ярроу, – біля її ніг злягатимуться слимаки, жуки та черви, над головою співатимуть жайворонки, займаючись цим у польоті, цілий світ зійдеться в повільному, але наполегливому потягу полум'янистої крові і спраглої плоті.

Пізання, Гамбія

14 липня, 1795

Життя мое!

Напад-другий пропасниці, кілька глистів, виснаження, втрата волосся – нічого серйозного. Я живий і здоровий, коли говорити суто про зовнішню видимість. Але ж ох, як щемить мое серце! П'явок, гедзів та їжу, що годиться хіба собакам, – я залюбки зношу все це заради найперебіжнішого спогаду про тебе. Тієї, яка підсолоджує мої сни серед цієї спеки та гнилі, тієї, яка дарує мужність просуватися вперед, тієї, яка становить сенс мого виживання там, де будь-кому іншому настав би край. Ейлі, я лишень рознюхаю, де Нігер, і повернуся до весни. Ти ж дочекаєшся мене?

Коли мої сили геть зовсім ідуть на спад, коли здається, що дощ ніколи не вщухне і стирчати мені в цій дірі до скону, я думаю про тебе. І тоді мое серце звеселяється, і я уявляю собі да Гаму, який обгинає Мис, Бальбоа, очам якого відкривається Тихий океан, і знаю, що тільки це і є справжнє життя!

Тож залишаюся твоїм відданим і люблячим підкорювачем вершин, перебрідачем річок і пориначем у Незвідане.

Мунго

P. S. Познайомився із Джонсоном, якого найняв на службу, – славним і міцним хлопцем, кмітливим та дотепним, справжньою окрасою негрської раси. Він не очікує, що ми нашттовхнемося на якісь істотні перешкоди, якщо лише уникатимемо Людамару, королівства маврів.

Сонце давить гнітом. Вона закриває очі. Мунго сімнадцять, він учень її батька. Із волоссям кольору достиглого ячменю та обкованими м'язами плечима. З дальнього кінця обіднього столу вона усміхається йому. Той піднімає голову від супу й усміхається у відповідь. У них є спільна таємниця. Її чотирнадцять. Її груди пласкі, мов дитячі. У полях вона задирає для нього блузку.

Коли вона прокидається, уже майже темно. У латці трави причаївся кролик і, прищуливши вуха, спостерігає за нею. Вона випростується, складає листа з тим же благоговінням, із яким черниця згорнула би Туринську плащаницю, і засовує назад до кишені. Вдома чекають на вечерю. Глег пускає їй бісики з-поза пирога з нирками, птиці, шматків підсмаженого бекону та горохової юшки, а її батько тим часом розводиться про перевірений метод ампутації гангренозних кінцівок. Попоївши, старий відводить її убік.

– Ти доросла жінка двадцяти й двох років, – каже він, – і повинна наглядати собі пару. Як на мене, Глег не гірший за інших, хоча трохи, мо', і дурноверхий.

– Ти ж знаєш, що я чекаю на Мунго, – відповідає та.

Старий надовго задивляється в підлогу, і на його обличчі потихеньку проступає той невблаганний, жорстокий і святенницький вираз, із яким він повідомляє своїм пацієнтам погані новини. Мовляв, боюся, це рак. Запалення мозку. Цироз печінки. Його брови супляться, аж доки він не стає схожим на суворого дядечка самого Всевишнього.

– Хоч як мені не до смаку це казати, – шепоче він. – Боюся, тобі н?як надто розраховувати, що той хлопчина повернеться.

Того вечора вона знаходить на своїй подушці медальйон. Золотий, у формі сердечка. По краях пустують купідони. Відкриває його. Усередині портрет. Вона впізнає себе, оголену до пояса. А поруч неї, виставивши руку впоперек її грудей у спробі соромливо їх прикрити, Глег. Ну а хто ж іще?

Без прикрас

Вони приходять по нього глибокої ночі, наче демони чи привиди. Їх трое. Ножі, кинджали, криві шаблі, мушкети. «Підводься, рабе». А голос гортанний і безжалісний. «Алі хоче тебе бачити». Йому снилася Шотландія, смарагдові схили, студені озера та сріблястий лосось, що заввиграшки йде проти течії коло порогів, – там, де Гела вливається у Твід. А тепер, коли його видерли зі сну, неначе немовля з утроби, у грудній клітці раптом стрепенувся нутряний, первозданний жах. «Фатіма», – думає він. Усе, догрався. Одразу ж крутить у животі, шибав у піт, пучить, охоплюють почуття провини та страх. Його піддадуть випробуванню вогнем? Затаврують літерою «А» на грудях?[31 - Adulterer – перелюбник; алюзія на роман Н. Готорна «Багряна літера» (англ.).] Ні, звісно ні. Тут панує раннє середньовіччя. Тож швидко правосуддя й незабарна відплата – синоніми. До біса витребеньки на кшталт суспільного осуду. У цій системі нема місця перевихованню. Брехуну відрізають язик, злодію відрубують руку... А перелюбнику?

Його хапають під пахви. Грубо шарпнувши, піднімають на ноги і штовхають крізь завішений проріз намету, женучи просто на сімох нарколептичних вартових, що розтяглися горілиць біля входу. «Валла! – горлають ті. – Шайтан! Сучий син!» Нічне повітря сухе, наче вівсяний

коржик, і напрочуд холодне. Він відчуває, що тремтить. Ескорт у нього за спиною напівголоса жартує, їхні ноги шарудять по піску, а зброя подзенькує та побрязкує, немов пересувний арсенал. Може, спробувати врятуватися втечею – а чи зібратися з духом і з'явитися на правіж? Коли йому було вісім, вони із братом підпалили курник. Адам затявся – не я. А Мунго не став відпиратись – і зловив таких насрачників, що розтопили б залізо й розплавляли камінь. Пам'ять про те, як його тоді віддубасили, і донині зудить у сідницях та стегнах, глибоко вживлена в нервові закінчення й вузлуваті волокна м'язів – її не досягнути розумом і не описати словами. Тож він раптом наважується: треба тікати.

Та, на жаль, хлопці, які йдуть за ним назирці, – воїни елітної кавалерії Алі, знані за свою відвагу, рішучість і швидкість реакції. Тож перш ніж він встигає хоч би просто вискочити з їхньої «коробочки», його перечіплюють устромленим межи ноги мушкетом, і той опиняється долілиць на піску. Уже знайомі руки хапають його під пахви, піднімають, наче п'яницю чи малюка, який ще тільки вчиться ходити, і ведуть спокійним, стихлим табором – повз стрижених коней, сплячих собак і примарні парусинові квартали – аж до багаття, що сердито сичить перед наметом Алі.

Того оточують радники й царедворці. Там Дессауд. Одноокий. Нубієць. Правитель із кинджалом у руці навпочіпки сидить коло вогню, підсмажуючи кусні м'яса. Мерехтливе сліпуче світло невидібно підкреслює гачкуватий ніс, врізається у вилиці та змушує його мружити свої смертоносні очі. Скоцюрбившись біля багаття та пожадливо пожираючи здобич, дратівливий і насторожений, він скидається на колосальних розмірів хижого птаха – жадливого і шкірястого, – якийсь релікт епохи викопних ящерів. Мандрівник готується до найгіршого.

Алі дмухає на шматок м'яса, відсorbує хунового чаю. Потому оголює зуби та відправляє кусник до рота. І вказує на дослідника вістрям кинджала. «Сідлай... – починає емір, але змовкає, щоби розгризти хрящ, – сідлай свого... коня». Клацнувши зубами та гаркнувши, він ковтає те, що прожував, а відтак знову обертається до вогню із черговим кавалком сирої плоті. «Через годину вирушаємо до Джарри».

Мунго приголомшений. Джарра! Але ж це на півдні, за добрих шістдесят або й сімдесят миль звідси! Із наближенням сезону мусонів, а з ним і неминучої міграції Алі на північ, мандрівник не один тиждень благав Фатіму вступитись за нього – виклопотати, щоби його відпустили або принаймні дозволили ненадовго відлучатися з Бінауна. Він-бо здригався від самої думки про те, що трапиться, коли йому не вдасться звільнитись раніше, ніж Алі збере свої стада, намети й кобилиць і подасться на літне кочовище до околиць Великої пустелі. Вони здеруть із нього шкіру й випустять кишки. Переріжуть горлянку. Розіпнуть на дюні, прив'язавши до вбитих у землю кілків, – засушуватися, неначе фіга. Його кості вибілюватимуться на сонці, немов жалюгідні рештки тих рабів, про яких розповідав йому Джонсон, або мов кості Гоутона, що вже кришаться від часу, – більше не ірландські, кельтські чи європеїдні, а просто кістки, кістки людини, кістки тварини. В очах на мить з'являється образ його власного черепа, відшліфованого вітром і напівзасипаного піском,

а також скрадливе шаркання самця плямистої гієни із тупою та байдужою мордою, який неквапливо задирає ногу і дзюрить у порожню очницю. Мандрівник кліпає, трясє головою, неначе хоче, щоб у ній прояснилося, – а тоді розуміє, що кожен із присутніх спостерігає за ним. Джарра! Він хапає край бурнусу Алі, збираючись поцілувати, але Дессауд дає йому по руці. «Ан'ам Аллах 'алаік», – белькоче Мунго, пишномовно дякуючи еміру на додаток до шквалу поклонів і реверансів. Алі ж, незворушний, мов камінь, дивиться у вогонь та жує.

Кажуть, що коли сахельський мавр після смерті спопеляється серед пекельного полум'я, його дух за найменшої нагоди повертається на землю – по ковдру. І Мунго ладен у це повірити. Вони вже провели в дорозі майже вісім годин, і сонце стоїть просто над головою. Не інакше як спека сягає ста сорока градусів[32 - ~ 60 °C.] у затінку – от тільки де ж його взяти? Істоти, які тут живуть, – золотистий ховрах, павук «біла леді», різноманітні жуки, кузьки й кусючки, скорпіони, сцинки та сліпці – наразі, звісно ж, глибоко зарилися в пісок. Тоді як сам він, у касторовому циліндрі, нанкових панталонах і синьому сюртуку, мандрує, смажачись на сонці, а за спиною, у розпухлих саквах, погримує повернутий йому крам. Його оточують чагарники та кактуси, ценхрус і молочай, краєвид блідо-блідо зеленого й тисяч відтінків коричневого кольорів – від хакі через сірувато-жовтий і аж до червонуватого. Пагорби тьмяні та збляклі, ребристі, немов залишки допотопних тварюк, що простяглися поперек горизонту. У них водяться павіани – червонозаді, короткошерсті, низьколобі та довгозубі. «Ік-е-ік-е-ік, – верещать вони. – Чіп-чіп-чіп!»

За місяць тут стане зелено. Потечуть річки, утворяться озера й калюжі. Смертоносні кобри плазуватимуть травою поруч гадюк у три кроки завдовжки та гребінчастих ящірок, прозваних «забудь-про-завтра». З'являться дукери, що перебиратимуться з тіні в тінь. Панголіни, гуїби, каракали й чами. Деревні ібіси, кощаві, наче біженці, птахи-секретарі зі своїми кошлатими косицями, яструбиними ногами і пристрасстю до холонокровних сніданків. Аддакси, водяні козли пуку, антилопи канни й орібі. Гривасті барани, червонолобі газелі, мамби й газелі-дами. Бубали. Дикі осли. Пацюки завбільшки як підсвинки.

Але наразі все вигоріле. І сухе. Таке сухе, що сідла, стогнучи, розтріскуються, волосся опадає, наче листя восени, а цівка сечі випаровується на півдорозі до землі. Ось тут і починаються суворі будні – невід'ємний складник професії мандрівника.

Сидячи біля підніжжя великого стола з червоного дерева у таверні «Св. Альбан» та дивлячись угору на захоплені, розчервонілі й прикрашені бакенбардами обличчя членів Африканської асоціації, майбутній першопроходець і подумати не міг, що все це буде саме так – настільки незугарно, настільки принизливо. І настільки спекотно. Дослідник уявляв себе верхи на чистокровному скакуні, у напрасованому сюртуку й білосніжній сорочці, – на чолі збіговиська місцевих дурників, царьків і просто чорнопиких прямує він до зелених берегів ріки, овіяної легендами. І от що з того вийшло: він не на чолі, а десь так ближче до хвоста кавалькади, яка зміїться, пробираючись випаленою землею, – по суті полонений, як не подивись, – кінь під ним сапно дише й пердить, а з білизни на ньому – лише пов'язка

на стегнах. Це що ж, у світі зовсім немає гармонії?

Десь за півмилі попереду – два снопи бризок, білий і чорний. Це Алі й Дессауд петляють рівниною на своїх скакунах. Дві сотні воїнів елітної кавалерії верхи на пантерах і левах у кінській подобі розкритим віялом волочаться за ними, розтягнувшись майже на милю. Дехто з молодших і жвавіших верхівців робить вилазки в чагарники, щоб затоптати якого варана чи сцинка, а чи там-сям зітнути голову кущику або сукуленту. Для решти ж, попри спеку, уся ця поїздка – не більше ніж пересувна вечірка. Тож вони тільки й роблять, що пускають по колу люльки й гверби, розповідають масні історії про верблюдів, яшмаки та незайманих дів і змушують похмурі пагорби здригатися від вибухів реготу.

Мандрівник озирається, щоб окинути поглядом простір за собою та з'ясувати, бере він участь у військовій експедиції, а чи у полюванні на лисиць, як раптом його увагу привертає спалах світла ген удалині. То Джонсон верхи на меланхолійному димчастому вісліюку (тварині, знаній за журливу довгастість її голови та вух) щойно тепер перетнув лінію горизонту. Дослідник здіймає руку й махає. І онде! – жест, спокушений відстанню та струменистими складками у повітрі – Джонсон махає йому у відповідь!

Еолова арфа

Джарра – це поселення, що налічує десь із тисячу сплєтених із лози халуп, плюс-мінус дюжину. Воно розташоване просто на південь від Сахелю, на кордоні між Людамаром, Каартою і Бамбаррою. На підступах до нього височіє пасмо пологих пагорбів, що, мов на дріжджах, здіймаються з рівнини, наче бульбашки з тіста. О цій порі року їх вкриває висип почорнілої стерні – наслідок випалювальної системи землеробства, у яку вірять місцеві мешканці. Місяць тому тут лютувала пожежа. Вздовж темної землі слалися стьожки сліпучого полум'я, а небо застувало розбурхані вали диму. Особливо несолодко довелось пацюкам. Легіони щурів, мовби лемінги в міграції, ринули з вогню, що пожирав усе, просто під ноги поселенцям, які чекали на них у повному складі. Джарранці замахувалися граблями, мотиками й палицями, молотячи їх, наче непросохлу кераміку. Криваві жнива.

Це землі, відведені під пасовиська, які там-сям розбавлені тісними купками дерев – каріте, капіоки, паркії двохзалозкової, пальми дум та акації. А за ними, довкола стін поселення, розгорнутим віялом тягнуться оброблювані поля, мовби наставлені долоні сплячих велетнів – прорізані лініями та вкриті зморшками, – які терпляче чекають, щоби вхопити перші ж краплі, що впадуть із неба. Є й річка – Вуба – наразі просто низка калюж, у яких вирують хвости та лускаті боки. Вона, скрадаючись, витікає з лісу, немов соромиться сама себе, петляє по селу, наче п'яниця, а тоді зникає в савані за ним. А все решта – більш-менш таке, як і варто очікувати. Куряні вулички, туберкульозна худоба, жінки зі

змученими очима та діти з опухлими животами й посивілим від голоду волоссям. Нелегкий це час, оті нескінченно довгі дні перед початком сезону дощів. Вим'я пересохли, запаси зерна вичерпані, навіть недобрих на смак стручків паркії – і тих нема досхочу.

Алі та його кортеж вриваються в кадр вихорем білого пилу – похмурі й чорнобороді, люті й зарозумілі. Поселяни на кшталт цих – законна здобич для мавра: адже тут живуть кяфіри, невірні, а священний обов'язок кожного мусульманина – не лише нести слово Аллаха, але й переконатися, які ж ті недолугі, коли їм доводиться захищатися. От і виходить: законна здобич. Неписьменні негри Джарри – переважно мандінго – дуже до речі підпадають під категорію кяфірів, хоч мало не всі вони де-факто прийняли догми ісламу. Маври мимохідь опускають очі на молитовні килимки, сандалії, джуби, а тоді знову піднімають – на пласкі чорні пики. Їх не обдуриш. Для них джарранці – такі собі унтерменші, нижчий підвид, а отже, не зовсім і люди. Раса, призначена Аллахом для доіння кіз і намазування маслом перепічок Обраного народу, тобто їх самих. А отже, худоба кяфірів, діти кяфірів, жінки кяфірів, зерно, прикраси, халупи та й сама одежина у них на плечах вважаються власністю маврів. І коли хлоп'ята Алі бурею налітають на поселення, можна бути певним, що вони зібралися не лише помилуватися видами.

Цього разу, щоправда, грабунок і здобич – не найперше, що цікавить Алі. Той давно запровадив систему примусових стягнень із Джарри та інших кяфірських селищ у межах досяжності. Щедрою рукою пропонуючи покровительство, він натовість очікує на не меншу кількість продуктів та сувоїв тканини. Якщо отримує, скільки просить, – дає їм спокій. Якщо ні – рубає половину мешканців на кавалки, а потому дере вдвічі більше. Причина його теперішнього візиту пов'язана із захистом поселення – але не від самих себе, а від сусідів-каартанців. Простенький випадок гри м'язами у політиці. У ході затяжного й невщухного конфлікту між Тіггітті Сего Каартським і Мансонгом Бамбаррським князьок Джарри Ямбо II вступив у альянс із останнім. У той момент таке рішення здавалось розумним і своєчасним: Мансонг рвав ворога на клоччя, шаткував на правому фланзі та довбав у хвіст і в гриву на лівому. Але відтоді сталися деякі пертурбації, бамбаррці відступили, а Тіггітті Сего, нестямлячись від люті через ренегатство джарранців, якраз підступав до селища з каральною експедицією. Тож Ямбо, ціною трьох сотень голів худоби та дев'ятнадцяти незайманиць віком до дванадцяти років, молив Алі виручити його із цієї біди.

Минуло чимало часу, відколи осіла курява, і лише тоді мандрівник урочисто вступає до Джарри. Причому пішки. Він дещо накульгує та веде коня за гнзду. Впродовж усієї поїздки тварина невпинно пускала слину, із її ануса текла кров, вона блювала, двічі валилася долі та скульгавіла на три ноги з чотирьох. Закінчилось усе тим, що останніх миль двадцять дослідникові довелося пертись пішаницею. Коли він, шкандибаючи, вступає до селища, джарранці висипають надвір і вишиковуються вздовж вуличок, щоби поглянути на таке чудо. Барвистий народ: обличчя, наче локриця, великі кільця у вухах, у волоссі поблискують нитки намистин і черепашки каурі, а спідниці й матер'яні пояси майорять червоним, жовтим і помаранчевим, немов тисяча прапорів. Барвистий, але тихий. В

уському натовпі – ані шереху, ані шепоту, ані усмішки. Кімната для медитації в картезіанському монастирі на цьому тлі здалась би гамірною. Першопроходець, гадаючи, що це він нагнав на них страху, щосили намагається вдавати сумирність і скромність. Обіч нього на абіссінському віслюку погойдується Джонсон – вгодований і безтурботний, немов можновладець. Час від часу він здіймає пухку долоню, щоб помахати черговій сирені в юрбі чи шльопнути муху. Замикає ар'єргард Дессауд, гордо височіючи на скакуні завбільшки як паркова статуя. І наглядає за всім.

Нагальні потреби дослідника досить прості: йому би кварту води, миску каші та який-небудь сінничок, щоб витягти свої зморені члени. За звичайних обставин його забезпечили б усім цим або навіть і більшим, оскільки джарранські мандінго – народ гостинний і дружелюбний: вони вже напоїли й доглянули весь брикливий табун Алі та зарізали на обід аж вісім бичків. Але щойно Мунго вступає у селище, як здіймається вітер. І то шалений. Фалди сюртука задираються йому на голову, циліндр рветься в повітря, мов паперовий змій, а у вухах починає шуміти, наче хтось зненацька приклав до них мушлі. Кінь у нього за спиною ірже та пердить, а грива спіненою хвилею захльостує йому лоба. Аж раптом стіна, застогнавши, рушиться, а солом'яний дах здіймається вгору, мов згряя стерж'ятників, сполоханих із падла. Оце-то вітрище!

«Ну й ну!» – кидає він, обертаючись до Джонсона. Але той, разом із Дессаудом та всіма іншими, скільки сягає око, стрілою несеться в протилежному напрямку. Мунго спантеличено завмирає. «Куди ви? – кричить. – Це ж усього лише віте рець!» Вітриган свище. Небо темніє. Мимо проноситься халупа. А тоді він раптом чує його – різке, пронизливе шипіння, шурхіт видихуваного повітря зі спльовуванням та поцокуванням язиком, немов Единбург, Глазго та Прикордоння (разом узяті й до єдиної душі!) обшикують негідника з мелодрами. Він миттю жахається. Кидається тікати – але запізно! Ф'Ю! Коня здуває додолу. А відтак Мунго й сам валиться на коліна, вжалений у кожнісіньку пору тіла, немов заліз у вулик до диких бджіл. Пісок! Це піщана буря!

Він спинається на ноги, а сюртук тріпоче довкруг голови, наче крила самого диявола з усіма його пекельними полчищами. Пісок потрапляє в очі, у вуха, набивається в горло та ніс. Зненацька летючий козел буцає його між лопаток у спину, і той знову валиться долі. Похитуючись, силкується підвестись, і порожня фляга з гарбуза-горлянки рикошетить від голови, немов астероїд, але тут раптом – ЛЯСЬ! – цесарка лупить його просто в обличчя і посилає в нокдаун.

Він знову на ногах – і знову долі. Це вже не жарти. «Допоможіть!» – лунає його крик. «Ш-Ш-Ш-Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!» – шикає до нього пісок. Не виходить вдихнути – легені забиті ним. Він наосліп повзає по нанесеному вітром мотлоху, мініатюрних дюнах, чайниках і ложках, драних ковдрах і трупах кіз або дійних корів. Куди прямувати? Чи це вже кінець? Але тут відчуває, як щось лягає йому на шию, – чиясь рука. Він хапає її та не відстає, повзучи по землі, мовби гризун. У вухах стоїть пронизливий скрегіт, по голові гамселиць усе, що пролітає повз нього, а шалений буревій стискає легені, немов пара

розпечених щипців.

– Гей, містере Парк, – гримить голос Джонсона, – вам що, бракує клепки навіть сховатися від піску?

Тамуючи напади нудоти, дослідник мовчить. Його очі схопилися кіркою, а у вухах хтось будував піщані замки. Ніяк не виходить утямити, де він.

– Могло всю шкіру здерти начисто – ви в курсі? Піщана буря жартів не любить!

Мандрівник перебуває у стані грогі. Не знає, де він, як тут опинився, і ні дідька лисого не бачить. Уже ніч? Чути виття вітру й шипіння піску.

– Джонсоне, – насилу вимовляє він, – це ти?

Замість відповіді той переходить на мандінго, і наляканий дослідник чує сміх, що розлягається у темряві довкола.

Що відбувається?

– Джонсоне?

– Обо вібоджалла 'імста, кутатамбалла, – говорить той, і регіт вибухає знову. А тоді додає:

– Не хвилюйтеся, містере Парк, ми в надійних руках.

– Але де? І як сюди потрапили?

– У льоху. Я прийшов, а вас притягли.

То он воно що. Він, напевно, увесь цей час пролежав без свідомості. Але чиі це голоси і звідки взялася ця непроглядна, огидна темрява? Десь зовсім близько він розрізняє шепіт, що змінюється хихотінням. Потому чути хлюпіт, що аж із розуму зводить, і характерне булькання, із яким у жбані помішують рідину.

– Джонсоне, – гукає він. – Тут не завадило би трошечки світла...

– Гадаю, це можна влаштувати, – відповідає товмач, чий голос раптом розвертається кудись в іншому напрямку, а його дзвінки та веселі тони пробираються крізь плутанину прикметних для мандінго м і к та ще довгих, плавних у. Інші голоси – скоріше навіть хрипи – озиваються з порожнечі у відповідь. За хвилину чи дві дослідник вловлює тихий, ледь чутний звук, що лине з дальнього боку приміщення. Якийсь шерех, шурхіт, шелест віт, що

злегенька шарудять одна об одну від вітру. Спочатку це спантеличує його, але зрештою він доглулався – палички. Вони добувають вогонь тертям! За мить спалахує іскра, а потому голодне полум'я звивається вгору зі жмені скіпок, освітлюючи льох.

І він бачить наступне: п'ятеро чоловіків, чорних і вузлуватих, сидять, поспиравшись на земляну стіну, і передають один одному гарбуза-горлянку, так званий «калабаш», почергово підносячи його до губів. Один із них Джонсон. А решта – джарранські мандінго із плоскими ступнями, обвислими коліньми та приплюснутими носами. На маківці в кожного грибом дибиться білий ток, а строкаті пояси, немов орденські стрічки, обвивають тіла від плеча до промежини і назад до плеча. Колір їхніх підшов той же, що й у копченої лососини. Найближчий до мандрівника джентльмен – беззубі моці з впалими грудьми – пропонує калабаш і йому. Того не треба просити двічі. Не встигає він закинути голову, як вогонь згасає – але це нічого, у нього є нагальніша справа, ніж зазирати у шпарини. Він жлуктить і цмулить, змиваючи пісок, що набився під ясна та межі зуби. Полоще рота й горло, квасить безбожно – темрява стає бажаною, його спрага безмежна, і всі думки, відчуття та інстинкти відступають на задній план перед незатьмареним і концентрованим екстазом – вливанням рідини в ротову порожнину і далі по стравоходу. Але тут стареча долоня перехоплює його руку і примушує повернути посудину.

– Збіса непогана штука, Джонсоне, – бурмоче він, звертаючись до темряви та погикуючи між складами. – Нагадує добрячий ірландський стаут.

Голос Джонсона бурчить із кутка:

– Авжеж не гірша за будь-яке пійло, що на нього коли-небудь спромагалися ті картопляні душі. І навіть краща. Те, що ви п'єте, містере Парк, – це пиво сулу. Су-лу. Палений солод сорго і найчистіша джерельна вода. Зброджене й витримане точно за старовинним рецептом, який плем'я тримає в суворій таємниці. Слухайте, містере Парк, – адже тут колиска цивілізації! Так чи інак, а все ж хто, по-вашому, розселився по цій планеті раніше – ми чи якісь там збляклі ірландці? Оце справжнє пиво, братухо.

У дикції Джонсона вчувається щось нетипове. Слова мляві й пожовані, а тон задерикуватий. Сам же голос навіть нижчий, ніж зазвичай – такий долине хіба з водопоєю літньої ночі. Може, останнє коло калабаша було зайве?

– Ти п'яний, Джонсоне?

– П'яний? – перепитує той, і його бас шкребе по дну. – Так, чорт забирай. П'яний, мов емір.

У ту ж мить особливо лютий шквал струшує долівку із землі й бамбуку над ними, і хмара піску вибухає їм просто в обличчя зарядом картечі.

– «Дміть, вітри, хай полопаються щоки! – реве Джонсон. – Шалійте! Дміть!»[33 - Вільям

Шекспір, «Король Лір», переклад Максима Рильського.]

У голові першопрохідця саме визрівала думка – щось пов'язане з тією обставиною, що він уперше за майже шість місяців залишився без нагляду. Та через раптовий шквал і Джонсонів вигук вилетіла звідти ще до народження. А крім того, хтось щойно передав йому гарбуза-горлянку.

Хорошу людину за бортом не полишиш

Коли вони вперше запримітили його, то гадали, що той мертвий уже не перший день. Підборіддя та кисті рук вмерзли у брилу льоду, а слизова оболонка очей перетворилася на шугу. Він бовтався, мовби шматок плавнику, а чорні води Темзи плескалися довкола вух та плечей.

– Що воно таке, Ліаме?

– Не знаю, Шеме. Схоже, мрець – утопленик.

Шем Легготі та Ліам Мак-Клюр були рибалки. Шість днів на тиждень вони ставили неводи на лосося й осетра, які заходять у гирло річки з припливом. Рибини запливали в сіті, застрягали зябрами у тридюймових[34 - ~ 8 см.] чарунках і билися не гірше, ніж об лід. Інколи виходило вирватися та втекти. Як уже карта лягала. Того вечора, коли вони тягли сітку, та була не такою, як завжди. І справа навіть не у вазі – добрий осетер може сягати п'яти сотень фунтів[35 - ~ 227 кг.], а також мати десять футів[36 - ~ 0,3 м.] у довжині – йдеться про те, яке в них з'явилося відчуття. За комір убирався колючий вітер. Руки саднили. Мо', то плавуча крижина? Колода? Шем засвітив ліхтар, щоб з'ясувати це – а там він, розбухлий, мовби мертвяк триденної давнини.

– То, значить, усе ж утопленик. Та ще й мерзлий.

– Так і є.

– Що ж. Відчепімо небораку і забудьмо. Не наша це справа.

Вони смикнули сітку. Коли потопельник вступив у контакт із носом човна, то з тріском гупнувся головою об дошки – як-от коли дерево б'ється об дерево. І видобув: «Гик».

– Що-що, Ліаме?

– Я нічого не казав, Шеме.

Коли почали виплутувати тіло, утопленик бовтався біля їхніх ніг. Його рот так і заляк відкритий, а язик примерз до зубів. «Гик», – повторив він.

– Господи Ісусе, хлопець іще живий! Ну ж бо, Шеме, допоможи мені втягти його в човен.

Подих Ліама пасмами висів у повітрі. То був справжній колос із м'язів та жил, загартований роками витягання неводів і мордобою на причалі. Він нагнувся до утопленика та втягнув його в ялик разом із намерзлим плавучим льодом та всім причандаллям. Починаючи від пояса, той виявився голим, а вище – загорнутим у промоклу накидку.

– Закутай його в ковдру, Шеме. І дай-но сюди віскі.

– Віскі? Воно його або доб'є, або приведе до тями.

Йшлося про самогон – міцний, мов вогонь. Ліам вливав його утопленику в горлянку, а Шем тим часом визволяв підборіддя та пальці з льодової брили. Ефект був майже миттєвий – мрець підняв голову, виблював та втратив свідомість. І тільки й сказав: «Гик-гик».

«Чічіковська добірна»

Сморід риби. Упродовж останніх трьох місяців – суцільний сморід риби, вдень і вночі. Масляниста смердота вугрів, виловлених у зеленій воді біля пірсу, солоний штин скатів і скумбрій, холодний мулистий сопух окуня, тріски та коропа. Він перенюхав їх усіх – лина, ляща й макрелешуку, морського миня, рибу-собаку, оселедця, хека й пікшу, – тельбушив, відрубував голови, а повітря аж наче схоплювалось вогнем від блискіток напівпрозорої луски. Огидна, смердюча й невдячна робота.

Але безпечна. А безпека – це все. Вона – і ще непомітність. Тієї фатальної ночі він нажив до біса ворогів: Смерка, якого оштрафували й засудили до трьох годин біля ганебного стовпа; Мендозу, Браммела та інших, чії імена з'явилися в пресі наступного ранку; Нен та Сел, які опинилися в Брайдвеллі, доки їх не визволив звідти «Фонд допомоги жінкам, що зневірилися», та лорда Твіта, якого піддали публічному осуду за потурання моральному розкладу свого чорношкірого слуги. Так, ворогів чимало – але жоден із них і гадки не мав, що він повстав із мертвих. І Нед Райз не збирався виводити їх із цієї омани.

А тому він тут, у рибній крамниці братів Легготі в Саутварку, – дихає риб'ячим смородом, розбирає, краючи, холодну безкровну плоть серед хаосу німих, заціпенілих очей. Шем та

Мак-Клор витягли його з ріки, на три чверті мертвого, а потому тиждень няньчилися з ним, допоки він не очухався. Імпресаріо залишився без копійки, звільнившись від баласту штанів, черевиків і підкалитки у відчайдушній спробі залишитися на плаву. Ті запропонували йому роботу та місце, де можна було ночувати. Уху й чорний хліб двічі на день. Ліам позичив пару штанів. «Гаразд», – сказав на це Нед.

Не те щоби Райз відплатив їм невдячністю – але не з того він тіста, щоб бути рибалкою. Сіті вислизують із рук, кочети собі на умі, Нед боїться води, човнів і причалів, а від запаху риби просто верне з душі. Він заледве вміє плавати. А до того ж по горло ситий їх нудними розмовами та ще нуднішим життям («Та-а-ак, – констатує Ліам, посмоктуючи люльку з виглядом мудреця, – штормом її або нажене, або вижене») і тужить за гральними столиками, кав'ярнями, «Свинєю й сифілітичкою» та «Головою полівки». Саутварк – це всього лише гнійна клоака, огузок землі. Як можна сподіватись піднятися в цьому світі, коли ти застряг у рибній крамничці у Саутварку? Він обрубубе голови та плавці. Його охоплює гнітючий настрій.

А потому одного дня, коли він здирає щитки та шкіру з тупорилого осетра, у нього з'являється ідея. Скромна, простенька, зате в ній поєднані і непомітність, і бариші. Він роззирається довкола, щоб із кимсь поділитися нею. Шем та Ліам аж надворі, у провулку, по черзі відпивають із кухля й відпльовуються.

– Знаеш, що водиться в Африці, Ліаме?

– Гамадрили?

– Не-а. Річкові окуні по шість сотень хвунтів[37 - ~ 272 кг.].

– Ну-ну.

– Правду кажу. Це Нед мені з «Івнінг пост» вчитав.

– Шість сотень хвунтів?

– У річці Нігер. Це там, де зник той молодий шотландець, що намагався роздобути одного собі.

– Ну-ну.

Нед витирає руки від крові та слизу й підступає до них із дверей.

– Є в мене ідея, – говорить.

Ліам салютує йому квартою.

– Що ж, хлопче, тоді на ось сьорбни матусиного перваку, а тоді виклади старим сивобородим дідам усе, мов на сповіді...

Нед прикладається до кварти, лупить себе у груди́ну, а потому запитує, чи чули вони про кав'яр.

– Це щось латиною, еге ж? – питає Ліам.

– Я вам кажу про риб'ячу ікру – осетрові яйця. Ми їх тут жменями викидаємо, а тим часом цабе з усього Вест-Енду викладають за це добро росіянам по три фунти за слоік.

– Три хвунти? За тельбухи?

– Це не тельбухи, Ліаме, – у Швеції таке ідять.

– От іще, дурноголові невігласи... Вони там і гнилих оселедців жеруть – скажеш, не так?

– Залиште це мені, – говорить Нед. – Я сам її вичавлюватиму й солитиму, вдвічі зіб'ю імператриці ціну й розноситиму по господах від Тотенгем-корт і до Мейфера. От побачите: за якийсь місяць ми розбагатіємо.

Через місяць Нед Райз неквапливо простує Вестмінстерським мостом. На ньому накладний ніс та окуляри, напудрена перука, шовкові панчохи і парчевий жилет – справжній багатій. Або принаймні не бідує. «Чікіковська добірна» (названа так на честь товариша-китобоя Шемового брата Яфета) розкупується, наче лимонад на змаганнях із легкої атлетики. У клубах, кав'ярнях, тавернах, трактирах і навіть приватних резиденціях рвуть Недів товар із руками раніше, ніж той встигає розфасувати його. «Найкраща російська ікра, – каже він, особливо виділяючи голосом с та останнє розкотисте р, – за півціни». І ті щоразу клюють. Усі – від покоївок до кулінарів, а там і білоковпакові шеф-кухарі «Брука» чи «Вайта». Він постачає, вони купують. За перший же місяць половина бомонду стала намазувати крекери «Чікіковською добірною».

А найкраще в усій обмудці те, розмірковує Нед, чимчикуючи з кошиком кав'яру під пахвою, що весь товар дістається йому, вважай, на дурняк. Це все одно що фасувати в шкарамарки повітря, а відтак продавати по фунту й десять шилінгів за штуку. Так, деяка собівартість наявна, це правда: він просто з удачності дає Ліаму й Шему по два шилінги за рибину, платить по пенні за дюжину теракотових слоіків із ярликами та по шість пенсів на день двійку вуличних хлопчаків, які вичавлюють і солять для нього продукт. Але ж це суцільсьози. У добрій рибині – від двадцяти до тридцяти фунтів[38 - ~ 10–14 кг.] ікри, тож видатки у кілька там-сям витрачених шилінгів обертаються тридцятьма або й сорока

соверенами. Неначе вві сні. Звичайно ж, сподіватися на те, що так триватиме довіку, не доводиться – і він це знає. Почнімо з того, що осетри нерестяться тільки два місяці на рік – у квітні й травні – тож скоро запаси їхніх зародків почнуть танути. Далі: Шем і Ліам рано чи пізно порозумнішають і зажадають більшої частки. Але наразі справи Неда Райза йдуть угору: у підкалитці знову не порожньо, а залізна скриня під ліжком його нового помешкання на Беар-лейн помалу перетворюється на срібну.

Цього конкретного ранку – пронизаного сонцем, пташиним співом і цвітом – Нед прямує спробувати щастя в деяких господах довкола площ Сохо та Берклі.

Вітер, що подуває з ріки, куйовдить перуку. Над головою пролітає чайка. «Ах! Славна штука – життя!» – думає він, простуючи з виглядом юного лорда, на якого по обіді чекає крокет. Але коли доходить до дальнього краю мосту, з ним трапляється якась раптова зміна. Скидається на те, що верховний бог корчів торкнувся його своєю кривою чарівною паличкою: члени коцюрбляться, язик висолоплюється, а в'язи – наче в розслабленого. Плечі обвисають, спина сутулиться, а негнучкі ноги човгають, немов дерев'яні. Тут додається тик під лівим оком – й ось його вже гне у три погібелі. Це напад? Судоми? Невралгія трійчастого нерва? Нед вдоволено посміхається, коли стривожені перехожі задкують від нього. «Ох!» – озивається він до них, жуючи язика і промовисто здіймаючи скалічену руку. «Ох!» – повторює, шкандибаючи вулицею, наче пес із перебитим хребтом. Усе це, звісно, частина плану, покликаного уникнути викриття – йому присвоєно кодову назву «Плащ-невидимка». Накладний ніс та окуляри, старомодне вбрання, тики й конвульсії, хода паралітика – та він же просто ще один каліка із заячою губою, офеня, що торгує риб'ячими яйцями. Сам Господь на Страшному суді не впізнає його у такому прикиді.

Він скособочено кривуляє вверх по Грейт-Джордж-стрит, пробирається крізь Сент-Джеймс-Парк, перетинає Мел, човгаючи й кульгаючи, мов сифілітик на останній стадії, як раптом чує голос, що гукає до нього з-за спини: «Неде Райз! Неде Райз! Піжди-но хвильку!»

Це Бойлз, сучий син, і його пика пашіє від поспіху й пійла.

– Неде, – пихкає він, підбігаючи. – Ми думали, що ти копита відкинув. Втопився у річці. Ну й ну, коли я побачив, як ти отамо виходиш з-за рогу, то власним очам не повірив.

Той щулиться, втягуючись у сюртук, і насуває на лоб трикутного капелюха. Його кінцівки й голова сіпаються, неначе випрана білизна на вітрі. Тиків на обличчі помітно більше – тепер воно ледь не все пересмикується від них.

Бойлз кладе руку йому на рукав:

– А що це на тобі за допотопне шмаття? І чого ти кульгаєш і корчишся? Підхопив малярію

чи просто горбатого ліпиш?

Довкола рушиться світ, а шматок неба, відколовшись, лупить по довбешці. Він втрачає здатність думати. Руки тремтять. Твіт, Мендоза, Смерк – усі вони накинуться на нього, мовби зграя гончаків.

– А-а-а, второпав – це ти так маскуєшся, ге ж? Я вгадав? Га, Неде? То вгадав чи ні? Ти на дно заліг, так?

Той озирається довкола, хапає Бойлза за руку та веде в глиб задвірків. Поруч зламаної парасольки у багнюці лежить здохлий пес. На Пел-Мел, що за їхніми спинами, гримотять карети бомонду.

– Як ти, Біллі, здогадався, що це я?

– Ти шо, шуткуєш? Я би тебе за милю впізнав, Неде Райз. І шаркання та накладний ніс нічим тобі не допоможуть. Я змалював тебе ясно, як день.

От тобі й «плащ-невидимка».

– Слухай-но, Біллі, не розводься, що ти мене бачив. Бо як Мендоза, Смерк, а за ними й решта про це пронюхають...

– ...вони тебе, Недді, живцем ізжеруть. Бо Мендоза приходив шукати вже наступного ж ранку, а Смерк кляв на чім світ стоїть іше цілий тиждень після свого публічного приниження. Ха! Коли би ти тільки це бачив – Смерк біля ганебного стовпа. Та я особисто пожбурих у нього півдюжиною гнилих редьок і здохлим котом. Людоньки, сходьтєся – але ж і нарвали ми животи!

Одначе Нед його не слухає. А заклопотано відвертається й глибоко запускає руку в свої панталони до колін, длубаючись у заничці в пошуках шилінгів, щоб сплатити тому за мовчання.

– Хоча тра віддати йому належне, – прокашлює Бойлз, спльовуючи в ганчірку, яка править йому за носовик, згусток кривавого слизу, – він таки був пригнічений, коли дізнався, що лаяв утопленика. Влаштував по тобі поминки за рахунок закладу – і то цілих три рази! А Нен та Сел – бачив би ти, як вони побивалися. Обидві пішли на панель і розжилися чорними чіпцями й вуалями, прикрили обличчя жалобою, а потому кинули в річку оберемок герані у пам'ять про тебе... не-не, ти не зійшов у могилу неоплаканим, Недді – навіть не сумнівайся.

Той розвертається й простягає монету:

– Це тобі, Біллі, – каже він. – За твою тактовність. Ти ж бо не бачив мене, адже так? Я мертвий і на тому світі, второпав?

– Можеш на мене покластися, Неде, – не обмовлюся й словом.

Хо?ду!

Мунго прокидається з перепою. Голова тріщить. Напередодні він добряче хильнув пива сулу (також знаного як бобуту дас) – цього джерела неслухняних ніг і пюре замість мізків. Так от, хильнув добряче і тепер не зовсім розуміє, де він є. У якомусь погребі – це поза всяким сумнівом. Он вони – земляні стіни, бульби й кореневища, бамбукова стеля, драбина. Льох. Він знеможено підводиться на ліктях та виявляє між ногами порожній калабаш і чиюсь шерстисту голову в себе на щиколотці. Голова належить Джонсону, що розвалився на підлозі, утворюючи разом із приятелями попури з кінцівок і ступнів, а його величезне черево здіймається й опадає, мовби якась стихійна сила природи. Усі п'ятеро безтурботно хропуть – зуби підсвистують, губи тпрукають, а ніздрі посмикуються під подувом вітерцю.

Йому спадає на думку, що вже, не інакше, ранок, оскільки темрява, у якій він перебував раніше, поступилася місцем тому специфічному сутінково-бульйонному світлу, що асоціюється зі склепами, винними погребами та іншими вологими й нездоровими місцями. Мандрівник потирає те місце на шиї, куди щось укусило його вночі, і, піднявши очі, помічає лискучого чорного скарабея, що пхається по підлозі з кулькою посліду завбільшки як яблуко. Тож він напівсидить, зіп'явшись на лікті, дивиться на жука й терпляче чекає, доки проясниться в голові, як раптом згори долинає перший крик. Це радше навіть щось на кшталт ядухи, шум вхопленого від здивування повітря, майже одразу ж супроводжуваний тривалим стогоном – жалібним і розпачливим. Потому квапливою перекличкою голосів – односкладові репліки скачуть взад і вперед, немов тенісні м'ячі, – звуком ніг, що пробігають по бамбуковій стелі над головою, і тишею. Дослідник хилиє голову набік і поволі усвідомлює, що до вух долинає ціла течія звуків, яка бере свій початок за будинком, на вулиці. Якийсь гул, що наразі перетворюється на гуркіт – схоже, ним наповнена сама земля. Він спантеличений. Що це – землетрус? Штовханина й товчія? Ще одна піщана буря?

Цікавість не дає йому спокою, і дослідник, підвівшись, іде до драбини. Голова Джонсона глухо гупає об долівку позаду нього. Проте щойно він ставить ногу на перший щабель, як у стелі над ним відчиняється ляда і перед очима з'являються кістлява дупа та пара босих підшов, які злазять донизу. Шотландець задкує, а висхлий чоловічок повільно й розсіяно спускається драбиною, неначе хворий на артрит павук. Досягши крайнього щабля, він

опускає ноги на долівку, розвертається – і раптом несамовито сахається, забачивши першопрохідця.

Він старий, цей курдупель – древній і допотопний. Смушкове волосся давно посивіло, а обличчя пооране борознами, що утворюють мовби дельту ріки. П'ять футів і дев'яносто п'ять фунтів[39 - ~ 1,5 м, 43 кг.] порожнього місця, а вигляд такий, наче його вирізьбили з тіні. На шиї теліпається шворка, а на шворці – курча, якому скрутили в'язи, задубіле від rigor mortis[40 - Трупне залякання (лат.).]. На мить западає ніякова пауза, впродовж якої гном і мандрівник стоять нога до ноги, чоловічок то звертає на нього, то знову неквапливо відводить свої великі, підкочені очі, а в павутинні його пики застрягає щось середнє між подивом та обуренням. Він ще раз зводить на дослідника погляд, а відтак відвертається, немовби від привида, нагинається до одного зі сплячих і пищить щось тому на вухо. «М'боло ріта Сего! – верещить він. – М'боло боло Сего!» Ефект з'являється миттєво: Джонсон та його почет синхронно підхоплюються, повитріщавши баньки і тримаючись за серце, доки старий сплескує в долоні та пронизливим, скрипучим голосом розповідає якусь есхатологічну історію (Мунго не лінгвіст, але все ж вловлює повторювані словечка на кшталт «людожер», «білувальник дітей» і «Тіггітті Сего»). За мить усі п'ятеро «пивних братів» заламують руки та відштовхують один одного, прориваючись до драбини.

Переповнений бажанням втекти, Джонсон пролітає повз мандрівника, який користується з цієї нагоди, щоб ухопити того за руку:

– Що коїться, Джонсоне? Це якось пов'язано з Сего?

Решта збігають угору драбиною, неначе мурахи по паличці, а старий шкарбан тим часом нарізає зигзаги, розкидаючи куряче пір'я.

Зверху лине рев наростання паніки.

– Хутчіш! – кричить Джонсон, рвучись на волю, наче знавіснілий звір, і дереться прямо через дідугана. – Він зібрався спалити Джарру дощенту! – верещить товмач, на мить затримуючись на верхівці драбини, і пошепки додає: – Полонених не братиме.

Знадвору – жива ілюстрація до Мільтона чи Данте: плач, виття й скрегіт зубовний, самобичування, розгاردіаш, паніка та зневіра. У повітрі курява і дим, а на землі – ріки крові. Якийсь дідуган стоїть серед вулиці, лупцюючи свою стару як світ корову, бо та не може звестися на ноги під тягарем нав'ючених на неї корзин. Інший несе дружину, яка несе пса, який несе у пащі клопоть тканини. Панує атмосфера скаженої нагальності. Повсюди мчать і верещать люди – пробиваючись крізь замети піску та завали каміння, залишені бурею, збираючи в мішки зерно та женучи худобу, дають вони драла за глинобитні стіни невеличкого селища на березі Вуби, де колись народилися.

Дослідник із його дещо загальмованою реакцією (він завжди такий – це щось у генах) стоїть серед усього цього гармидеру й горя, не знаючи, що робити. Приєднатись до цього старозавітного виходу він, за великим рахунком, не може, адже його коня й сакви (на їх поверненні йому наполягла Фатіма) забрала буря, – ну а пішаницею куди він доклигає? Крім того ж, Джонсон зник, а маври аж ніяк не... – стривай-но, а де ж маври? Йому раптом спадає на думку, що він не бачив жодного мусульманина вже щонайменше дванадцять годин... а відтак, і то навіть раптовіше, периферію його мозку пронизує підступна думка – точно та, що вже готова була з'явитися з-за лаштунків і сама оголосити свій вихід, але тут чиясь висхла рука простягла йому калабаш: ось він урешті-решт, його шанс!

Те, що сталося в Джаррі, насправді не така вже й нечувана річ у війні та політиці. У певний момент минулого вечора Алі спіткала криза суперечливих пріоритетів: його власні інтереси вступили в конфлікт зі сподіваннями джарранців, які, зрештою, звичайні кяфіри. Тож, скоротавши час за бенкетом і добродушним гвалтуванням та здирництвом, він наказав десятку своїх людей відібрати три сотні голів найжирнішої худоби із джарранського стада та відігнати їх у ліс, де тим не так загрожувала буря. Адже це, як він розсудив, якнайкраще відповідало його інтересам – позаяк ішлося про захист його інвестицій. Джарранці ж змикитили, що такий хід Алі був, зрештою, і в їхніх власних інтересах, оскільки означав, що той авансом приймає від них платіж за свої майбутні послуги. Так, три сотні голів – велика втрата, але не тоді, коли до уваги береться і єдина альтернатива – а саме втрата всієї череди разом із козами, врожаем, халупами та доньками на користь знавівнілого й скаженого Тіггітті Сего, широко знаного за мстивість і кровожерність своєї натури.

Але пізніше, вже вночі, коли буря вщухла, до цього рівняння додалася й іще одна змінна: Алі дізнався, що армії Сего, скориставшись погодними умовами, підійшли до Джарри на відстань удару й рано-вранці планували таки завдати його. Ці розвіддані поглибили кризу пріоритетів еміра. А оскільки він уже отримав своїх корів та незайманиць, то дійшов висновку, що цього йому достатньо – і що, вступивши в зіткнення з каартанцями, він аж ніяк не досягне більшого та й, власне, зіштовхнеться із загрозою втратити вже здобуте. Таке рішення далось йому без довгих і болісних роздумів.

За лічені хвилини намети були згорнуті, а люди – у сідлах. І маври поскакали в ніч – із дев'ятнадцятьма нещодавніми незайманицями під пахвами та женучи перед собою худобу. До наступного вечора вони повернуться в Бінаун.

«Нарешті я вільний!» – думає мандрівник, звеселяючись серед трясовини зневіри[41 - The Slough of Despond, «Трясовина зневіри» – глибоке болото, що засмоктує Християнина, головного героя алегорії Джона Баньяна «Подорож пілігрима»]. Мимо пробігає жінка, все

життя якої балансує в глиняному глеку в неї на голові. Мунго хочеться потанцювати з нею, затягнути пісню визволення, заричати, мов лев, який вирвався з клітки. «Хі-хі!» – сміється він, підкидаючи вгору циліндр, а повз нього тим часом прошмигує зграйка дітлахів-недомірків, вертких, чорних і скрадливих, наче щурі. Він притупує каблуками й починає насвистувати «Ох, де ж ти цілий день була, моя мила, туркотлива голубонько?», а якась стара баба тим часом відчайдушно чіпляється за одвірок своєї халупи, ридаючи й закликаючи дати їй спокій – позаяк двоє чоловіків тягнуть її звідти за руки. Людський потік підхоплює першопрохідця, і той пливе вслід за юрбою з дурнуватою усмішкою на обличчі, доки діти довкола плачуть за матерями, каліки плазують у праху, а нестямні жінки збирають харчі на дорогу. Він-бо планує податися з біженцями на схід – на коні чи без нього – у бік Бамбарри. І Нігеру.

У дальньому кінці селища його сумління нарешті наздоганяє його, і той зненацька й майже мимоволі підсаджує дітей, навантажує ноші, товче зерно та підганяє кіз. Напівбожевільним від поспіху й горя джарранцям не випадає перебирати помічниками, тож вони приймають його пропонувані руки та плечі, а відтак піднімають на нього погляд, наче на порожнє місце. Там корова, що відбилася від стада, тут дитина, яка загубилася, чоловіки та дружини, що знайшли одне одного вже в дорозі – всі вони вирушають у путь: проходять крізь східні ворота, перебрідають Вубу та здираються по схилу віддалік, залишаючи позаду збезлюдніле селище. Порядок пересування налагоджується, ті, хто відстав, наздоганяють своїх, крикуни й плаксії видихаються, як раптом натовпом пробігає жахлива чутка: «Підступає Сего! Сего!» Юрба стихає, вмиє ошелешена, а тим часом кремезна жінка у хустці протискується крізь ряди біженців, повідомляючи новину: «Цієї ночі він спалив Вассібу! Смажив діточок! Пив кров!»

Цю інформацію супроводжують стогони й охання, які зрештою змінюються протяжним всезагальним виском, що нагадує вереск свиней, які вчули ніж різника. Усі кидаються вперед, наче на старті марафонського забігу: мелькають копита та п'яти, а пил клубочиться хмарами, аж доки не затьмарює сонця. «То он ти яка, масова істерія», – відсторонено думає Мунго, абстрагуючись від цієї сцени, аж доки раптом, наче він щойно прокинувся з кошмару, в якому падав у прірву, ця паніка не охоплює і його. Зіниці розширюються, перехоплює подих. А потому мандрівник зривається з місця і мчить, немовби схарапуджена кобила, на два боки відшпурюючи кривих і кульгавих, хвицаючи худобу й запекло прокладаючи собі шлях крізь юрбу. Коли ж йому спадає на думку озирнутися, то поле залишається позаду, а сам він на всіх парах мчить схилом угору, випереджаючи найпрудкіших хлопчаків, атлетів-спринтерів та обтяжених списками воїнів, – мчить щодуху, щосили і як лише здатен. Мчить до життя та свободи.

Але потому перевалює через пагорб і зупиняється, наче вкопаний: там колосом височіє на своєму жеребці Дессауд, а в руці в нього – повід дослідникового коня. А поруч нього, зажурено примостившись на сумливому вісліюку, видніється Джонсон. Який стенає плечима.

Дессауд жестом велить йому залізати в сідло, а відтак витягує з-за пояса ятаган та вказує вістрям на північ – у бік Бінауна.

– Краще піднімайтесь на борт, – радить Джонсон.

Занепалий духом мандрівник не квапиться. Довкола луною розлягаються крики біженців. Схоже, він ніяк не може віддихатись.

– Кажу вам, містере Парк, він діло говорить.

Немов за ремаркою, Дессауд розтинає повітря змахом свого титанічного клинка. Його вуста кривить щось на кшталт посмішки. Мунго сідає на коня.

За годину по тому й за багато миль від дороги на Бамбарру трійко вершників спускаються по кам'янистому плато, заваленому рештками антилоп-ориксів та бушбоків, як раптом рука Джонсона сягає під тогу, вихоплює звідти посріблений дуельний пістоль і стріляє у ліве око Дессаудового скакуна. Кінь здиблюється, трясучи з боку в бік головою, немовби старається, щоби відклало у вухах, і падає, приваливши Верховного шакала.

«Вшиваймося!» – волає Джонсон, нестямно шмагаючи по крупі свого віслюка, доки візир Алі вибирається з-під мертвого жеребця. Мандрівника не треба просити двічі. Він глибоко вганяє п'яти у боки Росінанта, і тварина зривається в неохочий галоп, від якого її легені здіймаються, наче ковальські міхи, що налиті водою. А між тим Дессауд скидає джубу й сандалії, розминається, разів чотири-п'ять нагнувшись, і кидається їм навздогін, стискаючи в зубах ятагана.

Джонсон трюхає по камінню на незграбному віслюкові, а Мунго примушує спотикливу шкапу викладатись на всі сто. Попереду суцільна рівнина, втикана чагарником. Позаду – Дессауд, який бере бар'єри не гірше від леопарда. «Якщо пер-р-ретнемо рівн-н-нину – в-в-врят-т-туємось!» – кричить товмач. Мунго тримається й молиться. Дессауд не більш як за двадцять кроків від них і мчить, як скажений. Десять, п'ять – але ось під копитами загримотіла рівна, втрамбована й залякла земля, і вони починають відриватись від нього. Той спершу відстає на двадцять футів, далі на п'ятдесят[42 - ~ 6 і 15 м.], і мандрівник потроху збадьорюється. Але Джонсон виглядає занепокоєним.

– Звідки така похмурість? – гукає Мунго.

– А ви бачите, як розмірено біжить та худобина?

Дослідник озирається через плече. Наразі Дессауд відстав замало не на сотню ярдів. Його обличчя зосереджене, а очі палають незгасимим вогнем. Голий та обліплений м'язами, наче статуя, той мчить, пересилюючи своє серце й легені, переборюючи сонце й рівнину.

– То й що?

– Він наздожене нас – от що.

Шкапа дослідника перемикає передачу й переходить із легкого галопу на клус, хитливо переступаючи з одної кульгавої ноги на іншу, від чого сакви гримотять, неначе маракаси. Віслюк витягує шию, силкуючись гризнути Джонсона за коліно. Мунго зненацька відчуває занепокоєння.

– Не сміши, – гороїжиться він. – Ми – верхи.

Вони мовчки трюхають далі. Дессауд вимахує руками, стабільно тримаючись за сто ярдів від них. А сонце, звісна річ, пече, мов тільки-но розкочегарена плавильна піч.

Джонсон зводить на дослідника примружені очі, у яких проглядають страждання та сум.

– Хочете сказати, ніби ніколи не чули історій про цього психа?

– І-го-го-го-о-о, – видобуває кінь, уповільнюючись до жвавого кроку. Віслюк, погойдуючись, дибає поруч нього, довгі вуха посмикуються.

– Ні, – відказує Мунго, і в нього в паху щось стискається. – Не чув жодної.

Історія Дессауда

Він народився в місті Ез-Завія, на Середземноморському узбережжі Лівії, і був третім сином берберського султана. Коли хлопчику сповнилось шість, по ньому потоптався табун схарапуджених коней. Гострі чорні копита товкли його із чверть години. Але навіть синців не наставили. У чотирнадцять він разом із батьком узяв участь у каральній експедиції проти групи деббабських арабів. Ті отаборилися в оазі Ель-Азізії, обснувавши рівнину намистом вогнів, наче впалим сузір'ям. А Дессауд у своєму віці сягав уже більш як шести футів на зріст. Багаття палало багряним світлом, чулися крики жінок. Якийсь чоловік кинувся на нього з пікою. Юнак відтяв йому ногу одним помахом ятагана, а за мить ще й роздробив ключицю й відсік голову. Той помстився, бризнувши йому в обличчя кров'ю. Шокований і приголомшений, Дессауд відскочив назад – серце шалено калатало, на губах чувся сирий і солоний смак свіжої крові – і подався шукати добавки. За два дні по тому його батька вбили. Шістнадцять деббабських віровідступників скакали через пустелю, прямуючи до голого й непривітного плато аль-Гаммада аль-Гамра. Дессауд кинувся

навздогін. У нічній темряві ті один за одним загинули.

У двадцять він повів караван крізь Велику пустелю. Вони прямували в Тімбукту на річці Нігер, тобто за шістнадцять сотень миль на південь. Перехід давався нелегко. Їх поглинали піщані бурі, верблюди падали від зневоднення, колодязі пересохли. Допоки вони добулися до Гата, то втратили майже половину від свого числа. Обрій брижився від сонця, а дюни здіймалися до неба, неначе вали залізного моря. Коли ж колодязі в Таманрассеті їх підвели, спалахнула війна всіх проти всіх. Дессауд мав шість футів і чотири дюйми[43 - ~ 192 см.]зросту, а важив двісті тридцять п'ять фунтів[44 - ~ 107 кг.]. І став одним із тих, хто вижив. Решта дванадцять обступила його. «Ми подамося в Таудені, до північної околиці Людамару, – сказав він їм. – Це наш єдиний шанс».

Оаза в Таудені захована в улоговині між базальтових скель, які здіймаються серед пісків, немовби зуби недозасипаного велетня. Вона була основною водозаправкою на шляху з Таманрассета до Джарри ще від часів Пророка. Балакали, ніби тамтешні колодязі невичерпні. Коли на горизонті замаячила оаза, води в них не було вже третій день – повіки понабрякали, а в горлянках саднило. Товари на продаж – кіф, перські килими, сіль та мушкети – позначали їхній шлях через дюни, усе ще приторочені до напівзогнених трупів в'ючних тварин. Щойно караван наблизився до криниць, єдиний уцілілий верблюд спіткнувся і впав, брикаючи копитами в повітрі. Один із погоничів закричав: на передню ногу тварини нахромилася людська грудна клітка. Кістки тріщали й гримотіли, мовби гральні кості. Купці роззирнулись довкола. У піску виднілись горбики – багато сотень, – з-під яких то стирчала рука, то проблискував череп. Таудені пересохла.

Дессауд заявив, що забирає верблюда собі. Двоє з цим не погодились. Тож він убив їх обох. А відтак вицідив із верблюда кров, досхочу напившись її з відкритої вени та наповнивши залишком гвербу. Потому з'їв внутрішні органи та вміст шлунка – все сире й вологе. Коли він востаннє бачив решту, ті скупчилися круг розколини у скелі, де колись стояла вода.

Дессауд ішов ночами, а вдень викопував личинки, скорпіонів та жуків. Хрумкав їх, мовби горіхи, та окидав поглядом покарякані вітром дюни. У голові паморочилось, життєвих сил залишалось на денці, але от дивина: що безнадійнішим робилося його становище, то сильнішим він почувався. Якось уночі, сам-один у цілому всесвіті та безнадійно заблуканий, уже давно спорожнивши гвербу та посмоктуючи панцир скорпіона, він раптом збагнув, що насолоджується. Пустеля була вперта. Та він – упертіший. І якби йому лише забаглося, цілком міг би розвернутися й неквапливим кроком податись назад хоч у Лівію.

Через два тижні після виходу з Таудені Дессауд набрів на колодязь у Таррі. Він наповнив із його глибин свою гвербу, а потому пив, доки не виблював. Ну а коли блював, то раптом усвідомив, що на нього впала якась тінь – її відкидали трійко елітних кавалеристів Алі. Той стояв навколішках у піску, а вони навели на нього мушкети. Зазіхання на чужу криницю вважалось серед маврів не менш страшним злочином, ніж украсти чи, скажімо,

погвалтувати сусідове стадо. Таке каралося смертю. Дессауд почув, як зводяться курки. Змарнілий від голоду, зневоднений, знесилений та беззбройний. Перший нападник прострелив йому ліктя, другий полоснув ятаганом по обличчю, а з третім проблем не виникло. Щойно з ними було покінчено, той голими руками відірвав у одного з коней стегно, зжер його та влігся спати. А наступного ранку гайнув у Бінаун, підскакав до намету Алі й запропонував свої послуги прихвосня та шакала в людській подобі.

Хо?ду!

(продовж.)

— Ох, Господи Ісусе Христе, Діво Маріє, Йосифе та всі святі! — жахається Мунго, озираючись через плече. — Ти що ж, не міг узяти трохи вище?

— Це суперечить моїм принципам. — Тепер Джонсон, важко гупаючи ногами, біжить поруч свого віслюка, і його тога наскрізь просякла потом. — Я колись, — засапано проказує він, — людину застрелив... ще в Лондоні... розбив хлопчині серце... ху-х... ніколи... собі не пробачу.

— Принципам? — перепитує дослідник, розмірковуючи над тим, наскільки вони можуть підсолодити гіркоту передчасної смерті.

А Дессауд у них на хвості не демонструє й натяку на те, щоби здатися. Власне, впродовж останніх півгодини чи щось близько того він безперестанку сипле образами в спину досліднику, а його клинок полосує сонце, немовби підкреслюючи, що саме має на увазі його володільник. «Необрізаний! — реве Дессауд. — Свиноід!»

Мунго натягує на очі капелюха, і йому являється видіння кухні в Селкерку: свіжозрізані квіти, холодна шинка та Ейлі, що всміхається до нього.

— Чи не помічав ти за ним певної упередженості на мою адресу?

— Ха! — озивається Джонсон, тупочучи поруч. — Він вас... ненавидить. Терпіти не може... як-от борода... бритву або... повітряна кулька... шпильку. І це природно. Ви раптом... з'являєтеся на сцені... зі своїм світлим волоссям... котячими очима... виродок і дивина, — пихкає він, остаточно захекавшись. — А де ж тоді опиняється він? Це все одно що... очікувати від дворової шавки... миритися з кімнатним песиком.

— Он воно що... — дивується Мунго.

Повільно тягнеться день, Джонсон мовчить і супиться, губи й ніздрі дослідницького коня заплямовані кров'ю, а зловісний на вигляд Дессауд рисить легким і рішучим труськом вовка, що заганняє здобич. Зі шкапою проблема. Мунго щадив коня, як лише міг, періодично злазячи і пробігаючи милю чи й дві, та попри всі його старання той упродовж більшої частини дня балансував на межі загнаності – на певному етапі навіть довелося підпалити йому хвоста, щоб примусити бігти далі. Та й Джонсонів віслук поводить не краще: симулює кульгавість, хвицяється та реве, немов каліюпа[45 - Клавішний музичний інструмент, подібний до органа, але його звук породжується паровими гудками. Каліюпу використовували переважно у плавучих театрах.]. Не випадає сумніватися: повне знесилення однієї з тварин – це суто питання часу, а відтак Дессауд неминуче їх зламає. І тоді – прощай, Нігере, бувай здорова, Африко, і не згадуй лихим словом, білий світе!

Та якраз тут, коли їхні справи виглядають найпаскудніше, Джонсон зненацька радісно кричить, мовби моряк із затонулого корабля, який, хапаючись за уламок, помічає на горизонті щоглу: «Дивіться! Онде, за деревами!» Дослідник дивиться. І бачить, що там, петляючи лісистим пагорбом, мовби крива строчка, тягнеться дорога на Бамбарру. Але що це? Схоже, її міцно оповиває стовп куряви, конічний хвіст якого звужується в напрямку від них. Перше, що спадає на думку досліднику, – це що дорогу підмітають тисячі сміттярів, але потому богоявленням осяєє здогад: біженці! Вони поверталися! «Джонсоне! – кричить він. – Ти геній!»

Однак такий розвиток подій не залишається поза увагою Дессауда. Верховний шакал викладається на повну, наддаючи до них, неначе спринтер до фінішної стрічки. Відрив скорочується до п'ятдесяти ярдів, потому до сорока, Джонсон гамселиє віслюка, Мунго шмагає шкапу – і відрив скорочується до тридцяти. А відтак товмач вдається до крайніх засобів. «Старий трюк мандінго!» – волає він, засовуючи праве вухо ішака собі до рота та заходячись чавкати ним, немов жуючи пересмажений стейк. Віслук хрипко реве, двічі хвицяється, а затим зривається з місця, немовби жеребець-трилітка на старті перегонів із перешкодами. Мунго бере з нього приклад. На смак і дотик кінське вухо нагадує клапоть фетру, але він завзято працює щелепами, доки не відчуває на язичку кров. І, як і варто було очікувати, шкапа оживає, мобілізуючи останні внутрішні резерви та викладаючи їх у шалене перебирання своїх оброслих щітками копит.

Джонсон і Мунго, віслук і шкапа ракетами проносяться по кам'янистій землі та, прoderшись крізь деревостій, вискакують на дорогу. Джонсон кричить щось по-мандінгському примарним постатям, які вигулькують із мороку куряви. А потому віслук вривається в саму їх гущу, йдучи корпус до корпусу з мандрівниковим конем. Змучені біженці відскакують із дороги, землю лупить град копит, а курчата здіймаються в повітря. За мить вершники виринають з іншого боку й галопом скачуть уздовж дороги. Джонсонові п'яти пришпорюють ішака, лікті вимахують так, неначе він хоче злетіти, дерева зливаються

перед очима, а дослідник силкується не відставати. «За мною!» – горлає товмач, й обидва знову пірнають у талькову темряву. Цього разу вони перевертають якісь ноші та збивають із ніг селищного достойника з різьбленим ідолом під пахвою, а Джонсон тим часом без угаву торочить у приголомшені чорні обличчя: «Затримайте його! Зупиніть мавра!» Вони ще двічі петляють із боку в бік із карколомною швидкістю, розшпурюючи з-під копит камінці та здіймаючи куряву, доки Джонсон не з'їжджає з дороги та не пірнає у зарості, а вслід за ним і мандрівник.

– Тс-с-с-с! – попереджає товмач, спішуючись у сплетіння реп'яхів та лискучого й колючого терну. У грудях дослідника барабаном гупає серце. Він злазить із засапаної шкапи та припадає до землі в чагарнику.

– Гадаеш, ми здихалися його? – шепоче він.

Віддалік гримотить до дорозі повільна та закурена процесія. Там-сям першопроходець розрізняє ногу, голову, задок вівці чи кози. Стоїть невщухний гамір, який раз по раз перекривають лайка чи крик. Дессауда немає і сліду. Аж тут раптом, бабаєм вистрибуючи на сонну дитину, – з'являється! Невтомний і цілеспрямований, рисить той уздовж дороги, вдивляючись у хмару куряви й так виричавши від люті очі, що ті скидаються на круто зварені яйця. Його гомілки вкриті саднами та синцями, а по литках цівками стікає кров. Він навіть не повертає голови у їхній бік.

Причаївшись у глибині кущів, Джонсон простягає дослідникові руки долонями догори.

Мандрівник дивиться тому у вічі, його обличчям розповзається широка, дурнувато-ейфорійна усмішка, а відтак він безшумно погладжує виставлені долоні своїми власними.

Лондонські вулиці

В описуваний період історії лондонські вулиці були такими ж брудними, повними зарази та зловонними, як і низка взаємосполучених куп гною, так само нечасто прибраними, як і підвальні камери темниці-богадільні, вдвічі небезпечнішими за поле битви – словом, іще тим видовищем. Розтягнувшись поперек тротуарів, на них валялися пияки – деякі мертві, смердячі та всіяні вороняччям. Цілі сім'ї сиділи навпочіпки на перехрестях, жебраючи на хліб. На задвірках учинялися вбивства. До ліхтарних стовпів приставали пожовклі газети, під ногами тріщали глиняне череп'я та осколки скла, а по кутках розкладалися недоїдки та кістки дикої й домашньої птиці. Не було нестачі в голубиному гівні. Бруді, вугільному пилі, попелі, здохлих кішках, собаках і пацюках, перемазаному екскрементами ганчір'ї та, що

найгірше, відкритих стічних канавах. «Ми живемо, наче стійбище готтентотів, – нарікав лорд Тірконнел, звертаючись до членів Палати. – А наші вулиці засипані такими кучугурами мерзоти, яких жажнувся б навіть і дикун». Решта погодилася з ним. Були засновані Товариство громадської гігієни та Клуб чистого повітря, які регулярно проводили засідання, слідували «Правилам парламентських процедур» Бледсоу, ремствували й нічого не досягли.

Існували, щоправда, кілька приватних асенізаторів і жменька сміттярів. Але перші насипали на своїх задніх подвір'ях справжні кургани смердючого гною, а другі лише створювали звалища, які повільно тліли. Та навіть попри це більшість мешканців міста не мали інших засобів позбутися відходів, окрім власних задвірків та вічно засмічених стічних канав, що тяглися по центру вулиць, наче незагойні виразки. Похмурі крамарі стомлено пленталися на дорогу випорожнювати нічні посудини, шинкарі обробляли вапном стіни перед своїми закладами, притлумлюючи сопух сечі, а домовласники вихлюпували відра нечистот із вікон другого та третього поверхів. «Стережись кавелика!» – кричала покоївка, і його темний згусток одразу ж описував дугу над тротуаром, шльопався на дорогу, а вже звідти дюйм за дюймом сповзав у зловонну канаву. Таке, звичайно ж, завдавало незручностей перехожому, який, може, й так уже кульгав чи обтріпувався, звалившись у відкритий погріб або наткнувшись на скаженого пса, які тисячами бродили містом, де тільки заманеться. Ну а на додачу ці рови ще й без кінця-краю закупорювалися від кінських кізків, «свинячих вух» у найширшому розумінні[46 - Гра слів: pig's ear – досл. «свиняче вухо», може також означати «(сленг кокні) пиво» (тут, очевидно, в сенсі «відходи пивоваріння») та «дещо абияк зроблене, результат роботи партача», що його лише «закинути й плюнути».] та інших тельбухів, тож стічні води темними потоками шурували назад, де й парували болотами – а отже, пішохід не тільки брів по кісточки в людських фекаліях, але й опинявся перед необхідністю ухилятися від летючого лайна, якому колеса проїжджих карет правили за вентилятори.

Оскільки на вулицях було аж так неприємно, заможні люди завели собі звичку пересуватися Лондоном у кареті або у портшезі. Останній особливо добре підходив для своїх місця та часу, оскільки забезпечував комфорт і захист представникам привілейованих класів, а певній кількості голодних мас давав сякі-такі засоби до існування. Він складався із закритого сидіння, встановленого на двох паралельних жердинах. Їх завдавали собі на плечі носії – один попереду, другий позаду. Ці бідолахи, жертви інбридингу, із заячими губами та неправильної форми головами, заробляли по кілька пенні, а леді, яка вибиралася в гості на чашечку чаю, отримувала змогу прибути туди без розводів гівна на спідницях. З якого боку не глянь – самі вигоди. Але в портшеза була й іще одна перевага: кожен, хто опинявся всередині, ставав непомітним. Просто опусти занавіски – і поглядай собі назовні крізь шпарини. Тобі видно, а тебе – зась.

То який же спосіб пересування може краще придатися для невидимки?

Балада Джека Голла

З поганим передчуттям проводить поглядом Нед кістляві плечі та пласку в потилиці голову Бойлза, що зникають у натовпі. Він крадькома озирається довкола, почувачись голим і вразливим, мовби краб без панцира. І помічає далі по вулиці стоянку портшезів. Тож шкандибає до передніх нош, тицяє носієві монетку та зникає всередині. Опускаються занавіски. Темно, наче в утробі. У Неда в голові проносяться прожекти, комбінації та контркомбінації. Він сам дивується тому, що наказує. «Монмут-стрит, – велить він. – Магазин поношеного одягу “У Роуз”».

Магазин поношеного одягу «У Роуз» – це крамничка лахмітниці, що спеціалізується на жіночих туалетах і має найкращі рекомендації від Масної Саллі («У неї там наймодніший товар за найнижчими цінами, у тої Роуз»). Один із дюжини тих копійчаних «бутиків» тандитниць, що рясно понатикані в межах двох кварталів і всі як один обслуговують покоївок заможних сімей (ті продають), дружин небагатих містян (ці купують) та бідноту (вона заходить просто повитріщатися). Немиті арочні вікна-вітрини завалені купами фасонистого мотлоху: кринолінами, капелюшками та корсетами на китовому вусі, нижніми спідницями, парасольками, наколками, чіпцями й турнюрами. Над входом висить оголошення на кокні:

СТІРАЄМО ВСЮ ОДЬОЖУ

ПЕРЕД ПРОДАЖОЮ

Недів портшез, шкрябонувши об землю, опускається перед крамничкою. «Монмут-стрит», – оголошує носій, відчиняючи дверці. Трясучись у темряві заюрбленими вулицями, Райз напружено розмірковував і збагнув, що на Бойлза аж ніяк не можна покластися. Бо щойно той вихилить кілька склянок, як одразу ж усе і розбовкає: «Нед Райз живий! Я з ним балакав. Ось цюю-о рукою торгав за плече!» Ця чутка шириться, розпливаючись, мовби ляпка чорнила, кружляє генделиками, подається із супом, аж доки не нашіптується кимсь у вуха Мендози, Смерка, Твіта й усіх решти. Два тижні. Рівно стільки часу йому треба протриматись. І якщо йому це вдасться, він наварить на

«Чічковській добірній» п'ять сотень фунтів і зможе вшитися з міста. Скажімо, спробувати щастя на Континенті. У Парижі, Гаазі, Ліворно.

– Монмут-стрит, – повторює носій.

Нед поправляє носа та перуку, а відтак, кульгаючи, вилазить і дає тому півкрони.

– Чекай тут, – велить, – і наглянь за моїм кошиком із риб'ячими яйцями.

Над вхідними дверима деренчить анемічний дзвоник, і Райз переступає поріг крамнички. Він опиняється в смердючій кімнаті, морок якої лише там-сям розганяють поодинокі пасма світла, що пробиваються крізь кучугури й замети бабського шмаття, які навалені довкола вікон. Штиняє одягом, затісним під пахвами та в промежині, який не один рік носився без прання та дав притулок всім відомим людству паразитам та інфекціям. Нед роззирається у пошуках власника.

– Гей, хазяїне! – гукає він. Приміщення здається безлюдним.

Аж раптом, ген у дальньому кутку, клубок ганчір'я відділяється від загального розгардіяшу й починає човгати до нього. Як придивитися, він виявляється старою каргою, закутаною в битий міллю плащ, яка до того ж має такий вигляд, наче харчується винятково яйцями тисячолітньої давнини.

– Га? – квокче вона заіржавілим голосом. – Чого тобі? Купить чи повітріщаться?

– Жіноче вбрання, – відповідає той. – Повний комплект: спідниці, рукавички, бант на плече, шапчину, що зав'язується на підборідді, та найбільший чіпець, який у вас лише знайдеться.

– І-і-і-і-і-і-і! – гелгоче власниця. – Обновку своїй крихітці справляєш, ге ж? – Вона штурхає його ліктем і підморгує.

Неда раптом охоплює якесь відчуття дежавю.

– Певне, тримаєш її голяка на якомусь горищі, вгадала? Усе до нитки з неї поздирав, га, лиходію ж ти такий? І-і-і-і-і-і-і-і! – сміється та і знов штовхає його ліктем.

Нед відступає на крок. Обличчя старої безплотне – лише череп, обтягнутий шкірою. Голова наполовину лиса. У нижній губі щось блищить.

– Як тобі осьдечки це? – пихтить продавчиня, нагинаючись, щоб підняти з підлоги клумак зі

спідницями в квіточку. – А ондо тее? – І тягне руку до чіпця з вуаллю, нап'яленого на купу плодів із пап'є-маше та золотистих одnogорбих верблюдів.

– Годиться, – бурмоче, затинаючись, Нед із-поза оберемку бавовни, мусліну, шерсті й ситцю. Він, схоже, втратив контроль над ситуацією, знітившись перед цією старою шльондрою та силкуючись перебороти відчуття, що все це з ним уже колись траплялося.

– Спідне? – скоса зиркає на нього карга. – Носовички?

Нед звалоє відібране вбрання на імprovізований прилавок – покладену на дві великі бочки поперечину. Крамарка дістає засмальцьований клапот паперу й олівця та заходить ся шкрябати якісь цифри. При цьому вона мугикає. Ні – співає. Нед упізнає мотив. «Балада Джека Голла».

– Ох, на шибениці я опинюсь, опинюсь, – стогне стара, шкрябаючи по октавах, немовби пила, що вгризається в мокру колоду. – Ох, на шибениці я опиню-у-у-сь. – А потому зводить на нього злостиві очиці. – З тебе чотири шилінги й два пенси, Лотаріо[47 - Безпринципний спокусник із роману Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот».], – гелгоче вона. – I-i-i-i-i-i-i!

– Тут є задня кімната? – запитує Нед.

– Задня кімната? Не можеш почекати, доки приплентаєшся у свій барліг? Ти хто взагалі такий: чи не з тих, бува, збочених типчиків, котрі місця собі не знаходять, мовби котяри в березні, доки не посмикають себе за тую штуку та не цвіркнуть на жіночий одяг? Вгадала, персику?

Нед кладе на прилавок черговий шилінг.

– Просто покажи, де вона, зроби таку ласку...

Карга тицяє пальцем, а відтак опускає очі та перелічує грошки.

– І хто лишень сюди не заходить... – бурмоче вона. – I-i-i-i-i-i-i-i!

За десять хвилин по тому він виходить із кімнатки з виглядом соромливої незайманиці. Спідниці брудні та підштинюють, але здалеку цього не розбереш. Знявши перуку й відкинувши волосся за плечі, він зав'язав на підборідді стрічку своєї білої шапчини, а зверху увінчав усю цю конструкцію чіпцем заввишки у фут.

Стара примостилася на ослінчику за прилавком, на якому тепер стоять олов'яний кухоль і глек. Коли та закидає голову з піднесеною до рота квартою – і так помічає його – то зразу ж починає булькати, регочучи на свій протиприродний лад:

– Ти не казав, що в нас сьогодні Гелловін, – захлинається вона сміхом, гупаючи кулаком по дошці й по-совиному ухаючи. – Чи це ти на вечірку педиків зібрався? Х-і-і-і-і-і-і-і! І-і-і-і-і-і-і!

Нед підбирає свої спідниці та проскакує повз неї: надто вже йому ніяково, щоб обмінюватися з нею образами. Щось у цій старій хвойді пробуджує його найдавніші спогади, які терзають, мовби кошмар в утробі. Тож він здригається і квапиться до виходу, а у вухах деренчить старечий верескливий голос:

Ох, на шибениці я опинюсь, опинюсь,
Ох, на шибениці я опиню-у-усь;
Смикатимусь, доки прийде моя смерть, моя смерть,
Смикатимусь, доки прийде моя сме-е-ерть;
В зашморгу висітиму, бо люди-и-ину я вбив,
І лежати залиши-и-ив на сирій землі.

Інбридинг

– Сохо-сквер, – велить Нед.

Носій окидає поглядом чіпець, спідниці та оборки. Він високий і неймовірно потворний, із коротко стриженою та непропорційно маленькою головою. У вухах ростуть пучки волосся.

– Вибачайте, мадамо, але гекіпаж зайнятий, – каже він.

– Очі протри, віслуче, – гарикає Нед. – Хіба не бачиш, що це я?

Той хапає Райза за руку, не даючи залізти всередину.

– Яка така «я»?

– Я. Той самий джентльмен, якому належить кошик риб'ячих яєць на сидінні.

Носій вглядається у Недів бюст, прикрашену рюшами стрічку, зав'язану на підборідді, та кучері, що спадають на плечі. Відтак переводить погляд на козубок і знову назад. Чолов'яга видається спантеличеним.

– Гей, Бобе, – гукає він, і з-за портшеза визирає його напарник. – Ми приперли сюди з Сент-Жеймс-сквер жентельмена, чи в мене щось не те з головою?

Боб – кругловидий і невисокий на зріст, із високо посадженими вухами та чубчиком яскраво-рудого волосся, що робить його схожим на кастрованого кота.

– Все правильно, – озивається він. – Підстаркуватого жентельмена – він іше трохи накульгував. А вирядився у трикутний капилух, пируку, та й вопше під такий хвасон – його носили, як мій дід парубкував.

– Пойняли, мадамо? – кидає «макогон». – А я вам шо балакаю? Гекіпаж зайнятий.

Вулицею гримотить карета, забризкуючи бік портшеза лайном. За два квартали з вікна випадає дитина.

– Але ж я саме це вам і товкмачу: той джентльмен – це я! – Боб поглядає на нього з підозрою, а «макогон» – спантеличено. – Я переодягнувся в крамниці.

Нуль реакції.

– Слухайте, підійдімо до справи з іншого боку. Чоловіка запросили на бал-маскарад. Він винаймає портшез...

– Атож, – підтакує «макогон», енергійно киваючи.

– ...на Сент-Джеймс-сквер і прибуває в ньому на Монмут-стрит – до крамниці поношеного одягу «У Роуз», якщо бути точним, – дає носієві півкрони, щоби постеріг його кошик, заходить до магазину, купує жіноче вбрання, перевдягається й застрибує назад у портшез, готовий до поїздки на бал – у маскарадному костюмі леді.

– Брешіть до хвунта, бо нема здачі, – глузує Боб.

– Угу, – додає «макогон». – Бо хто ж це втне таку дурню?

– Ну коли так, то йдіть ви обидва до біса! – гарикає Нед, вимахуючи парасолькою та застрибує у портшез.

– Але ж, мадамо, майте совість, – благає «макогон». – Той жентельмен дав нам півкрони, щоби гекіпаж його почекав, а ми постерегли його кошик із риб'ячими яйцями. А типір шо ми йому скажемо, як він побаче, шо ви зграбастали і гекіпаж, і яйця?

Нед жестом підкликає чолов'ягу ближче, бере під лікоть і шепоче на вухо:

– Скажу тобі, як є, – тут дуже делікатна ситуація. Розумієш, я подруга того джентльмена, який зайшов до крамниці, але ми не хочемо, щоб нас бачили разом. Він боїться, що його дружина про все пронюхає. Тож він залишив ці яйця мені в подарунок, а сам вислизнув із

магазину через чорний хід, щоб зустрітися зі мною в себе на квартирі для того, що французи називають адюльтер.

Носій чухає потилицю.

– У нас говорять – «того дурня всунуть».

Його обличчя кривить посмішка.

– То що ж ви зразу не сказали?.. Гей, Бобе, вона ка', що вона його полюбовниця.

Голос Боба звучить тихо та глухо, долинаючи звідкись із-за портшеза:

– Ну, тоді, гадаю, все гаразд.

– Еге, – погоджується «макогон». – Усе гаразд – і я такої ж думки.

– Сохо-сквер, – велить Нед.

Серце темряви

Ліс. Гущина й темінь. Над анемічним багаттям сидять навпочіпки дві постаті, смажачи м'ясиво. Ревуть леви, а блискавиці мерехтять над горизонтом, наче проблиски ідей.

– То скажіть мені все ж, містере Парк, якщо лише це не надто особисте питання: що ви знайшли у цьому вашому дослідниці? Ну, тобто вас морили голодом і мучили, ви підхопили малярію та тропічну лихоманку, ваш одяг перетворився на лахміття, половина краму зникла, а кінь валяється онде в кущах і, схоже, більше не підведеться...

– Радий, що ти запитав про це, Джонсоне. Бач, яка справа... Господи, ну й апетитно ж пахне! Що воно – ще раз – таке?

– Подушечки шакалових лап. Тільки їх і не чіпають некрофаги.

– Хм. Щодня довідуюся дещо нове... Так чи інак, а я восьмий із тринадцяти. Знаєш, що це означає?

Джонсон піднімає очі від нанизаних на палички кусників м'яса:

– Що вас живцем зжирає ледь не демонічна одержимість самоствердитись?

– Точно.

– А всі звичні дороги для вас закриті: ви шотландець, а ваш батько всього лише дрібний орендар. Тож ви не можете податися в політику, або купити офіцерський патент, або отиратися коло еліти в отих їхніх салонах і клубах...

– Угу.

– То це ж бо, значить, воно і є? Ви робите ставку на свою відвагу та витримку, подаєтесь на пошуки незвіданого, а потому повертаєтесь героєм. Так чи не так?

– Так... але є і ще дещо. Я хочу пізнати непізнане, узріти небачене, підкорити вершини й зазирнути по той бік зірок. Мені кортить заповнити прогалини на мапах, читати лекції географам, освітити шлях академікам. А Нігер... Ти, лишень, задумайся, Джонсоне. Жоден білий іще в очі його не бачив. І я узрію те, чого не зрів ніхто – ані дамфрізький лерд, ані Чарльз Фокс, ані сам король.

– Воно б і добре, – горлає Джонсон, заглушаючи заперечення лева, що реве поблизу. – Але ж спочатку туди треба дістатися, а відтак подалати весь той зворотний шлях, який ми вже пройшли – і то не розгубивши своїх записів та чудо-здібностей, уже не кажучи про втрату рук, ніг та очей...

Але стривай-но: що то за шум у кущах? Вони до того захопилися своєю дискусією, що не звертали на нього уваги – хоча так, коли вже про це зайшла мова, чагарі й справді хиталися, а листя шурхотіло – і то невпинно – уже добрячих кілька хвилин. Від увідомлення цього їх ледь не побиває грець: слова застрягають у горлі, кінцівки наливаються свинцем, а вуха нашорошуються. Тріск гілки, шурхіт листя – і ось уже першопроходець із провідником спинаються на ноги: перший стискає сучкуватого дрюка, а другий розмахує гравірованим дуельним пістолем. На мить западає тиша, а відтак звуки руху поновлюються: щось простує – і це поза сумнівом – прямісінько по їхні душі. «Леопард, лев, вовк?» – гадають вони. – «Або й гірше од того: Дессауд!»

– Виходь звідти! – кричить Мунго. – Хто би ти не був – людина чи гієна!

Блискавиця розколює небо, від пагорбів долинають розкоти грому. Джонсон із зусиллям ковтає слину й намагається тримати пістоля рівніше. Як тут кущі із драматичним шелестом розсовуються, являючи очам присутніх висхлого, старого та сутулого джарранського чаклуна. На шиї в нього й досі висить мертва цесарка – напівобскубана, обм'якла та смердюча.

– Вамба рібо джекенек, – і його мішки та зморшки силкуються скластися в усмішку. – Бобо

кімбу.

За мить старий хрін із кістлявими коліньми та порепаними п'ятами сидить навпочіпки між дослідником і товмачем, нюхає шпичку зі смаженою та терендить, неначе мавпа, яка зізла з дерева.

– Ну й нічка! Леви, схоже, вирішили зацькувати місяць. Чули отого, неподалік, еге ж? Хі-хі. Хм, м'ясе пахне смачно. А я ж бо вмію готувати – це вже будьте певні. Чи принаймні вмів. Бо тепер я сам-один і без друзів – от біда так біда. Ви, певне, чули?

– Яка біда? – запитує Джонсон, і дід, який тільки й чекав слушної нагоди, починає нудну й багатослівну розповідь, здобрену геріатричними жестами й розбавлену поскрипуванням заіржавілих подагричних суглобів. Його, скидається на те, звуть Аба Ебо – чи Ебо Аба, мандрівник ніяк не може зорієнтуватися. Він відбився від решти біженців у ході сутички з армією Мансонга. Зачувши, що джарранці перетнули бамбаррський кордон у пошуках притулку, правитель, вочевидь, вирішив, що приспів час зібрати з них сяку-таку данину – переселенський податок. Тож і з'явився з-за вигину дороги – здоровенний та ще й верхи на слоненяті – в оточенні вісімдесяти чи й ста своїх пузатих воїнів у леопардових шкурах і страусиному пір'ї. На чолі процесії йшов джіллі кіа, співун-глашатай, противним голосом виводячи його вимоги. Вся довга валка біженців спинилася. Ямбо, джарранський вождь, виступив уперед і заявив протест: адже його підданці зберігали вірність Мансонгу в ході війни з Тіггітті Сего, а втрата рідного поселення та всіх пожитків і так стала для них неабияким нещастям. Тож вони покладаються на ласку мудрого та милосердного правителя Бамбарри.

Скіпетр Мансонга був оздоблений людським черепом. Він гордо поправив своє тлусте черево та повторив свої вимоги. Саме на цьому етапі до переговорів долучився чаклун. (Тут старого шкарбана охоплює шалений запал: він вимахує, неначе ціпом, палками своїх кістлявих рук і б'є себе в груди.) Бо стариган гнівно пропхався крізь натовп і підшкандибав до Ямбо. Тоді здійняв угору кулаки та піддав бамбаррського самодержця нищівній критиці. Якщо Сего – тиран, гелготав дід, то Мансонг – людоджер, прижитий шакалихою від збоченця, який обмазується лайном і ссе в своїх воїнів сім'я. Він злодюга й баба на додачу: гляньте лише на його здоровенні обвислі цицьки, і ніяких інших доказів не знадобиться. На мить обидві сторони переговорів приголомшено припишкли. А відтак, видавши бойовий клич, військо Мансонга накинулось на беззбройних джарранців. Дві сотні людей перебили на місці – здебільшого жінок та дітей, – а решту повели з собою в кайданах.

– А як же ти спромігся втекти? – запинаючись, запитує першопроходець, своєю кульгавою «місцевою» говіркою.

Старий зводить на нього очі, й риси його обличчя розпливаються в посмішці, а груди трясуться від беззвучного сміху:

– Моджо, – пояснює він.

Мандрівник переводить погляд на Джонсона.

– Він каже, що його моджо працює, як слід, – перекладає товмач, покручуючи м'ясо на шпичці. – Ну, знаєте – шаманство, чорна магія, заклинання та вуду. Із чаклуном ніхто не хоче заїдатися.

– Чаклуном?

– Атож. А чого він, думаєте, сновигає із тією куркою під носом?

Першопроходець стрибком спинається на ноги.

– А він... погадати він може?

Повіки Джонсона цупкі, неначе крокодилячі. Він піднімає очі на дослідника й зітхає:

– Ну, він не циганка, коли вам чогось такого подавай... Але послухайте, містере Парк, ви справді хочете, щоби хтось ліз у вашу долю зі своїм чаклунством? Зараз і тут? Ну, тобто одна справа, коли якась поважних літ біла леді розглядає листки випитого вами чаю у своїй віталеньці в Лондоні, Единбурзі або деінде... але ж, чоловіче добрий, – тут Африка. Вушко голки, матір усіх таємниць, серце темряви. І цей ось чорний голосракий стариган із зашкарубленими ногами й причиндалами, що теліпаються в багнюці, – він не жарти жартуватиме.

– Джонсоне, не дурій. Зі мною моя шотландська фортуна. Я знаю, що в майбутньому мене чекає слава. Лаври переможця. Написана книга. І Ейлі. Ти що, жартуєш? Я помру, сидячи коло каміна та гладячи кицьку.

– Гаразд. От тільки потім не кажіть, що я вас не попереджав.

Блискавиці над головою мережать небо, аж доки те не сяє, мовби підсвічена мапа якоїсь небесної ріки з численними притоками. Удалині чути різкі розкоти грому, наче звуковий супровід розладнаного травлення. Джонсон повертається до старого і бурмоче щось по-мандінгському. Його слова діють на Ебо (чи то Або) миттєво. Широка усмішка щезає, у кутиках очниць і рота зникають добродушні зморшки й «гусячі лапки», на підборідді та щоках збираються борозни, брижі та бганки, аж доки той не змінюється до невпізнанності – стає здоровезним брилястим гончаком, кавалком воску, безформним шматком глини. Його старі шкірясті пальці перебирають кісточки й фаланги, небо освітлює шалена блискавиця, а грім лунає вже при самій землі, немовби кроки велетня, який простує нею. Чаклун плює дослідникові на долоню, потому коле йому пальця кігтем стерв'ятника, змішує слину та кров, а відтак додає ще й грудочку глини, весь час втираючи все це в лінії

його долоні та знов і знов бурмочучи якесь допотопне закляття – моджо-моджо-моджо – причому очі старого тісно заплющені, а розкоти грому лунають тамтамами. Нарешті шаман опускає погляд на велику білу долоню й вирячає баньки. Його мовби жалить змія, трафить шляк. Скрикнувши, наче поранений звір, старий хапається за серце.

У нічній темряві регоче гієна. Вітер має присмак піску. Мунго лякається:

– Ну? – Його голос лунає високим вібрато. – Що ти бачиш?

Але дід не відповідає. Бо якраз задкує від дослідника, затуливши руками обличчя, і його сутула чорна постать зливається з мороком. ХРЯСЬ! Галявину освітлює блискавка, перетворюючи старого на привида. ХРЯСЬ! І Джонсон біліє, немов молоко.

– Обі-ло-годжото, – виводить мумія. – Обі-ло-годжото.

– Джонсоне! Що він говорить?

Товмач дивиться у вогонь.

– Джонсоне!

Голова провідника повільно обертається, мовби рослина до сонця. По всій рівнині в один голос виють звірі, а небо залите світлом, наче бальна зала.

– Він каже, що у вас гарні руки.

– Гарні руки? Якого х...

Істинне чи риторичне, а це запитання навіки залишається непоставленим. Бо саме в ту мить розверзаються небеса, і перші тлусті краплі каменями сиплються долі, падаючи на випалену землю й завялі дерева.

Розпочинається сезон дощів.

Еврика!

Чотири дні по тому – під поперемінними потоками чи мжичкою дощу, що то вщухає, то жвавішає – першопроходець, провідник та чаклун (зі шапою та віслюком, які тримаються назирці) важко бредуть по дорозі на Сегу, столицю Бамбарри. Строго кажучи, вони

прямують до Сегу-Корро, найзахіднішого з чотирьох містечок, що складають Сегу як таке (решта називаються Сегу-Бу, Су-Корро та Сегу-Сі-Корро).

Якщо вірити старому Ебо, який двічі бував у місті замолоду, то воно відкрите для всіх, залите пальмовим вином, медом і пивом сулу, на вулицях чути розпусний сміх, уривки пісень і галас півнячих боїв, а провулки напхот напхані повіями з мідними кільцями на шиї й шкірою, неначе дно колодязя. Трапляються фокусники, акробати та карлики, вмільці відкушувати голови курчатам – словом, нечувані дива. Вода тече вгору. Люди розмовляють задом наперед. Хтивість панує в дворах, на задвірках і в кублах розпусти. Самоцвітів – як бруду. Замість бруківки – мармур, ремісники ідуть із визолочених тарілок, а харчів дістати – раз плюнути: тут тобі й птиця, і відварна риба, баранина й рис. А базар – базар просто безмежний, неосяжний, справжній каталог людських потреб та мрій і нелюдських забаганок. «Чорта купиш! – каркає старий шкарбан, облизуючи губи. – Там і кинджали, і молоді рабині, й мавпи, що розмовляють, і гашиш!» У дослідника мокріють долоні. Воно й не дивно: після стількох смертельно нудних місяців у пустелі перспектива опинитися в місті – у негрському місці – інтригує його. Але тільки почасти. Міст бо він перебачив чимало. Насправді ж у жилах шумує кров, а нутро здригається через те, що це місто (на відміну від будь-якого іншого, відвіданого європейцем впродовж усієї писаної історії) – це місто лежить просто на західному березі ріки-легенди, ім'я якій – Нігер!

Нігер! Сама думка про таке приголомшує. Цезар, Александр, Гоутон, Ледьярд – ніхто з них навіть не наблизився до нього. Ось заради чого він до самозречення страждає, розладнав своє травлення, покинув кохану. Нігер. Він сповнює його сни, додає кислінку його вранішньому чаю, прокладає собі шлях через його уяву. І от тепер нарешті він у межах досяжності.

Принаймні майже. Хоча наразі їхні справи досить невеселі. Усі трое голодні, вкрай знесилені, застуджені – і шкандибають, мовби пересувна богадільня. Стариган із його порепаними п'ятами та артритичними коліними, першопроходець із мозолями, бурситами та вгнилих черевиках, і Джонсон із товстими коричневими п'явками між пальців ніг та під тогою. Шкапа з віслюком теж кульгають, а отже, користі від них ані найменшої. Важкопрохідний, пересічений ландшафт позаду них то піднімається, то опускається – покопаний, мовби щода після запалення сальних залоз. А попереду чекає добавка. Непомітні розколини, горби й долини, пасма та виярки. Групки пальм затінюють улоговини, а велетенські таби – в обхваті як Біг Бен – пронизують верхів'я. Під ногами тягнуться пожухла гвінейська трава, густо втиканий колючками дрік та собача шипшина. У засідках чигають змії, скорпіони та павуки завбільшки як кружала омлету. У заростях шаруватих сукулентів виють дикі пси, а голомозі й чорнокрилі стерв'ятники сутуляться на деревах, наче грабіжники могил на місці групового злочину. Ну а дорога, якщо лише її так можна назвати, куди більше скидається на протоптану коровами стежку.

Дощ, який тепер періщить нівроку, неначе всвердлюється в тіло. Коли той тільки-но почався, вони нестямилися від радості. Стрибали, мовби дітлахи, та ходили колесом.

Качалися під ним, підставляли роти й сорочки, плескали в долоні, улюлюкали і танцювали, наче помилювані злочинці. Спали в багнюці та прокидалися з усмішкою, відчуваючи краплі дощу на обличчі, а його солодкий запах – у вітті дерев. А коли, підсковзнувшись, падали на розкислій від дощу дорозі – просто сміялися. Всесвіт зненацька зробився лагідним. І вони полюбили його.

Це було п'ять днів тому. Що через лад – те й свині не ідять. Калюжі подекуди сягають колін. Ноги засмоктують твань. Груді забиті мокротою, з носа тече, вуха позакладало. Ранок застують імла і туман, усе розпливається, наче вві сні, а повітря вологе й смердюче. Велетенські сірі привиди постають просто перед ними та зникають у довколишній порожнечі – іржуть, верещать, шиплять і ревуть. Почиває даватися взнаки виснаження. Якось у передвечірню пору мандрівник не може зібратися з силами, щоб рушити далі. Промучившись із півгодини, щоби перетягти свого коня через яроч по шию в жовтій пінистій воді, він знеможено валиться долі на узбіччі дороги. Старий бебехнув поруч нього, а там і Джонсон, відхаркнувши згусток слизу, долучився до гурту.

– Ще... дуже... далеко? – Мунго задихається, а його голос хрипить від катару.

Товмач знову спльовує, а потому сякається у просякнуту вологою складку тоги.

– Не питайте мене: я сам тут уперше...

Обое обертаються до Ебо. Той сидить мовчки – весь зморшкуватий, обвислий та голий – і горбиться, мовби горгулья під кущем. З його шиї і досі звисає цесарка – одне її крило внаслідок розкладу відпало, а пір'я обважніло від вологи й опаришів.

– Воко баба дас, – каркає він нарешті.

– Десять миль, – буркає Джонсон. – Назавтра будемо там.

Ранок приходить, наче ляпас по обличчю, – він різкий та засліплює. Джонсон уже на ногах, збирає гриби та ягоди, коли дослідник нарешті, смикнувшись, прокидається, і бачить безхмарне небо, у якому повільно пропливають, кружляючи, двійко шулік. Попервах він спантеличений та розгублений, але зненацька приходить осяяння: сьогодні настає жаданий день! Він миттю схоплюється, збирає речі, перетягує кінський бік дрючком, гукає товмача та трясє Ебо за кістляві плечі.

– Ебо, вставай – час вирушати!

Але старий, що примостився під кущем, спить, як і спав. Тихо, як мрець. Його розкритий рот та рожеві бутони ясен і піднебіння правлять за своєрідну закуску здоровенним

зеленим мухам, які звиваються довкола зловонної курки. Колона мурашок скористалася його ступнею як брукованим гостинцем, а москити татуюють щоки й повіки. Дивлячись на нього зверху вниз, такого тлінного та непорушного, з кістками, що різко й рельєфно виділяються на тлі жовтої твані, дослідник усвідомлює жахливу новину: старий Ебо, останній із джарранців, мертвий.

Мунго, все ще напівприсівши, задкує і знову кличе Джонсона – цього разу гучніше. Той з'являється із заростей, що далі по дорозі, – його щелепи працюють, а на поясі теліпається торбина, повна трав, горіхів, ягід і грибів. У руках він тримає з півдюжини вузлуватих бульб.

– Зі стариганом біда, – кричить мандрівник. – Схоже, не топтати йому більше рясту.

Бульби з непристойним шльопанням валяться на дорогу, а Джонсон припускає риссю, і його груди та живіт здіймаються під тогою. Він падає навколішки поруч старого, притискаючи вухо до вкритих виразками грудей. А коли підводить голову, обличчя в нього невеселе.

– Боюся, ви маєте рацію, містере Парк. Бажаєте поховати тіло, а чи залишимо його санітарному загону матінки-природи?

Першопроходець шокований.

– Та що ти таке кажеш? Звісно, поховаємо.

Товмач, усе ще стоячи навколішках, мружить до нього очі.

– Сьогодні буде справжнє пекло. Повітря вологе. А за десять миль по цій дорозі лежить ріка, якої ви так прагнули дістатись, що аж окропом до вітру ходили. А ще – велике місто, повне див та чудес, дівок у самому соку й алкогольних напоїв. Ви добре подумали?

Дослідник не встигає нічого відповісти, оскільки Джонсона, що потягнувся зр?зати із дідової шиї мертву пташку, хапає кістлява клішня. Тягуче, немов ті сиропом намазані, стариган розліплює повіки. Він потягується, позіхає та підводиться в положення сидячи. Потому свариться на Джонсона пальцем.

– Ебо гадає, ніби ми друзі, – примовляє він, – а ти все ж намагаєшся поцупити у нього моджо-курку?

Спавши з лица, товмач задкує.

– Але ж ми думали...

Дідок уже на ногах, нехай і дещо хистких, а в бульці слини на його губі зав'язла муха. Він шкандибає до провідника та дрижить усім тілом від люті чи ветхості, а неслухняні пальці термосять шкіряну шворку, аж доки зрештою тому не вдається схопити її та стягти через голову. Цесарка теліпається у нього в руці – обвисла, вона сочиться сукровицею й обліплена комахами.

– Хочеш? – Його мандінго густа, неначе сонний трунок.

– Ні! – благає Джонсон. – Ні!

Як раптом аж таким швидким і плавним рухом, що його й оком не вловити, Ебо жбурляє цю бридоту в повітря. Тріпоче пір'я – й ось уже мотузка обвиває Джонсонову шию, мовби лассо. ПЛЮХ! Птаха вдаряє його в груди й повисає. У складках черева провідника звиваються опариші. Довкола голови кружляють мухи. Як порівняти з виразом його обличчя, то П'ета – це втілення радості.

Мунго роззявляє рота, вочевидь заінтригований – він-бо став свідком якогось дикунського ритуалу.

– Джонсоне, – приголомшено говорить він. – Зріж її. І викинь у кущі.

Старий Ебо шкіриться від вуха до вуха.

Товмач похнюплює голову.

– Не можу, – шепоче він.

Багнюка під ногами схоплюється кіркою, у підліску пошмигує гамірка звірина, Джонсон приманює мух: м'ясних, зелених, трупних і мошок. Дорога робиться ширшою, і час від часу можна побачити оселі, що причаїлися під деревами чи примостились на вершинах пагорбів із червоної глини. Коло халуп – жінки з голими грудьми, чоловіки в коротких мішкуватих штанах, смугастих сорочках і конічних капелюхах. Апатичні пси. Сильна стать посмоктує люльки з довгими чубуками, а прекрасна поживує корінці та спльовує крізь почорнілі зуби. Над головою помахують листям пальми. У загонах сновигають кози. Повітря звурджується від запаху сечі.

Щоразу, досягаючи гребеня чергового пагорба, дослідник кидається вперед і, неспроможний стриматися, витягує шию, наче цікавий турист. Кричить, махає капелюхом і шалено жестикулює у бік білої плями на обрії. «Це воно? – гукає він, пританцьовуючи на місці. – Це воно?»

На верхівці вісімнадцятого пагорба Ебо спиняється, щоб понюхати вітерець. Мунго затамовує подих. Там точно щось видніється – можливо, вежі чи раптовий відблиск сонячного світла на віконній шибці. Висхлий чаклун нагинається та висмикує з твані кругленький білий камінчик. Трішки обтирає його шкірястими пальцями, а відтак відправляє до рота. Старечі повіки опускаються, мовби завіси в театрі, а підібгані губи замислено посмоктують. Минає ціла вічність – та й не одна, – земля незворушно крутиться навколо своєї осі, а на небесній тверді переміщуються сузір'я. «Ну?» – вимагає результату Мунго. Ебо піднімає повіки. Випльовує камінець. Гудіння мух довкола Джонсона гучне, як барабанний дріб. «Ну?» Неквапливо й обережно піднімаючи руку, дід тицяє кривим пальцем. «Сегу Корро», – каркає він.

На крихітну долю секунди дослідник приголомшено застигає, а відтак зривається з місця, мов спринтер. Голод, виснаження, хвороби, колючки, які впинаються в ноги крізь підошви черевиків, сонце, що пересушує слизову оболонку очей – усе це пусте: він бачить мету своєї мандрівки. Ноги місять жовту глину, стираючи сліди тих, хто пройшов там до нього, Джонсон, Ебо, шкапа і віслюк ховаються в даліні, а перед очима все чіткішають контури золотавих стін уславленого міста. Повз нього мелькають хижі та потік тих, хто запруджує дорогу. Жінки з глеками на голові, хлопчак, які женуть кіз довгими гнучкими лозинами, нав'ючені віслюки, ноші з товарами, яскраве, переливчасте птаство у плетених клітках. Усе це зливається. Він нікого не пропускає й не роздивляється, проскакує крізь важкі ступки воріт, протискується повз приголомшені обличчя, вздовж заюрблених вуличок і провулків, нестямно рвучись до ріки, ноги важко гупають, приголомшені бамбаррці кучкуються за його спиною, немов дітлахи на параді, немощені вулиці, здохлий пес, яточники й ремісники, сплеск кольору та руху – й осьде, ось де він е! Завширшки як Темза, коричневий, мовби стічна канава, захаращений плотами та довбанками, із гармидером шкодливих свиней, плюскотливих дітей та прачок у білих шапчинах вздовж берега. Він не озирається на рев позад себе – власне, навіть не помічає його – стрибає через клітки та ящики, збиває з ніг дітвору й старих баб, розштовхує селян та рибалок, а в горлі закипає незвіданий, первозданний крик торжества. Бамбукові причали хитаються під ногами, відскакує з дороги човняр, немов ухиляючись від удару, – і мандрівник відривається від землі. Його руки-ноги молотять, мовби ціпи, доки на невловиму, солодку мить зависає він у повітрі в усій своїй славі – збожеволілий, як той капелюшник[48 - Англійський усталений вислів зі значенням «не при своєму розумі, вкрай ексцентричний», що його свого часу популяризував – але не вигадав – Льюїс Керрол. Існувала думка, що отруєння нітратом ртуті, який використовувався у виробництві фетрових капелюхів, негативно впливало на психічне здоров'я.] – і викрикує щось давньогрецькою, аж доки темні, повіті парюю води не огортають його, наче материнські обійми.

До біса Геродота!

– Що, сер? Ви ставите під сумнів Геродота?

– До біса Геродота! І Плінія туди само. Як ви взагалі можете сидіти тут та очікувати, що раціонально мисляча людина сприйме всерйоз усі ці казочки про племена, які пишуть, неначе кажани, та обганяють коней? Або пігмеїв, лепрекконів – називайте їх, як хочете, – які гасають джунглями, неначе дітлахи в Мейфері? Кажу вам: усе це міф. Фольклор. І Тімбукту не більш реальне, ніж країна лестригонів.

Сер Джозеф Бенкс, президент Королівського товариства, скарбник і голова Африканської асоціації зі сприяння географічним дослідженням сидить на чолі стола з червоного дерева у себе в бібліотеці в будинку № 32 на Сохо-сквер. Перед ним стоїть келих мадери. Надворі липень, вікна відчинені, і об лампи б'ються нічні метелики. На задній стіні висить мапа Африки, яку в шістнадцятому столітті створив П'єр Десельє. Сер Джозеф похмуро дивиться на неї, практично не звертаючи уваги на дискусію, що точиться довкола. Хороша річ, ця мапа Десельє. Барвиста. Сповнена фантазії. Хоча, звісно, не більше ніж контур, абрис, поцяткований топографічними назвами, – а розлога біла пляма всередині майстерно прихована за карлючками вигаданих річок і сонмом міфічних істот, як-от шестирукі діви та змієподібні циклопи. Сер Джозеф зіхтає та скорботно відпиває вина. Адже тепер, через два століття, він та його товариші – діти епохи Просвітництва – знають про Африку не набагато більше, ніж Десельє.

– Ви забуваєте, добродію, що хоч Гомер, може, й був небайдужий до Евтерпи, Пліній усе ж залишався істориком. І вбачав своє завдання не в тому, щоби збивати нас із пуття вигадками, а в тому, щоби наставляти нас фактами.

Цього вечора єпископ Лландафський, хоч він і є членом-засновником Асоціації, відвідує її засідання вдруге від часу свого вступу до неї вісім років тому. Він здебільшого привертає увагу різкістю своїх хрящуватих рис і холодністю крихітних асиметрично посаджених очей (його рідня, клан Ретбоунів, іще з чотирнадцятого століття славилася скошеними лобами, розкішними шнобелями та блідими, м'ясистими вухами – і то аж такими, відповідно, розкішними та м'ясистими, що це заледве не натякало на постання нового виду з гострішими нюхом та слухом). Упродовж ось уже майже години він захищає священний і непохитний авторитет древніх. А сер Реджінальд Дерфіз, Вільям Фордайс і лорд Твіт, озлоблені досвідом навчання у приватних закритих школах, увесь цей час заперечують йому, доки Едвардз та Пултні переважно відмовчуються.

– Прошу, скажіть, що ж бо таке історія, коли не вигадка? – І Твіт, знаний у Палаті лордів за свій пронизливий голос і шепеляву вимову, витримує драматичну паузу. – Ви берете на себе сміливість називати Геродотові припущення фактами. І звідки ж було отримано ці «факти»? Із третіх рук? П'ятих? Я до вас звертаюся, сер.

Вуха Лландаффа заливає барва. Він починає натягувати свої білі опойкові рукавички, але,

передумавши, вихиляє натомість склянку бренді:

– Ви смієте ставити під сумнів древніх? Та вся система нашого Нового мислення...

Твіт здіймає долоню:

– Вибачте. Я не закінчив. Йдеться про те, що всі наші хвалені історичні праці – починаючи з тих, що написали давні греки, й закінчуючи доробком нашого покійного колеги містера Гіббона – це, в кращому разі, суміш чуток, свідчень, отриманих із третіх рук, свідомих перекручень та відвертих вигадок за авторством учасників, які прагнуть самозвеличитись, і їхніх симпатиків. А тоді – неначе цього недостатньо – вся ця мішанина з пересмикування та навмисних двозначностей ще й додатково спотворюється й затемнюється збільшувальним склом самого історика.

Твіт, із підмальованими вустами й нарум'яненими щоками, переживає зоряний момент – він купається у своїй репутації іконоборця, інтелектуального ізгоя та борця з докучливим резонерством. Твіта-Кміта, як його називають. Зробивши паузу, щоби втягнути ніздрями два понюхи тютюну, той веде далі:

– Що сталося при Каллодені, сер, – вам це відомо? То що вже говорити про Танжер чи Тімбукту? Принаймні мої знання про Африканський континент не поступаються отриманим із других рук.

Лландафф тільки на це й чекав.

– Так, Твіте, – широко всміхається він, повільно-преповільно посипаючи свою долоню білим, для чого залучає сільницю, – читали ми про ваші сповнені поневірянь вилазки у найчорніші діри Африки. До речі, як там поживає той негр-служник?

Пултні здавлено хихикає.

– Увага, увага! – кричить Едвардз. – Очко зараховується прихильникам класиків!

– Джентльмени, будь ласка. – У дальньому кінці столу підвелася огрядна червонощока постать. Сер Реджінальд Дерфіз, баронет, тепер на порозі восьмого десятка, ще тільки має починати те довге сповзання в могилу, яке вже зігнуло в три погібелі та спотворило стількох його однолітків. У свої шістдесят вісім він пухкий і рум'яний, мовби немовля, і безпосередній, наче підліток. Жертвує на благодійність, полюбляє випити келих портвейну та щовечора по обіді[49 - За британським звичаєм описуваних часів, обідати прийнято було ближче до вечора.] прогулюється бульваром. Бо ніколи не був одружений.

– Хоча я й не можу погодитися з нашим шановним доповідачем, ніби Нігер – це просто вигадка, – починає він, і його велична срібна шевелюра застуге собою всю мапу Десельє, –

але далекий і від того, щоб пристати на урочисті запевняння єпископа, мовби інформація, що її зібрали давні греки, заслуговує на абсолютну довіру. Ні. У мене таке відчуття, що нам варто очікувати прориву від сучасних картографів – майора Реннелла й д'Анвілля. – Він нахилиється вперед, спираючись кулаками об стіл. – Джентльмени, я дотримуюся думки, що Нігер тече на схід, у серце континенту...

– Дурниці, Дерфізе, він тече на захід і дельтою впадає в океан в районі Перцевого берега.

– ...тече на схід, повторюю я, і живить велике озеро під назвою Чад, води якого зазнають випаровування під дією пекельних температур Центральної Сахари.

– Та годі вам, старина, – втручається Едвардз. – Якщо він тече на схід, тоді Лландаффа й Геродота варто підтримати – бо куди ж йому там діватися, як не впадати в Ніл у Нубійському передгір'ї?

– Нісенітниця! – вигукує Твіт, чії очі сльозяться від завеликого понюху тютюну. – Кажу вам, усе це вигадка. Химера. Не матеріальніша за Атлантиду чи країну карамельної феї.

Демфріз, який все ще стоїть, починає затинатися від збентеження.

– Але ж джентльмени... Мені... Мені розповідав Джонсон...

– Пффф, Джонсон. – Обличчя Лландаффа розсікає лінія носа, немов перерізане навпіл яблуко, а вуха, здається, от-от затріпочуть і здіймуться в повітря, відірвавшись від голови. – Ще один мракобісний голос Чорного континенту. Із заниженою самокритичністю й завищеною самооцінкою. Чорнопикий людоджер у перуці за дві гінеї. Звернімось усі по допомогу до своїх прибиральниць і садівників, щойно нам знову знадобиться картограф.

– Так, Реджінальде, як там ваш безцінний Джонсон? – цікавиться Едвардз. – Чого він наразі для нас досяг – втрати ще одного дослідника?

У цей момент прокашлюється сер Джозеф Бенкс. Почервонілий Дерфіз опускається на стілець. Шість пар очей впинаються в Голову Асоціації.

– У нас прийнято використовувати термін «географічний емісар», містере Бофуа, і так, я з глибоким сумом доводжу до вашого відома, що наразі ми змушені подумати про те, щоб підшукати нову кандидатуру для прояснення циклу питань, пов'язаних із басейном Нігеру. Оскільки ось уже майже вісім місяців від того молодого шотландця нема ні слуху ні духу. – Він вдивляється у свій келих, задумливо проводячи пальцем по вінцях. – Власне кажучи, все виглядає куди гірше, ніж ви, джентльмени, напевно, собі уявляєте. Переді мною лежить нещодавне послання від нашої довіреної особи у Гамбії, д-ра Ледлі. – Сер Джозеф замовкає, а відтак повільно піднімає голову. Погляд його очей – розсіяний і відсторонений, неначе він тільки-но прокинувся після сну. На дальній стіні, пританцьовуючи у світлі лампи,

фігурки на мапі Десельє, схоже, надимаються та здуваються, посмикують численними руками й безголовими плечима – манять, насміхаються, дражнять.

– Ну-ну? – повертає його до реальності Лландафф.

Сер Джозеф стає в стійку «струнко», не зводячи очей із Дерфіза.

– Боюся, все скінчено. Парк потрапив до рук маврів.

Наче хмара, що поглинає зграю ібісів

Скульгавілій Джонсон проходить крізь браму Сегу Корро, тягнучи мух, шапу й віслюка за собою, патерицю – в руці, а оживлого Ебо – обіч себе, і приголомшено помічає, що всі вулиці стоять порожні. Віконниці зачинені, ятки торговців залишилися без нагляду, а в'ючні тварини – і досі навантажені розбухлими гвербами та кошелями товарів – спокійно позасовували голови в козубки цибулі, ямсу й касави. Під розкидистим фіговим деревом реве й сичить ковальське горно, а біля вже готових горщиків пересихають на сонці кавалки сирої глини. Інструменти лежать там, де їх і покинули, кози мекають, щоби їх подоїли, а виставлений на продаж варан уперто рветься зі шворки. Звідкись долітає запах підгорілого хліба. Джонсону стає моторошно. Усе це дивно, жаско – як у казці, та й годі. Про Біляночку та Зоряночку. Або Сплячу красуню. Зрештою запримітивши пару очей, які пильно спостерігають із-за бамбукової ширми, він обертається до Ебо:

– Як ти гадаєш, що тут коїться?

Старий шкарбан, бадьорий і відсторонений, гордо крокує з виглядом юнака, який намилився на танцюльки. Але зупиняється.

– «Коїться»? – перепитує він, поплескуючи Джонсона по спині та вибухаючи різким ядушливим хихотінням. – Свято і нічого більше. Вино, жінки та пісні.

Той мовчки витріщається на нього.

– Ти що, не відчуваєш його атмосфери?

– Мені це більше схоже на епідемію холери.

Ебо підморгує:

– Іди за мною.

Вони звертають на якусь вуличку, обсажену тамариндами й рафіями. Збудовані з білої глини хатинки здаються заледве не мальовничими. Трапляються латки овочів, підпорки для в'юнких рослин і навіть кілька квіточок. Звісно, не рай земний, а все ж нічогенько – і навіть дуже. Джонсону спадає на думку, що це найбільше місто, яке він бачить, відколи полишив Лондон. Пізанія, як порівняти з ним, – помийна яма, а Діндіку, попри всю його принадність, – просто сільце в глушині. Йому зненацька кортить пива сулу – і до нього баранини.

За рогом новоприбулі перечіпляються об пияка, який простягся поперек дороги. «Бе-е-е, – видобуває п'яниця. – Гик». Джонсон нахиляється над ним, і цесарка в нього на шиї описує широку дугу, а відтак спиняється, погойдуючись, перед самим підборіддям неборака.

– Що тут відбувається? – питає Джонсон.

Чолов'яга зводить на нього зчервонілі очі та бурмоче неслухняними губами:

– Перебрав.

– Ні. Я про місто. Що тут коїться? Де всі?

– Білий, – белькоче п'яниця. – Білий, мовби... – і похлинається, а відтак гупає себе в груди та відпльовується на землю. – Білий, мовби засолений привид. Білий, білий, білий. Наче хмара, що поглинає зграю ібісів.

Джонсон починає дещо розуміти.

– Ну і де він?

– Білий, наче бавовна, білий, як день. Немов ікла, кістки й місячне світло на галявині.

Пияк тепер перемістився у положення сидячи, і його голос звучить, наче дитячий віршик про попа та собаку – він теж беззмістовний, наспівний, повторюваний і нескінченний.

Товмач, важко дихаючи, випростується. Цей мандрівник – несповна розуму, святий дурник. Та тут його зварять живцем! Розіпнуть. Треба знайти того юродивця.

– Ебо, – гукає він, обертаючись. – Ходімо шукати містера Парка.

Але той уже за квартал від нього – стоїть, як укопаний, роздуваючи ніздрі, та нюхає вітер. А тоді раптом широко посміхається, тупає ногами та вимахує руками, наче вуличний штукар, який жонглює дев'ятьма тарілками одразу.

– Сюди! – махає він. – Хутчіш!

Джонсон смикає за шкіряний ремінь, і віслюк зі шапою завчено бредуть за ним.

– Білий, наче зуби, – кричить пияк. – Біліший за здохлу мулову черепаху.

Поклавшись на свій ніс, Ебо дрейфує, неначе сомнамбула. Два квартали вліво, потому назад управо, через покинутий базар, вниз по кудлатій від сміття вуличці з поживклими бамбуковими хижками, які скидаються на надвірні служби. У канавах повно слимаків і щурів, а під стріхами – змії. «Ебо!» – гукає Джонсон, силкуючись наздогнати його, але старий квапиться, неначе й не чує. Земля під ногами стає вологою, між хижками височіють пасма бамбуку, у вітах дерев пурхає птаство. Нарешті чаклун зупиняється навпроти довгої розвалюхи, яка безладно розтяглася, зведена на палях. Джонсону, який замикає ар'єргард, видно темні, неясні силуети трьох-чотирьох жінок у густому затінку під хижкою. Він приголомшений. У нього ж бо склалося враження, ніби Ебо, усвідомлюючи всю невідкладність завдання, веде його прямо до мандрівника. Однак тепер бачить, що помилявся.

Старий тим часом стоїть, де стояв, вдивляючись у напівсутінки й усе ще поводячи носом. Кожна з жінок тілиста й, у кращому разі, далеко не першої молодості. Їхні молочні вим'я обвислі, наче повітряні кульки, наплаті водою. Якщо на всіх у них знайдеться два десятки зубів, то їм іще пощастило. «Ебо!» – кричить Джонсон, але ті кралі витворюють під спідницями дивні дива, а відтак підносять пальці до губ та облизують. І престарілий некромант не витримує. Розщілина його посмішки ширшає, він на мигах показує Джонсону, що життя – славна штука, а відтак пірнає під хижку.

Той ошелешено зупиняється. Він розчарований. Повний відрази. І заздрощів. Йому хочеться пива, рису із м'ясом, на бабу, у м'яку постелю. Він – шанований, освічений чоловік, якому давно пора на заслужений відпочинок, не раз щасливо одружений, батько численних дітей та господар у власному домі – і чим зайнятий? Вештається по всьому континенту, ризикуючи життям та здоров'ям, щоб виручити з халепи якогось недоумкуватого сучого, а чи то орендаревого сина, якому заманулося слави. Він тяжко, тужливо зітхає від розпачу й німої покори та обертається, щоб видертись на норовистого абіссинського віслюка, щосили та все одно недолуго стараючись не звертати уваги на пишну пласколицю жінку, яка, танцюючи, вибирається аж на вулицю та задирає для нього спідницю.

За п'ятнадцять хвилин по тому (покладаючись спершу на інтуїцію, а відтак – у міру наближення – і на вуха) Джонсон нарешті спробається з'ясувати, де мандрівник. Виринаючи з лабіриту вузьких немощених вуличок на таку собі площу-набережну, він раптом стає свідком незвичайної сцени. Скільки сягає око – скрізь сила-силенна людей, яких напхалося, неначе бджіл у вулик. Не менш як три- або й чотиритисячна юрба, яка

звішується з вікон, верхів'їв дерев, дахів, залазить одне одному на плечі, на спина верблюдів і спинається навшпиньки. На березі аж чорно люду, чимало забрело й у воду – по щиколотки, коліна, шиї – і ще не менша кількість похитується на хвилях у пірогах і кораклах[50 - Рибальських човнах, сплетених із верболозу та обтягнутих шкірою.]. Усе це зборисько нажахано принишло, а та неможлива, незбагненна сутність, той білий демон із пекла – мугикає, верещить, сміється, бурмоче тарабарщину та співає, спінуючи воду, зурочуючи врожай, обрушуючи небо ім на голови і хтозна-що ще витворяючи.

Джонсон, загублений десь аж у хвості цієї штовханини, зупиняє віслюка та обережно піднімається, ставши на пральну дошку його схудлої спина, аж доки в нього не виходить випростатися на повен зріст. Зі свого підвищення він окидає поглядом шерстистий простір із чотирьох тисяч голів. Що ближче до ріки («Niger[51 - Гра слів: Niger (англ.) – Нігер (ріка та країна), але nigger (знев.) – чорнопикий, нігер.] – як вам подобається така назвочка?» – думає він), то густішають голови, наче зарості очерету. А із самого переду, одразу ж за хистким бамбуковим причалом, збиває баранці на хвилях Мунго Парк, на все горло виспівуючи «Боже, бережи короля». Бамбаррці здаються загіпнотизованими чи ошелешеними: вони такі ж мовчазні й неприродні, як і ті сповнені благоговійного трепету юрби, що повільно тяглися вервечкою повз похоронні дрого Георга II.

Але тут, як нерідко трапляється в цьому світі стимулів і реакцій, події починають розгортатися хаотично. Мандрівник, що абсолютно абстрагувався від аудиторії, яка зібралася довкола, у раптовому пориві натхнення кидається до причалу. Його увагу привернув жовтий порожнистий гарбузик, прив'язаний до рибальської сітки, і в нього з'являється намір пустити його вплав по воді, щоби таким чином раз і назавжди встановити для західного світу й усіх наступних поколінь істинний напрям течії в ріці Нігер. Однак найближчі до нього бамбаррці, на жаль, хибно розуміють цей задум та з криком сахаються. За мить їхній вереск стає всезагальним: починається паніка.

Джонсона збивають із віслюка і топчуть. Прокажені гублять пальці рук і ніг, сліпі налітають на стіни. Лунають лемент та прокльони, крики болю і здивування, барабанний дріб босих підшов і скиглення загублених дітей. Юрба хлине на глинобитні халупи, мовби річка у повінь, розтікається вулицями та провулками і відступає зворотним прибійним потоком. За дві хвилини на площі порожньо, на березі – ані душі, а човники на річці наче вітром здуло. Залишаються лише Джонсон, пом'яті шкапа та віслюк, і ще амбітний першовідкривач. А вдалині – гвалт і гармидер. Горланять голоси, ляскають двері.

А тим часом жовтий гарбуз дрейфував – невмолимо й поза всяким сумнівом – на схід. І мандрівник, якого на мить відволік шум бамбаррського відступу, повертається до свого експерименту з триумфальним вигуком.

– Ага, чудово! – кричить він – Так-так-так...

Джонсон, стогнучи, підводиться з пилу та куряви і змучено шкандибає до краю води.

– Містере Парк, – гукає він, – вилазьте звідти і ходім засвідчимо свою повагу Мансонгу-можновладцю, доки він армію по нас не вислав.

Дослідник підводить голову, з якої скрапує вода, а в його бороді та волосі позастрягали жмутки водоростей. Річка, збрижуючись, оминає його талію: течія тут млява. Він вдивляється у Джонсона, немовби людина, яка прокидається після глибокого сну.

А той – руки в боки – стоїть на причалі й викладає своє бачення ситуації:

– Послухайте, якщо ми все владнаємо та піднесемо йому подарунки – ну, дрібнички там і таке інше, то він – кат його зна? – може поставитися до нас як до заїжджих достойників. А це включає їжу, питво, дах над головою і, може, навіть сяку-таку жіночу компанію. Не знаю, як вам, а мені охворобіло й у печінках сидить спати на землі, їсти чортополох і гвалтувати власну руку.

Мандрівник хлюпає до нього – на очах лискуча поволока, а руки широко розведені в очікуванні на обійми.

– Джонсоне, ми це зробили! Нігер, Джонсоне! – Він зупиняється й махає рукою у бік дальнього берега. – Ти тільки поглянь на нього! Завширшки як Темза біля Вестмінстера. Подумати лишень, що стільки віків – від створення світу й по сьогоднішній день – він скніє в невідомості й оброс тає легендами. І знадобився я – чуеш, старий друже? – я, щоб відкрити його.

Товмач озирається через плече на ряди побілених хатин, що приліпилися на схилі, бамбукові причали, які тягнуться вздовж берега, а коло них посмикуються прив'язані довбанки.

– Я дуже це ціную, містере Парк, і висловлюю вам свої найщиріші вітання, але якщо ми цієї ж миті не притягнемо свої дупи до палацу Мансонга й не плазуватимемо у нього в ногах, то можемо не дожити до того, щоби розповісти комусь про ваше відкриття.

Сонце лупить у потилицю, неначе кулаком, запечена земля площі пашіє мерехтливою плівкою жару, десь скавулить пес. Схоже, все довкола парує й смердить. У повітрі висять огидні запахи – ідкі й густо приправлені гниллю. Вони натякають на риб'ячі голови, людські відходи, почорніле листя й твань. І раптом мандрівник відчуває напад нудоти. Він, власне, надто переповнений своїм тріумфом. Усе неначе вповільнюється, йде на спад, і відчуття потроху повертаються до реальності, представлені нищівним сонцем, смердючою водою та гниллю берега.

– Ти маєш рацію, Джонсоне. Відсвяткувати можна й у Пізанії. А зараз нам і так є чим зайнятися.

Голос Мунго затинається, перериваючись, а тілом зненацька пробігає дроз. Синій оксамитовий сюртук обвис – безформний і темний, – сорочка поцяткована ряскою, а черевики стали двома ставками. Величезна водомірка, що заплуталася в сітях його борода, посмикує своїми незграбними ніжками.

Позаду нього височіє касторовий циліндр – напханий нотатками про звичаї і побут, відстані, температури й топографічні курйози, – примостившись на краечку причалу, наче якийсь чудернацький гриб-поганка. Або труба одного з новомодних «пароплавів», який сів на мілину. Джонсон обтрушує його об коліно.

– То що, до палацу манси? – питає Мунго.

Товмач подає йому капелюха.

– Саме туди.

Мансонг

Правитель Бамбарри, щойно впоравшись із нелюдським сніданком (печеними бананами, чотирма видами динь, вареним рисом зі шпинатом, смаженими цихлідами та пальмовим вином), саме занурився в процес задоволення хіті за допомогою двох хлопчиків передпубертатного віку, відібраних із-поміж джарранських біженців, як раптом до нього доходять новини про прибуття мандрівника. Його першою реакцією стає тривала відрижка. Голий, пузатий і млявий, він розтягнувся під сикомором у внутрішньому дворикі своєї міської резиденції – непорушний, наче крокодил на осонні. Повітря усолоджує запах сандалового дерева, а пташки в клітках заливаються про тишу, усамітненість і прохолоду тропічних джунглів. Королівські мухоб'йці – кощаві старигани у самих пов'язках на стегнах – працюють у поті чола, і тихе поляскування їхніх помахів лунає, наче кроки вві сні. Мансонг споглядально посмоктує кальян, резервуар якого аж сяє від мутукуане[52 - Різновид суміші для куріння, яку отримують із висушеного листа *Cannabis sativa*; тубільці вживають її, щоб підвищити потенцію або викликати видіння. (Прим. авт.)], і думає: «Ах, ах», а тим часом кожен із двадцяти його похмурих і відданих охоронців орудує віялом на довгому держакі, здіймаючи легенький вітерець. Молодший із хлоп'ят ніжно робить можновладцю мінет, доки інший пестить обличчя, пробігаючи шупом напруженого язичка по носі, губах та повіках, неначе хлебче з миски молоко. Усе це сповнює Мансонга такою чуттєвою насолодою та завершується таким нейронно-синапсним оргазмом – і таким «приходом», – що свідомість спершу не сприймає слів вістового. Вибілений демон? Котячі очі? Масова істерія? Але потому, наче уколи шпильки, сказане все ж проникає в неї: за

воротами, білий жах, просить аудієнції. Цієї. Самої. Миті.

Мансонг смикається, ляскаючи хлопчиків, щоби відійшли. «Що?» – гарикає він. Опахала з шипінням летять додолу, охоронці хапаються за списи, пташки змовкають, а королівські мухоб?йці подвоюють свої зусилля. Правитель підводиться з гамака – жахливий і величезний. Його щелепи чавкають, немов у гіпопотама, якого сполохали із багнюки. Один опуклий кулак уже стискається довкола горла гінця, а інший заноситься для удару.

– Що це за брехні? – реве Мансонг.

– Я не брешу, це правда, – белькоче вістовий, простягаючись ниць. – Демон, білий, наче грудне молоко, проник крізь міську браму і кинувся в річку, звурджуючи її води. Потому прогнав із вулиць усіх містян, наспівуючи та тріскочучи різкою чужинецькою мовою. А тепер прийшов поспілкуватися з вами, мансо.

Мансонг прибирає ногу з шиї доповідача. У нього раптом робиться такий вигляд, неначе він от-от розплачеться.

– Зі мною? – шепоче він.

Гонець, що простягся долі, натужно силкується підвести очі, неначе підглядаючи у шпаргалку, пришпилену в правителя на чолі.

– Так він сказав.

– Брешеш, шакале! – Нога знову опиняється на голові, втрамбовуючи лице вістового в землю. – Ти тільки-но розводився про те, що цей демон балакає «різкою чужинецькою мовою». То як же він може просити аудієнції?

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/t-koragessan-boyl/muzika-vodi/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам

способом.

notes

Примечания

1

~ 53 °C. (Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.)

2

~ 44 °C.

3

Niger – чорний (лат.).

4

~ 49 °C.

5

Гра слів: Geneva (англ.) – (місто) Женева, проте geneva – голландський джин.

6

Цитата з відомого сонета Джона Мільтона («Sonnet 19»), у якому поет розмірковує про свою сліпоту.

7

~ 1,3 кг.

8

~ 1,8 м.

9

~ 95 кг.

10

~ 0,9 м.

11

~ 5 см.

12

Гра слів: to gare означає «викрадати (особл. жінку)» лише в поетичному мовленні, а здебільшого використовується в сенсі «гвалтувати»: у такий спосіб автор іронізує над, як вважається, лояльнішим ставленням ісламу до відповідної практики.

13

173 кг.

14

У автора godfather – «хрещений батько», тобто, вочевидь, мусульманин, який тримає дитину під час обрізання – кірва (пор. аналогічний розвиток значення у мові їдиш: kvater – «сандак» від давньонімецького Gevatter – «хрещений батько»).

15

Знаряддя для лозоходіння.

16

Гра слів: drunk as a lord – п'яний як чіп (англ.).

17

~ 61 м.

18

Гра слів, що натякає на Георга III – етнічного німця на британському троні: kraut (англ.) – кисла капуста, але Kraut – німчик, фріц (презирл.).

19

Вода життя (лат.).

20

Rise – підйом, сходження (англ.).

21

Гра слів: перший та другий компоненти назви, крім більш-менш спільних для обох мов переносних значень (пор. сорока [magpie] – «любителька блискучого непотребу» та «базіка», а пеньок [stump] – «залишок зіпсованого зуба»), в оригіналі означають іще й, відповідно, «англіканський єпископ» та «півпенсова монета», а також «кукса» та «дерев'яна нога».

22

~ 21 °C.

23

~ 183 і 213 м.

24

Хвороба, яку спричиняють укуси пацюків.

25

~ 0,9 м.

26

Дуже швидко (італ.).

27

~ 25 кг.

28

~ 63 кг.

29

~ 1 кг.

30

В оригіналі йдеться про biting one's thumb або ж thumbing one's teeth at somebody, тобто «закушування на чийсь адресу великого пальця» – архаїчний образливий жест, що візуально скидався на той, яким сьогодні супроводжується вислів «зуб даю!»

31

Adulterer – перелюбник; алюзія на роман Н. Готорна «Багряна літера» (англ.).

32

~ 60 °C.

33

Вільям Шекспір, «Король Лір», переклад Максима Рильського.

34

~ 8 см.

35

~ 227 кг.

36

~ 0,3 м.

37

~ 272 кг.

38

~ 10–14 кг.

39

~ 1,5 м, 43 кг.

40

Трупне залякання (лат.).

41

The Slough of Despond, «Трясовина зневіри» – глибоке болото, що засмоктує Християнина, головного героя алегорії Джона Баньяна «Подорож палігрима».

42

~ 6 і 15 м.

43

~ 192 см.

44

~ 107 кг.

45

Клавішний музичний інструмент, подібний до органа, але його звук породжується паровими гудками. Каліопу використовували переважно у плавучих театрах.

46

Гра слів: pig's ear – досл. «свиняче вухо», може також означати «(сленг кокні) пиво» (тут, очевидно, в сенсі «відходи пивоваріння») та «дещо абияк зроблене, результат роботи партача», що його лише «закинути й плюнути».

47

Безпринципний спокусник із роману Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот».

48

Англійський усталений вислів зі значенням «не при своєму розумі, вкрай ексцентричний», що його свого часу популяризував – але не вигадав – Льюїс Керрол. Існувала думка, що отруєння нітратом ртуті, який використовувався у виробництві фетрових капелюхів, негативно впливало на психічне здоров'я.

49

За британським звичаєм описуваних часів, обідати прийнято було ближче до вечора.

50

Рибальських човнах, сплетених із верболозу та обтягнутих шкірою.

51

Гра слів: Niger (англ.) – Нігер (ріка та країна), але nigger (знев.) – чорнопикий, нігер.

52

Різновид суміші для куріння, яку отримують із висушеного листя *Cannabis sativa*; тубільці вживають її, щоб підвищити потенцію або викликати видіння. (Прим. авт.)